

מבית הגנזים

מכתבים, מסמכים וכתובות, תמונות וציורים,
תפילין, מגילות, וחפצים, ספרים נדירים וכתבי-יד

מ"בית הגנזים" אשר
בספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש

נערך על ידי
הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוי

יוצא לאור על ידי

ספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש

ברוקלין נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושבעים לבריאה

פתח דבר

"בית הגנזים" אשר בספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש, הוא אוצר בלום של ספרים נדירים, עלונים עתיקים, ארכיונים, תמונות, ציורים, מכתבים, מסמכים, כתובות, חפצים ופריטים נדירים מכל הסוגים.

מאז שנת תשל"ז, כשהתמניתי לניהול הספרייה, נהגתי לפרסם מזמן לזמן מחומר זה בבמות שונות, יחד עם סקירת רקע. בתקופה הראשונה התפרסמו הדברים בקובץ "גדיל תורה" שבעריכתי (קה"ת, תשל"ז-תשמ"ו); ואח"כ בשבועון "כפר חב"ד", ובבמות נוספות, כמו קובצי "הערות ובאורים"; כתבי העת "פרדס חב"ד", "היכל הבעש"ט", "אור ישראל" ועוד.

כיון שהחומר התפרסם במשך תקופה של שלושים שנים, באכסניות ספרותיות שונות, לכן גם סגנון הכתיבה הוא לא תמיד אחיד.

בספר זה ליקטתי רבים מהם בכפיפה אחת, עם הוספות ותיקונים, חילקתים לפי נושאים, וכל נושא – לפי סדר כרונולוגי.

כתחלת הספר בא מבוא – סקירת תולדות הספרייה ובית הגנזים אשר בה.

ובסופו – מפתח ענינים, שמות אנשים ומקומות.

בצד האנגלי של הספר באה סקירה באנגלית של כל פרקי הספר, שתורגמה בקיצור מהסקירה בלה"ק, ע"י הרה"ת ר' דניאל שי' גולדברג.

שלום דובער לוין

ח"י אלול ה'תשס"ט
ברוקלין נ.י.

מפתח

מבוא.....א

עניני רבותינו אדמו"רי חב"ד.....יא

- א. רישום רבנו הזקן בפנקס לאזניא.....יב
- ב. מענה רבנו הזקן, ע"י תלמידו רבי אהרן הלוי משטאראשעלע.....יג
- ג. מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל.....יד
- ד. תמיכת כ"ק אדמו"ר האמצעי בבני משפחתו.....טז
- ה. נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע למקומות הרפואה.....טז
- ו. מכתב אדמו"ר מוהרי"צ מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש מליובאוויטש.....יח
- ז. פטור מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.....כ
- ח. הפספורט של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.....כא
- ט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - שלהי קיץ תרד"ע.....כד
- י. רשימת ההעתקה מליובאוויטש לאראל, ומשם לרוסטוב.....כו
- יא. מכתבי החסיד הרשד"ם.....לו
- יב. מענה, ושטרות כסף שנתן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לחסידים.....לט
- יג. מנורת החסידות.....מ
- יד. שני מכתבים - ע"י המזכיר ר' יעקב קאפיל.....מא
- טו. מסמך ומכתב מהרבנית שטערנא שרה ע"ה.....מב
- טז. קרן "ריינדשל".....מג
- יז. ברכות ומתנות - למזכרת יום החתונה - י"ג אלול תש"ז.....מד
- יח. מכתבי המזכירות אל החסיד מוהרא"א אקסלרוד.....מה
- יט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - חורף תש"ה.....מז
- כ. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - תש"ט.....נט
- כא. פ"נים כלליים - אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.....סד
- כב. ועד "אגודת תמימים".....עא
- כג. מכתבי הרב מאיר שלמה יאנובסקי וזוגתו.....עב
- כד. מגנזי ארכיון זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן.....עד
- כה. מסמכים חדשים מהצלתו של הרבי והרבנית.....עז
- כו. מכתב אחי הרבי ר' ישראל ארי' ליב לאמו ומכתבי הרבי לאמו - בשם אחיו.....עט
- כז. הזמנת אנ"ש לרבי, שיבוא לביקור בארה"ק וצרפת.....פ
- כח. התכתבות בין הרבי להרב הוטנר בענין מבצע תפלין.....פח
- כט. ברכות ליום ההולדת השבעים של הרבי.....צז

עניני רבנות ורבנים.....קה

- ל. רבי יהודה אבן עטר, ראש רבני פאס.....קו
- לא. רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ).....קטז
- לב. מוה"ר נתן מ"ץ דפולוצק.....קכב
- לג. רבני העיירה ליובאוויטש.....קכז
- לד. מכתב המלצה מהגאון מהר"מ בנעט, עבור הגאון מהר"י אסאד.....קלד
- לה. רבני חב"ד בעיירה ראמען.....קלה
- לו. מינוי הרב שניאור עטין לרב.....קמא
- לז. רבני חב"ד בעיירה באברויסק.....קמב
- לח. רבנות הרב משולם זלמן ניימארק בהארקי.....קמג

לט. מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור ..... קמה
 מ. מכתבים ופ"נים מהרב יהושע נימויטין ..... קמז

עניני שו"ב .....

מא. מאדמו"ר הצמח צדק, ע"י בנו אדמו"ר מהרי"נ מניעזין ..... קנב
 מב. תשובה מהחסיד רבי הלל מפאריטש ..... קנג
 מג. תעודות החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ מבירז, שו"ב ..... קנה
 מד. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ ..... קנט
 מה. חוזה של הרי"מ בעזפאלאו עם מנקר ומוכר בשר בפאלטאווא ..... קנט

דיני תורה, פשרות ושטרות .....

מו. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס, מרוקו ..... קסב
 מז. שטרות ומעשי בית דין מהשנים ת"ע-תפ"ב, בפאס, מרוקו ..... קסז
 מח. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תפ"ג-תפ"ח, בפאס, מרוקו ..... קעד
 מט. שטר בוררות ופס"ד של אדהא"מ, ואחיו, ודודו המהרי"ל ..... קפא
 נ. שטר בוררות ע"י כ"ק אדמו"ר האמצעי ..... קפה
 נא. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, תיווך בעניני ירושת יתומים ..... קפח
 נב. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, להבטיח שהצדדים יקבלו את הדין ..... קפט
 נג. הבוררים ר' הלל מפאריטש ור' אהרן מבעליניץ ..... קפט
 נד. שטרות - וועקסלאך מהעיירה ליובאוויטש ..... קצג

ספרים, הדפסה והפצה .....

נה. ההוצאה השלישית של סדור עם דא"ח ..... קצו
 נו. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ ..... קצח
 נז. הדפסת הלקוטי תורה ע"י הרשב"ץ ..... ר
 נח. חשבון הדפסת הלקוטי תורה - תרס"ד ..... ר
 נט. הדפסת ומכירת ספרי ה"צמח צדק" ..... רג
 ס. "בנין שלמה" מאת מוה"ר שלמה הכהן, מ"ץ דווילנא ..... רה
 סא. רצון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנות ספריה יהודית ..... רו
 סב. מכתבי החפץ חיים ..... רט
 סג. בקשת החזרת הספרים שנלקחו במוסקבה ..... ריא
 סד. הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב ..... ריג
 סה. התהלים של הורי הרבי בגלות ..... ריט

כתבי יד .....

סו. תלמוד בבלי מסכתות סנהדרין ושבועות - כתב יד על קלף ..... רכב
 סז. תלמוד בבלי מסכת קידושין - כתב יד ..... רכב
 סח. חגיגה ויומא דפוס ספרד, וכתב יד רש"י למנחות ..... רכג
 סט. ארחות חיים כתב-יד ..... רכד
 ע. הזהר עם פירוש אור יקר בכתב-יד-קודש הרמ"ק ז"ל ..... רכה
 עא. שמונה שערים - כתי"ק הר"ש ויטאל ..... רכז
 עב. סידור הבעל שם טוב ומכתבו ..... רל
 עג. חדושי רבנו יהונתן אייבשיץ ..... רל
 עד. ספרים עם הגהות אדמו"ר הזקן על הגליון ..... רלב
 עה. הגהות רבי עקיבא איגר על גליון שו"ע חיו"ד ..... רלג
 עו. שירת משה להחתם סופר ..... רלד
 עז. כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא ..... רלד
 עח. כת"י אשל אברהם להגאון מבוטשאטש ..... רלו
 עט. שאלת אדמו"ר הצמח צדק אצל אדמו"ר הזקן ..... רלח
 פ. התנ"ך של רבינו ה"צמח צדק" ..... רלט

פא. תשובת הר"ד לוריא מביחוב. .... רמב
 פב. מכתב בני אדמו"ר ה"צמח צדק" לאנ"ש. .... רמב
 פג. מכתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. .... רמד
 פד. מעטפות כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. .... רמד
 פה. תשובת הגה"ח מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן. .... רמו
 פו. הגהות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע על גליון הירושלמי שלו. .... רמז
 פז. ברכות ההפטרה - מוגה בכת"ק כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. .... רמט
 פח. לקוטי לוי יצחק - על הזהר. .... רנא
 פט. לוח דיני ומנהגי בית הכנסת - מוגה. .... רנב

תמונות וציורים. .... רנה

צ. ציור דיוקן רבי יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא. .... רנו
 צא. ציור דיוקן רבי עקיבא איגר. .... רנו
 צב. ציור דיוקן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק". .... רנז
 צג. אספת הרבנים בקאראסטען. .... רסב
 צד. שלוש תמונות מהגאון מרוגצ'וב. .... רסד
 צה. תמונותיהם האחרונות של הורי הרבי. .... רסה
 צו. תמונות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע עם הרבי. .... רסו
 צז. תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק. .... רסח
 צח. ממראות 770 - בשנת תש"ג-ה. .... רסט
 צט. חדר היחידות של הרבי - בשנים הראשונות. .... רער

הפצים. .... רעא

ק. התפלין של רבותינו. .... ררב
 קא. שרוול, כיפה ועטרה. .... רעג
 קב. מקלות נועם. .... רעד
 קג. מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. .... רעז
 קד. הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. .... רעח
 קה. מגילות עתיקות בגנון הספריה. .... רעה
 קו. מעזבונו של הרב חיים כבש. .... רעט
 קז. בהיכל קדש - כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. .... רפא
 קח. העפרון של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. .... רפג
 קט. ה"עמודים הראשונים של הרבי. .... רפג
 קי. ספר ההפטרות שבחדרו הקדוש. .... רפד

חיזוק הדת. .... רפז

קיא. גזירת הלבושים. .... רפח
 קיב. שלושה מכתבים אל הגאון מהר"י אסאד. .... רפט
 קיג. מכתב מורי ומנהלי החדרים בוויטבסק - נגד לימודי חול בחדרים. .... רצב
 קיד. מכתב אנ"ש בראמען - אודות תעודות השכלה לרבנים ברוסיה. .... רצד
 קטו. דיווח החסיד ר' זלמן בוטמן מהנאסרים ברוסיה. .... רצז

מכתבי שד"רות, מעמד והמלצות. .... שא

קטז. מכתבי השד"ר מוה"ר משה ישראל, מהשנים ת"ע-תע"ב. .... שב
 קיז. מכתבי השד"ר מוה"ר יום טוב קריספו, מהשנים תע"ח-תפ"ב. .... שה
 קיח. מכתב המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן. .... שט
 קיט. מכתבי המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן. .... שי
 קכ. מהרה"ק רבי אברהם מקאליסק. .... שי
 קכא. עליית מוה"ר שמואל סג"ל מראהטשוב לארה"ק. .... שיא
 קכב. עליית מוה"ר משה מייזליש ומוה"ר ברוך מרדכי איטיגנא לארה"ק. .... שיב

קכג. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אודות תמיכה בחולה ..... שיד
 קכד. מכתבי אדמו"רי טשערנאביל וראחמיסטריווקא ..... שיד
 קכה. מכתב האדמו"ר רבי מנחם נחום מטולנא ..... שיז
 קכו. מכתבי אדמו"רי רוזין ..... שיח
 קכז. מכתבי הרה"ק ה"ר ישראל דוב מווילעדניק ..... שכב
 קכח. מכתב רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי ..... שכד
 קכט. מכתבי אדמו"ר מוהררש"ז מלאדי ..... שכד
 קל. מכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש ..... שכז

עצות וברכות ..... שכט

קלא. מענה אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הגבאי ר' חיים בער ..... של
 קלב. מכתב הרה"ק ר' אהרן הלוי הורביץ מסטאראשעלא ..... שלא
 קלג. מענה אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י הגבאי ר' לוי יצחק אידלעוויץ ..... שלא
 קלד. עצת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע להרשד"ם בעניני מסחר ..... שלב
 קלה. מכתב אדמו"ר מוהרי"ד מלאדי ..... שלג

עניני קהלות ובית הכנסת ..... שלה

קלו. פנקס קהלת הראדישיץ ..... שלו
 קלז. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, לבניית בית כנסת ..... שמ
 קלח. פנקס חברה ש"ס ניקוליוב ..... שמא
 קלט. פנקס חברת מלביש ערומים בליובאוויטש ..... שמז

מוסדות ושיבות ..... שנא

קמ. הישיבה בראמאנאווקא, שניהל הרב לאוואוט ..... שנב
 קמא. מרבני ניקוליוב, לתמוך בישיבת תומכי תמימים שבליובאוויטש ..... שנג
 קמב. הישיבה תומכי תמימים – סניף ווילנא ..... שנד
 קמג. ר' יוחנן גורדון, וגמ"ח שומרי שבת ..... שנה

עניני חתונה ..... שסא

קמד. כתובות עתיקות ..... שסב
 קמה. שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ..... שסג
 קמו. הזמנה מאדמו"ר מוהרי"נ מניעזין לנשואי בנו ..... שסד
 קמז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ ..... שסה
 קמח. שטר הכתובה של מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט ..... שסו
 קמט. שמחות בבית האדמו"ר מוהרש"ב מרעציעע ..... שסז
 קנ. ספרים שקיבל הרבי בחתונתו ..... שסז
 קנא. הרבנית שטערנא שרה, אודות נישואי הרבי והרבנית ..... שסח
 קנב. מוה"ר לייב שיינין הי"ד, ר' יוחנן גורדון ע"ה, וחתונת הרבי ..... שסט
 קנג. התנאים בכתי"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ..... שעא

משיח וגאולה ..... שעג

קנד. ספר תורה לקבלת פני משיח ..... שעד

מפתחות ..... שעז

מפתח ענינים ..... שעח
 מפתח מוסדות וארגונים ..... שפב
 מפתח אנשים ..... שפג
 מפתח מקומות ..... תיט

מבוא

ספריית אגודת חסידי חב"ד - אהל יוסף יצחק - ליובאוויטש, ממוקמת במרכז העולמי של תנועת חב"ד - 770 איסטערן פארקוויי, ברוקלין נ.י.

הספרייה במרכז העולמי של תנועת חב"ד

הספרייה הזאת היא אחת מהספריות הכי חשובות, שבה לערך 250 אלף ספרים, רובם עתיקים ונדירים; מהם לערך 200 אלף ספרים בלשון הקודש ובאידיש, ולערך 50 אלף ספרים בשאר השפות.

מלבד זאת יש בספרייה:

אוסף של כמה אלפי כרכי כתבי-יד; רובם בחסידות חב"ד, כתבי-יד-קודש אדמו"רי חב"ד, או העתקות שהעתיקו לעצמם החסידים.

ארכיון גדול של מכתבים וכתבים הקשורים לחב"ד; כולל ארכיון המכתבים הענק של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

גנזך חפצי קודש שנשארו בירושה מאדמו"רי חב"ד, וכן חפצים מכל הסוגים שניתנו במתנה לרבי במשך שנות נשיאותו.

אוסף תמונות של חסידים ופעילות חב"ד שנשלחו אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע במשך שנות נשיאותו, ואל כ"ק אדמו"ר זי"ע במשך שנות נשיאותו.

ארכיון גדול של קטעי עתונות הקשורים לתנועת חב"ד וליהדות בכלל, ועוד מחלקות שונות של מודעות ופרסומים מכל הסוגים שנשלחו לרבי במשך השנים.

צוות מיוחד עובד בקביעות על אוסף כתבי היד והארכיונים, ועל פיהם נערכים ונדפסים ספרי הלכה, ודרושי, שיחות ואגרות-קודש אדמו"רי חב"ד.

אולם הקריאה

החלק הפתוח לקהל החוקרים הוא רק אוסף הספרים, שנערך עליו קטלוג מפורט וממוחשב, הפתוח לקהל הרחב - גם על ידי האינטרנט, בכתובת:

<http://chabadlibrary.org/catalog>

בספריה ישנו גם אולם תערוכות, אשר בו מוצגים פריטים מובחרים מתוך גנזך החפצים, תמונות, ספרים וכתבי-יד.

אולם התערוכות

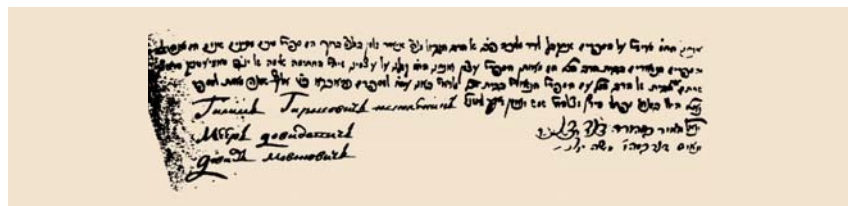
היסטוריה

לאורך כל ימי תנועת חב"ד, קיים היה אוסף ספרים וכתבי-יד במרכזה, ברשות האדמו"ר נשיא התנועה.

האוסף של הדורות הראשונים היה קטן הכמות, וגם ממנו כמעט ולא נשאר שריד. רובם המכריע של הספרים וכתבי-היד שהיו בו נשרפו בשריפות המרובות, שפקדו את העיירות הקטנות בימים ההם, או שאבדו בשאר הרפתקאות הזמנים.

עיקרו של האוסף הקיים התחיל בדור השלישי לתנועת חב"ד, והלך והתרחב במשך הדורות.

מהדור הראשון של חב"ד ידועה לנו רק רשימה של כמאה כרכים ספרי דפוס, שנלקחו לבדיקה מבית כ"ק אדמו"ר הזקן, רבי שניאור זלמן מלאדי, בעת מאסרו (מסתבר שרק חלק מספריו נלקחו, כדי ללמוד ממנו על הכלל כולו - אם יש בביתו חומר נגד המלוכה).

תעודת לקיחת הספרים לבדיקה, והספרים הנשארים בבית הרב

אפשר שהמדובר הוא רק בספריה של כמה מאות ספרים; אבל גם סכום זעום זה גדול היה ברוסיה של אותם הימים. מכל מקום, עדיין אי אפשר לתאר את האוסף הזה בשם "ספריה".

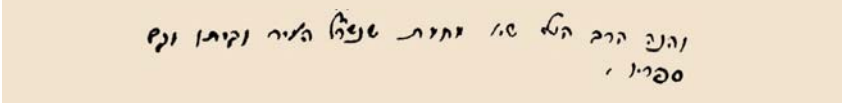
בסוף ימיו היו שתי שריפות בבית רבינו, האחת בשנת תק"ע, שאז נשרף גם כתבי-יד קדשו, חיבור השלחן ערוך שחיבר. והשניה בתקופת מלחמת נפוליון, כאשר ברח מביתו בלאדי בשלהי שנת תקע"ב, וטולטל בדרך עד להסתלקותו בכ"ד טבת תקע"ג.

כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, ממלא מקומו והאדמו"ר השני בחב"ד, התיישב בעיירה ליובאוויטש בשלהי אותה שנה, בנה שם בית ובית כנסת גדול, עם ספריה שכללה 611 כרכים, מסודרים בארבעה ארונות. כך מסופר בדיווח שנרשם אחרי החיפוש בית שערכו בשנת תקפ"ו.

אוסף של ממש התחיל בדור השלישי - אצל כ"ק אדמו"ר ה"צמת-צדק", והלך וגדל מדור לדור.

על האוסף הזה עברו הרפתקאות וגלגולים רבים:
בשריפות שפרצו בליובאוויטש נשרף חלק חשוב ממנו.

כתי"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אודות שריפת ספריו (בגוף שלישי)

חלק מספרי הדפוס של האוסף הזה עבר לידי יורשי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" - אחר הסתלקותו, ולידי יורשי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע - אחר הסתלקותו.

חתימת אדמו"ר מהר"ש

רובו של אוסף ספרי הדפוס שנאסף עד למלחמת העולם הראשונה, הוחרם ע"י הממשל הקומוניסטי, עד שכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע הוכרח להתחיל לבנות אוסף חדש. בשעת כיבוש פולין ע"י הנאצים והצלת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ובני ביתו, נותר כל האוסף החדש הזה בפולין תחת השלטון הנאצי; ורק אחרי התאמצות של שנה וחצי, והעברת האוצר הזה ממקום למקום בדרך לא דרך, הגיע האוסף לנ"ע. בשלהי שנת תש"א. בשנים תשמ"ה-ז נוהל משפט ארוך עם נכד כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שטען לבעלות על חלק מהספרייה.

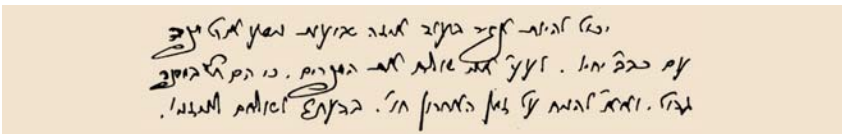
אמנם עם כל ההרפתקאות והגלגולים האלו, זכינו סוף סוף, שרובו הניכר של האוסף הגדול הזה, שנאסף ע"י נשיאי חב"ד במשך הדורות, נשמר בדרך זו או אחרת. חלק הארי שבו נמצא כיום ב"ספריית אגודת חסידי חב"ד".

הספרים נחלקים לשלושה: א) אוסף ליובאוויטש. ב) אוסף אדמו"ר מוהרי"צ. ג) אוסף הרבי:

אוסף ליובאוויטש

אוסף הספרים שנאסף ע"י אדמו"רי חב"ד בליובאוויטש, עיקרו עדיין מונח בספרייה הצבורית במוסקבה.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, הרבי החמישי בחב"ד, הוכרח לברוח מליובאוויטש בעת מלחמת העולם הראשונה, כאשר הצבא הגרמני התקרב לאיזור, והתיישב ברוסטוב על נהר דון¹. את אוצר הספרים הניח למשמרת במחסן במוסקבה, עם התוכנית לקבלו חזרה אחרי תום ימי המלחמה.

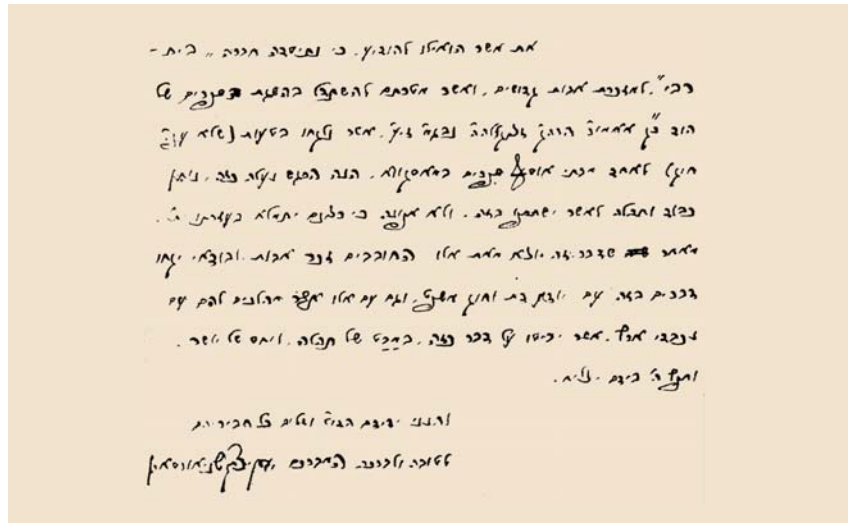
כתי"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אודות משלוח הספרים מליובאוויטש

אמנם בשלהי תקופת המלחמה, הסתלק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ברוסטוב. נשיאות חב"ד עברה לידי בנו ממלא מקומו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, אשר התחיל להתעניין במצב הספרים וקבלתם חזרה מהמחסן.

אלא שבאותה שעה התחיל המשטר הקומוניסטי; המחסנים הולאמו, הספרים נלקחו משם והונחו בספרייה הצבורית במוסקבה (רק חלק קטן מהספרים עברו לרוסטוב, ומשם ללנינגרד, ריגא, ווארשא ונ"י. ועומדים בארון מיוחד בספרייה).

1 ראה לקמן פרק י.

שנים רבות עסק בזה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. אמנם עם כל השתדלותו המסועפת לא הצליח לקבל את ספריו בחזרה?

כתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אודות הספרים שנלקחו במוסקבה

מיד כשהתחילו ניציני העידן החדש ברוסיה, בשנת תשמ"א, התחיל הרבי לעסוק בנסיון גאולת האוסף הזה. יותר מעשר שנים עסק בזה הרבי במרץ הכי גדול, ע"י שלוחיו המיוחדים שמינה על כך. שתי פעמים שלח הרבי משלחת מיוחדת לרוסיה, לשהות שם תקופה ממושכת ולעסוק בגאולת הספרים.

הספרייה במוסקבה שבה מונחים הספרים

אמנם האוסף הזה עדיין מונח בספרייה במוסקבה, ועדיין ממשיכים לעסוק בזה, מתוך תקווה אמונה ובטחון, אשר סוף סוף יכירו כולם בעובדה, אשר הספרים הקדושים הללו חייבים לחזור למקומם, ספריית חב"ד המרכזית.

אוסף אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

באותה שעה שהונח אוסף הספרים בספרייה הצבורית במוסקבה, בשנת תרפ"ה, התחיל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לבנות מחדש את ספריית ליובאוויטש. בתחלה קנה את אוסף הספרים של הביבליוגרף והאספן ר' שמואל ווינה, ובו כחמשת אלפי ספרים יקרי ערך, עתיקים ונדירים, מגילות וכתובות עתיקות ועוד.² ומיד התחיל להתעסק בהרחבת הספרייה והשלמתה בספרי יהדות ויהודים מכל הסוגים. בשנת תרפ"ז נאסה, נשלח לגלות, שוחרר והוכרח לעזוב את רוסיה. בתחלה לא הרשו לו לקחת אתו עמו את האוסף החדש הזה. אמנם אחרי הודעתו האיתנה, שבלי הספרים אינו נוסע, ניתן לו הרשיון המיוחד, והעביר את האוסף הזה למרכז החדש של חב"ד, בעיר ריגא. משם פנה במכתבים ומודעות לאנ"ש ברחבי תבל, להשתדל להעשיר את "ספריית ליובאוויטש" בספרים מכל הסוגים.

2 ראה לקמן פרק סג.

3 ראה לקמן פרק קה ופרק קמוד.

כותרת נייר המכתבים של הספרייה בריגא

כך נמשך גם אחרי הגירתו, והעברת מרכז חב"ד לפולין, בעיירות ווארשא-אטוואצק.

בתחלת ימי מלחמת העולם השנייה, היה אדמו"ר מוהריי"צ בווארשא הכבושה ע"י הנאצים ימ"ש, במשך תקופה של כמה חדשים, עד אשר בשלהי חורף ת"ש נגאל משם יחד עם כמה מבני ביתו ומזכיריו; בתחלה עברו לריגא, ומשם הגיעו לני. הספרייה עדיין נשארה בפולין הכבושה. במשך שנה וחצי עסקו בהעברת כל תכולת הספרים הזאת ממקום למקום, עד אשר הגיעה לני. בשלהי שנת תש"א.

מדבקה על הספרים שלו בצעירותו בליובאוויטש

אז הוקדשה לספרייה הזאת קומת הקרקע של מרכז חב"ד החדש - 770 איסטערן פארקוויי, ושם היא עומדת עד היום הזה.

אוסף הרבי

מיד כשהגיע הרבי לני. בקיץ תש"א, מונה ע"י כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לעמוד בראש ה"מרכז לעניני חנוך". הרבי ארגן אז אוסף ספרים נפרד ב-770, כדי לשרת את עבודת המרכז לעניני חנוך.

אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ביו"ד שבט תש"י, עברה נשיאות חב"ד לידי הרבי. אז התחיל להרחיב את האוסף הזה, בספרים רבים שנאספו על פי הוראותיו, ע"י שלוחיו הרבים ברחבי תבל.

בשנת תשכ"ז, כשגדל האוסף הזה לממדים גדולים, נקנה הבית הסמוך ל-770 כדי לאכסן בו את הספרייה המיוחדת הזאת.

במשך השנים תשכ"ח-תשמ"ה התקיימו במרכז חב"ד שני ספריות מקבילות: (א) האוסף של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בקומת הקרקע של 770. (ב) האוסף של הרבי, בבית הסמוך ל-770. בשנים תשמ"ו-ה' התקיים משפט הספרים הנזכר, אשר נכד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע טען לבעלות על חלק מהאוסף שלו.

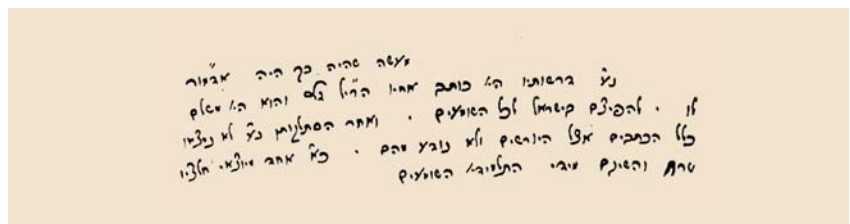
בית המשפט פסק, אשר כל הספרים צריכים להיות מוחזרים לספרייה, כי לא היתה כאן בעלות אישית של הרבי על הספרים אלא כולם שייכים לאגודת חסידי חב"ד. אחרי נצחון הספרייה במשפט, כאשר בית המשפט פסק שכל הספרייה שייכת לאגודת חסידי חב"ד, הכריז הרבי על מבצע ספרים ענק, של התרמת ספרים לספרייה, ואף הורה לאחד את שני האספים שתהיה ספרייה המרכזית של "ספריית אגודת חב"ד אהל יוסף יצחק - ליובאוויטש", ע"י בניית והרחבת בנין הספרייה - שיהי' מחובר לבנין המרכזי - 770. מיד התחילו ההכנות לפתיחת הספרייה לקהל החוקרים. בשנת תשמ"ט הורה הרבי להתחיל בהרחבת ושיפוץ בנין הספרייה המחובר לבנין מרכזי חב"ד העולמי - 770. בשנת תשנ"ב סויימה בניית הספרייה ועריכת הקטלוג הממוחשב, ונפתח אולם הקריאה לקהל החוקרים. בשנת תשנ"ד נפתח לצבור הרחב - אולם התערוכות של הספרייה.

שלט הקדשה על קיר הספרייה

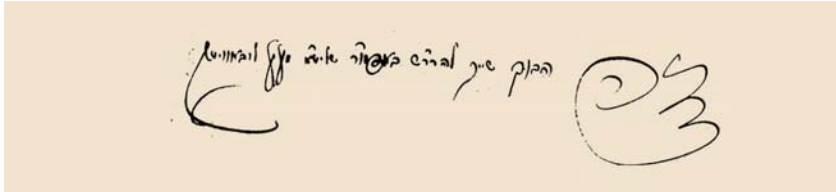
אוסף כתבי היד והארכיון

בד בבד עם אוסף ספרי הדפוס, הלך וגדל גם אוסף כתבי היד, במשך שבעת הדורות של תנועת חב"ד. עיקרו של האוסף הזה הוא כתבי-יד של תורת חסידות חב"ד. הדבר התחיל בתחלת תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר הזקן, בשעה שעדיין לא הדפיס אף ספר מספריו. את הדרושים שהיה אומר מדי שבת בשבתו היה רושם אחיו, הרה"ק רבי יהודה לייב אבד"ק יאנאוויטש, מחבר ספר שארית יהודה. העתקות רבות היו נעשות מ"הנחות" אלו שהיו מופצות בין אלפי החסידים. גם ספר ה"תניא" לא נדפס עדיין באותה שעה, והיה מופץ בין החסידים בהעתקות רבות. כך התחיל להווצר אוסף כתבי-יד של תורת חסידות חב"ד. מובן שאוסף זה לא היה שמור בבית רבנו הזקן. אמנם כעבור שני דורות, השתדל נכדו וממלא מקומו - כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" - לרכז את כל כתבי היד האלו במקום אחד, וכך התחיל להבנות אוסף כתבי-יד, שנשמר תמיד במרכז חב"ד.

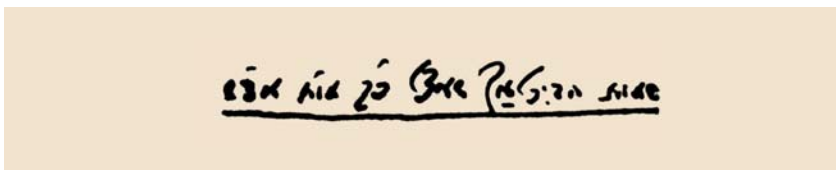
כתי"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אודות אוסף כת"י דרושי כ"ק אדמו"ר הזקן

מזמן לזמן גדל האוסף הזה, הן ע"י רכישת כתבי-יד, תורות וכתבי-יד האדמו"רים הקודמים, והן מדרושי האדמו"ר של הדור ההוא, שהיה רושם בעצמו או שהיה אומרם ברבים והחסידיים היו רושמים ומעתיקים אותם בהעתקות רבות. אוסף זה עבר תמיד מנשיא התנועה לממלא מקומו.

"בוך" של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

גם האוסף הזה לא ניצל מהרפתקאות הזמנים. מספר קטן של כרכים נתגלגל לידי שאר יורשי האדמו"ר אחר הסתלקותו. השריפות הנוכרות שפקדו את העיר ליובאוויטש לא פסחו גם על אוסף כתבי-יד, שגם מהם נשרפו כרכים רבים. אמנם רובו ועיקרו של האוסף הזה נשמר תמיד במרכז תנועת חב"ד. גם הכרכים שנתגלגלו לידי שאר היורשים, נרכשו בסופו של דבר ע"י הרבי ואנשיו, והוחזרו לרשות הרבי, נשיא התנועה. כך היה עד לכיבוש פולין ע"י הנאצים, בראשית שנת ת"ש, שאז נאבד האוסף היקר והקדוש הזה, למשך שלושים ושמונה שנים. אמנם ה' ברחמיו המרובים לא השבית חסדו מעלינו; כעבור שנים רבות נמצא האוסף בספרייה בווארשא, ובראשית שנת תשל"ח הוחזר לספרייה המרכזית.

כתי"ק כ"ק אדמו"ר זי"ע - אודות אוסף כתבי-היד של רבותינו נשיאינו

בספרייה נמצאים כיום כשלושת אלפי כרכים כתבי-יד; יותר ממאה מהם - כתובים בגוף כתב-יד-קודש רבותינו נשיאינו. כל אלה, בנוסף לארכיון ענק שבו כמאה אלף מכתבים ומסמכים של כל שבעת דורות נשיאי חב"ד (רק מועטים מהם מהדורות הראשונים), וכן מכתבים אליהם, בנוסף לאלפי מכתבים ומסמכים אחרים. על כתבי היד הללו עובד צוות מיוחד, לערוך ולהדפיס ממנו את סדרת דרושי, שיחות ואגרות-קודש רבותינו אדמו"רי חב"ד לדורותיהם.

אולם התערוכות

הספרייה הזאת אינה מיועדת להשאלה, או לקריאת ספרים ע"י הציבור הרחב, אלא כפי שהודגש כמה פעמים ע"י רבותינו נשיאינו, שהיא ספרייה לחוקרים, רבנים ראשי-ישיבה ומחברים הרוצים לעיין בספר נדיה. כדי לרוות את נפש הציבור הרחב אשר חשקה נפשו לראות מעט מזעיר מהאוצרות הקדושים הגנוזים בספרייה, הוקדש בספרייה אולם מיוחד לתערוכות. כל שנה או שנתיים נבחר על ידי הנהלת הספרייה נושא מיוחד, שאליו מוקדשת התערוכה. במשך השנים הוצגו בתערוכה הזאת פריטים מיוחדים, הקשורים לכל אחד מאדמו"רי חב"ד ולכל שטח של פעילות חב"ד. בתערוכות האלו הוצגו ספרים, כתבי-יד, חפצים, ציורים ותמונות הקשורים לאדמו"רים ולפעילות חב"ד, לגדולי ישראל ובפרט - גדולי החסידות.

כך גם הוצג אוסף ההגדות המיוחד של הספרייה; כתובות, והוצאות הראשונות של ספרי חסידות, שנדפסו בדורות הראשונים.

ביקור הרב הראשי הראשון-לציון מוה"ר אליהו בקשי-דורון שליט"א בתערוכת הספרייה לתערוכות האלו באים אנשים ונשים מכל החוגים, ילדי בתי הספר, קבוצות תיירים, וכל מי שרוצה לראות בעיניו ספרים וחפצים - המלמדים את תולדות החסידות ואוצרות הספרייה, אשר אחרי הכנות של דורות - פתוחה היא לצבור.

כתבי יד

סו. תלמוד בבלי מסכתות סנהדרין ושבועות – כתב יד על קלף

באוסף כתבי היד שבספריה נמצאים שלושה דפים של קלף – כתב-יד מהתלמוד, המקביל לנדפס במסכת סנהדרין קג, ב – קד, א. ובמסכת שבועות מז, א – מט, א. נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) כט ע' רמא ואילך.

סז. תלמוד בבלי מסכת קידושין – כתב יד

באוסף כתבי היד שבספריה נמצא עשרה דפים, שנכתבו, כנראה, בספרד בין השנים ר"ל-ר"מ.

סימון המים שבדפים (צורת יד פשוטה) לא נמצא בספרים המביאים את סימני המים. ראוי לציין, שמכל כתבי היד הנמצאים עתה, כמעט לא ידועה מהדורה של הגמרא עם פרש"י על הדף.

מעניין גם הדמיון בצורת הדף, בין כתב היד שלפנינו, לש"ס דפוס ספרד ופאס. מכל מקום, השינויים המרובים בנוסח, בין כת"י שלפנינו לבין מהדורת ספרד, מוכיחים, שלא נעתק כת"י זה ממהדורה הנ"ל, אלא מכתב יד אחר, הקודם לו.

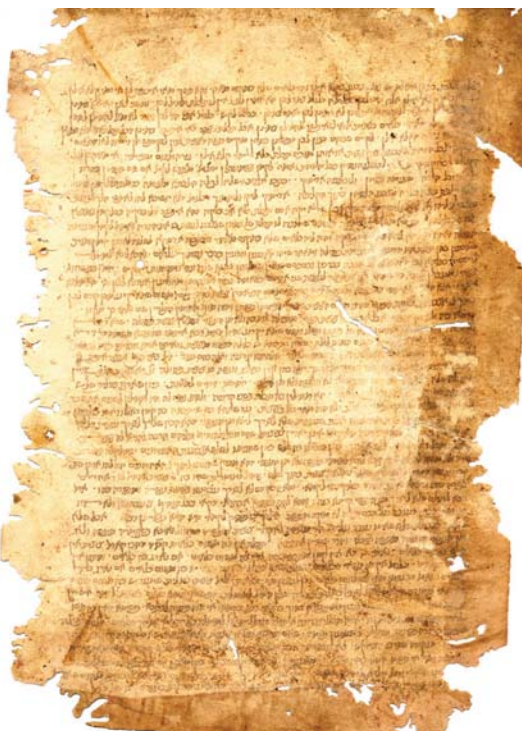
נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) לא ע' שנ ואילך.

סח. חגיגה ויומא דפוס ספרד, וכתב יד רש"י למנחות

בספריה נמצאים 17 דפים ממסכתות חגיגה ויומא ממהדורת ספרד (ואדי אל-חגאראה לערך רמ"ב), ועל דף השער (החלק) של מסכת חגיגה - כתב-יד הכולל את פרש"י למנחות מ, א - נוא, א, השונה קצת מנוסח הדפוסים שלנו. נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ 'גדיל תורה (נ.י.) ל ע' שיג רמא ואילך.

סט. ארחות חיים – כתב יד

כתב יד זה נתגלה בתוך כריכה של כת"י תימני ישן של הפטרות, והוא חלק מהספר ארחות חיים לרבנו אהרן הכהן מלונלי, מהדורא בתרא. בדרך כלל זהה נוסח כתה"י לנוסח הדפוס, בשינויי נוסח קטנים, אך במקומות מרובים ישנם קטעים נוספים בכתה"י, שאינם בנוסח הדפוס. עובדת שתי המהדורות של הספר ארחות חיים כבר נתפרשה במבוא לארחות חיים חלק שני (ברלין תרס"ב) ע"י הר"מ שלעזינגער. שם ע' XI מספר על שתי המהדורות של החלק השני, שבמהדורה הראשונה לא נזכר אף פעם אחת שמו של ר' שם טוב, ואילו במהדורה השנייה, שאותה סיים לאחר הגיעו לאי מיורקא ולמד שם תורה מפי הר"ר שם טוב פלכו, נזכר בה הר"ר שם טוב כחמשה עשר פעמים – רק בחלק השני. ובאשר לחלק הראשון, לא הי' לפניו אלא הנוסח הנדפס, שלא נזכר בו הר"ר שם טוב אפי' פעם אחת.

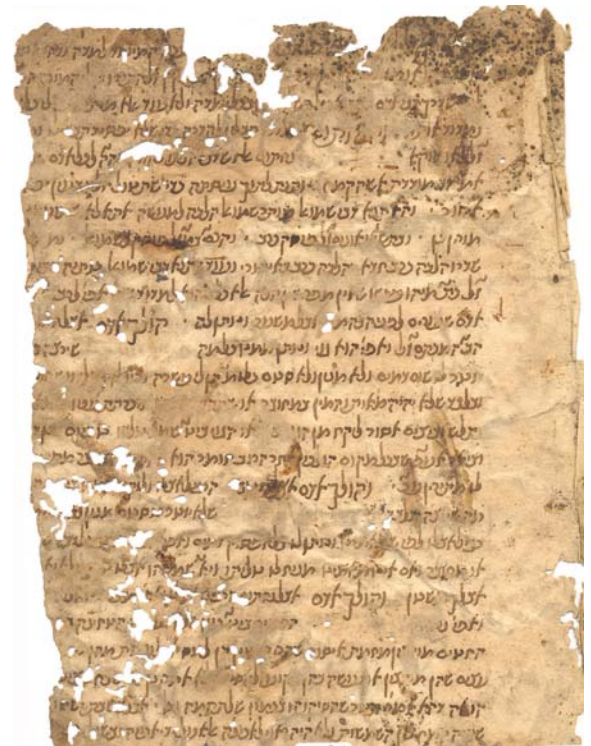
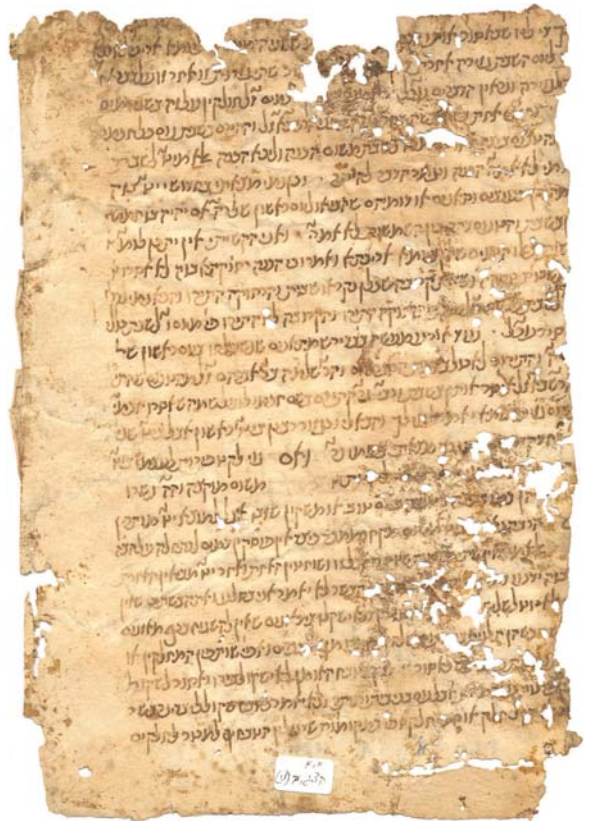
בכתה"י שלפנינו מובא פעם אחת "אדונינו מורנו הר"ר שם טוב ז"ל" (הל' חולו של מועד ס"כ). למדנו מזה שהוא הנוסח שנכתב במיורקא לאחר שלמד תורה מפי הר"ר שם טוב ולאחר פטירת הר"ר שם טוב. מכ"ז למדנו שגם לפני הבית יוסף הי' כת"י הספר ארחות חיים מהדורא בתרא, שהרי כתב באו"ח ס' שכת: "כתוב בא"ח מי שאחזו דם מקיזין לו דם מפני הסכנה וכ"ה הר"ר שם טוב". הלכה זו מובאת בארחות חיים הנדפס הלכות שבת שש"מ"ב, אך התיבות "וכ"ה הר"ר שם טוב" אינן מופיעות שם, שנוספו לאח"ז במהדורא בתרא.

ציטוט זה מדברי הב"י, וההוכחה מכך, שהי' לפני הב"י נוסח ארחות חיים מהדורא בתרא, מובאים במבוא הנ"ל ע' XIV. ובאותה דרך הוכיח שם ע' XXI בשוה"ג, שגם לפני מהר"ם פדווה הי' החלק הראשון במהדורא בתרא, שהשתדלו אז להדפיסו ולא איסתייע בידם. מ"מ לא נדפסה, אלא המהדורה קמא, כעבור כמאתיים שנים בשנת תק"י בפרינצי.

על כתבי-היד של הספר ארחות חיים הידועים לנו כיום כותב הר"ר שלמה זלמן שי' הבלין במבוא לס' תשובות שאלות להרשב"א, צילום דפוס רומא ר"ל, ע' י. שם נזכר גם כת"י ח"א של הארחות חיים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מהדורא מאוחרת יותר מהנוסח הנדפס. אך לפי דבריו שם, גם בה לא נזכר הר"ר שם טוב פלכו, וגם היא נכתבה לפני בוא הר"ר אהרן הכהן למיורקא. מהמהדורא האחרונה שנכתבה במיורקא לא נודע כיום אלא על מה שיש מהחלק השני של הספר ארחות חיים. ובכך היא חשיבותו של כתה"י שלפנינו, שהוא חלק מהמהדורה האחרונה של הספר, שהיא המהדורה שהיתה לפני הבית יוסף.

באשר לתאריך כתיבת דפים אלו. ע"פ הנייר והכתב נראה שנכתב בספרד לערך שנת ר', כמאה שנים לאחר סיום המהדורא האחרונה של הספר. בכמה דפים ישנם סימני מים (ב-2 הר וב-2 שמוש) שלא מצאתי דוגמתם ממש בספר סימני המים (LES FILIGRANES), אך דומה הוא מאד למס. 11704 שבספר הנ"ל (ואלו הסמוכים לו), שהוא נייר שנוצר בשנת ר"ג (והסמוכים לו שם – בסמיכות, לפני או לאחר שנת ר').

20 הדפים שלפנינו אכולים מאד ע"י תולעים, זאת בנוסף למקומות רבים בהם נפגמו האותיות והדיו ע"י הדבק שבין הדפים. נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) סז ע' שסז ואילך.

ע. הזהר עם פירוש אור יקר בכתב-יד קודש הרמ"ק ז"ל

רבי משה קורדובירו (הרמ"ק) ז"ל נולד בשנת רפ"ב, לאביו רבי יעקב, שהיה כנראה מעיר קורדובה שבספרד. בנגלה שבתורה היה תלמידו של הבית יוסף. אח"כ נתמנה כאחד הדיינים בצפת. בקבלה היה תלמידו של גיסו רבי שלמה אלקבץ.

הרמ"ק היה גדול המקובלים בדורו, וכשהגיע שמוע אל האר"ז, לשיבת ארץ מצרים, עלה אליו לצפת, לשמוע לקחו.

ביום ד' כ"ג תמוז שנת ש"ל נפטר הרמ"ק. מאז עמד האר"ז לבראש חבורת המקובלים בצפת ובעולם. הרמ"ק חיבר חיבורים רבים: פרדס רמונים; שעור קומה; פלח הרמון; אילמה רבת; תומר דבורה; אור נערב; גירושין; זבחי שלמים; תפלה למושה; עבודה תמה; פירוש עבודת יום הכפורים ועוד. אמנם חיבורו הכולל והגדול ביותר הוא פירוש "אור יקר" על כל חלקי הזהר.

העתקות שונות מהחיבור הזה נשמרו בספריות, שמהם מתפרסמת סדרת הספרים הזו, בעשרות השנים האחרונות.

נסקור את כתב-יד חיבורי הרמ"ק אשר בספריה, ובמיוחד - כתב-יד הזהר ספר בראשית עם פירושו אור יקר, שהוא כנראה גוף-כתב-קודש הרמ"ק ז"ל.

החיבור נמצא כאן בשלשה כרכים המסומנים - 1965-1967, ובהם קרוב 400- דפי פוליו:

(א) כולל חלק מפ' בראשית ותיקונים, הנדפס בספר אור יקר ח"ב עמ' סט עד עמ' קסז. אח"כ בא שם הנדפס בתחלת ח"ג עד עמ' קסא.

דפים קך-רנ. בדפים קלו, ב- קלז, א יש שתי הגהות "צמח" ושתייהן לא נעתקו שם. מסתבר שנכתבו הגהות אלו אחר ההעתקה.

בדף קנו (המקביל לח"ב הנדפס עמ' קמו) נאמר "ובזה נתבארה שמועה זו בס"ד ... ועתה נפרש הפרשה לפי דרכנו בס"ד". בראשי העמודים הבאים אח"כ, נרשם בכתה"י "בראשית שלי".

בדף רו, א יש מחיקת כמה שורות ובמקומם נכתבו כמה שורות עה"ג. בנוסח הנדפס נעתק כפי המתוקן.

בסוף הכרך הראשון, שבעת הדפים האחרונים וחצי עמוד שלפניו חלקים. בנוסח הנדפס (כרך ג' עמ' קסא) נרשם כאן: "נתבקש הרב בישיבה של מעלה והניח[ח] בכאן י"ג עלים חלק.

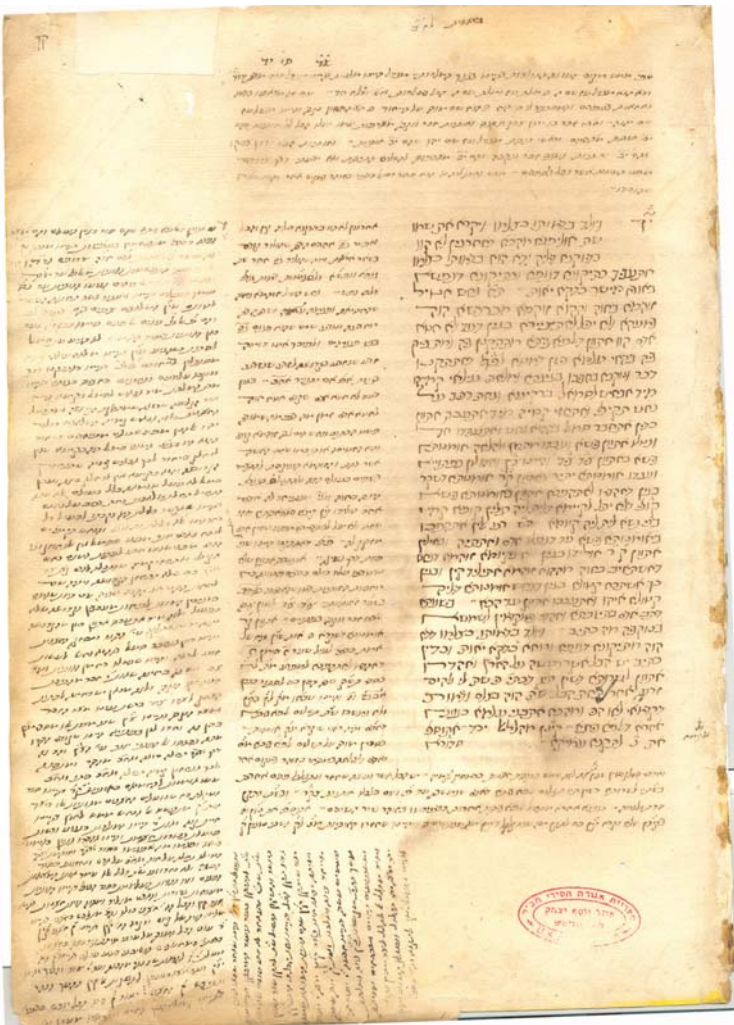
(ב) כולל תיקונים וסיום פ' בראשית, הנדפס בספר אור יקר ח"ג עמ' קסב עד גמירא. אח"כ בא שם הנדפס בח"ב עמ' קסח עד גמירא.

דפים רנא-שכו, [38].

(ג) כולל פ' תולדות- ויחי, הנדפס בספר אור יקר ח"ה עמ' קיא עד סיום ח"ו עמ' ער.

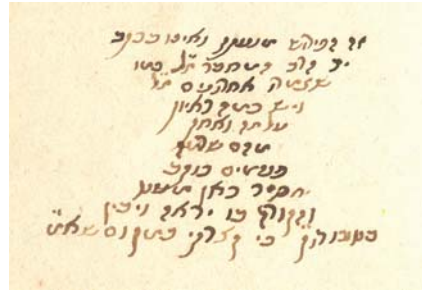
187 דפים.

בדף המגן הקדמי נכתב בכתב מאוחר:

זה הפירוש מועתק ואינו בכתב יד הרב המחבר ז"ל כמו שאמרו אחרונים ז"ל ויש כמה ראיות על זה ואחת מהם שכמה פעמים כותב חסיד כאן מעט והקורא בו יראה ויבין בטוב ודו"ק כי קצרתי במקום שא"מ.

למרות הנ"ל, יש מקום לשעה, ע"פ ההשוואה לפי אור יקר הנדפס, וע"פ האמור לעיל, אשר כתב-היד שלפנינו הוא כת"י המחבה, וכתב היד שממנו הודפס הוא העתק מכתה"י שלפנינו. גם ההגהות שנוספו כאן עה"ג נעתקו שם.

בנוסף לסדרה זו, יש בספריה עוד שני כתבי-יד של החיבור אור יקר, וגם כת"י החיבורים פרדס רמונים; שיעור קומה ואלימה: (ד) כת"י 1560. פירוש לס' הזהר מפרשת וישלח עד סוף ויחי, הנדפס בספר אור יקר ח"ה עמ' נב עד קרוב לסופו. דפים קסז - רפב. כתיבה ספרדית רהוטה. בקולופון נאמר:

א"ה [אמר המעתיק] עפר יקיצ"י ע"כ מצאתי והשאר חסר מן הספר וחבל על דאבדו ולא משתכחין ... ותהי השלמת העתקת הספר ביום ששי ... ג' ימים לחודש מרחשון ש' עתה תרא"ה לפ"ג [ה'תר"א].

ה) כת"י 1982. הזהר עם קיצור אור יקר - מאמצע פר' במדבר עד אמצע פ' שלח.

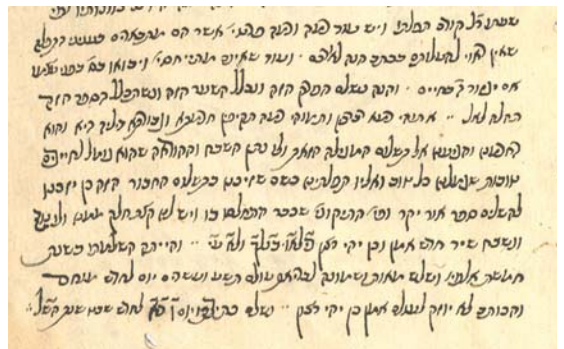
כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע קנה את כתב-היד מאת סוחרי הספרים העתיקים שוואגער-פרענקל, בשנת תרס"ז. הם תיארו את כתב היד בקטלוג שלהם "אוצר כלי חמדה" (הוסיאטין תרס"ו) מס' 107. הם לא הצליחו לזהות את כתה"י וכתבו עליו שהוא כת"י קדמון שנכתב בערך בשנת ק. והעיר ע"ז כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בכתי"ק:

הפירוש הוא מהרמ"ק ז"ל וכפכה"נ הוא קיצור מחיבורו הגדול אור יקר, וכותב הקאטאלאג טעה בהשערותיו בזה.

ו) כת"י 1413. פרדס רמונים, משער ערכי הכינויים פ"ז מע' פשוטה עד גמירא. 142 דף. כתיבה ספרדית רהוטה. בקולופון נרשם תאריך הכתיבה ותאריך ההעתקה:

כשם שזיכני בתשלום החבור הזה כן יזכנו להשלים ספר אור יקר ופי' התיקוני' שכבר התחלנו בו ויש לנו קצת חלק ממנו ... והיתה השלמתו בשנת חמשת אלפים ושלוש מאות ושמונה לכריאת עולם תשע ועשרים יום לחדש מנחם, והכותב לא יזקק לעולם אמן כן יהי רצון.

נשלם כתיבתו יום ו' כ"א לחדש שבט שנת ה'ש"ל.

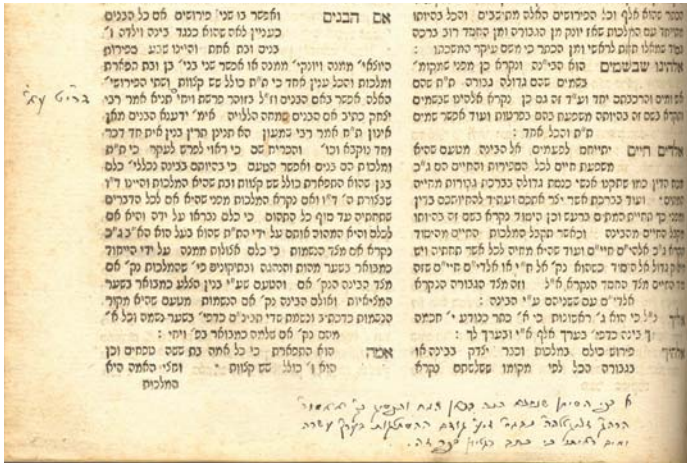
וא"כ נעתק הכרך הזה כחצי שנה לפני פטירת הרמ"ק ז"ל בכ"ג תמוז ה'ש"ל. (ז) כת"י 1557. ליקוט העתקת כמה חיבורים בקבלה ע"י מוה"ר דוד ב"ר ישועה

נטף. כולל גם את החיבור אלימה מהרמ"ק.

ח) כת"י 1924. כת"י שיעור קומה להרמ"ק. רטז דף. כתיבה ספרדית רהוטה. בדף המגן האחורי - חותמת ברוסית: ישע"י ברלין וועל"ז [הוא ר"י ברלין המפורסם, ממושפחת בית הרב, שהיה גר אח"כ בריגא].

גם יש בספריה כמה מספרי הרמ"ק הנדפסים, שלמד בהם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתקופה האחרונה קודם הסתלקותו:

ט) אחד מהם הוא הספר "פרדס רמונים" (קארעץ תקמ"ו), עם ציונים בכתב-יד-קדשו על הגליון. ובדף קז, א נרשם בכת"י בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

כפי הסימן שנמצא הנה בכאן הניח והפסיק כ"ק אאמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע, קודם ההסתלקות בערך עשרה ימים ראיתי כי כתב בגליון ספר זה.

זי השני הוא הספר שיעור קומה (ווארשא תרמ"ה), אשר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למד בו בתקופה האחרונה לפני הסתלקותו, ובדף כה שבו - מונח סימן מיוחד, שעליו נכתב בכת"ק בנו אדמו"ר מוהר"צ נ"ע:

הסימן שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע קודם הסתלקותו.

בראש הדף נרשם בכת"ק:

בזה סימן שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע קודם הסתלקותו.

עא. שמונה שערים - כתי"ק הר"ש ויטאל

נסקור בזה את סדרת ה"שמונה שערים" של רבינו חיים ויטאל, בעצם כתיבת יד בנו רבי שמואל ויטאל, שנמצאת בגזי ספריית אגודת חב"ד.

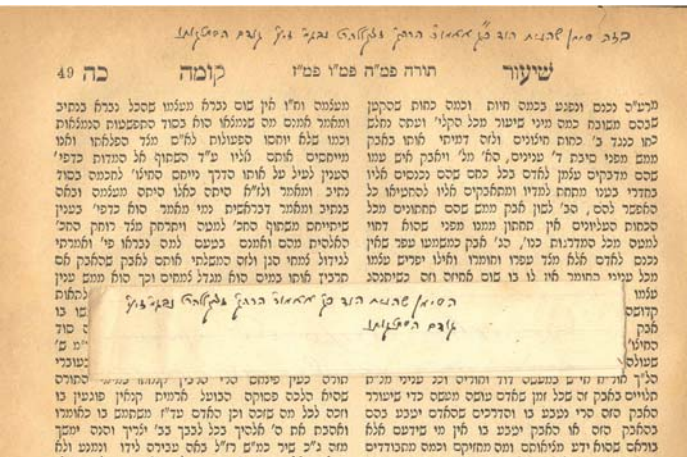
כל אחד מהכרכים הנזכרים נחתם בחותמות: "ש.מ. חי גאגין ירושלים"; (ובנו) "הצב"י יצחק גאגין הי"ו איש ירושלים", ומסדרת הכרכים הזאת הו"ל הרב שלום משה גאגין כמה חלקים בהוצאתם הראשונה, בירושלים, משנת תר"י ואילך. את השמונה שערים האלו, כתי"ק הר"ש ויטאל, מזכיר כ"ק אדמו"ר מוהר"צ נ"ע ברשימת המאסר שלו, בספרו אודות החיפוש שעשו בביתו לפני המאסר (סה"ש תר"פ-תרפ"ו, ע' 263; ספריית ליבאוויטש עמ' מח):

את מגדלי הכתבי קודש כ"ק אבותנו רבותנו הק' גם לא פתחו, רק התעינו לדעת כתבי יד מי המה ... רק אחד הארונות כתבי יד עתיקים, כמו ... השמונה שערים כתי"ק הר"ש ויטאל ז"ל ועוד ספרים כתובים על קלף ... בכל אלו התעינו ביותר, אבל גם זה רק דרך מעביה.

כיון שכבר בשנת תרפ"ז היתה סדרה זו אצל רבותינו, מסתבר א"כ שנקנו ע"י כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, מאת ר' יצחק גאגין (יג"ן) הנ"ל.

מתוך שמונת השערים שכתב הר"ש ויטאל, חסרים אצלנו השער הראשון והשמיני (באשר לשער הראשון, כותב ר' יוסף אביב"י בספרו "בנין אריאל" (ירושלים תשמ"ז, עמ' לא), שהוא נמצא בעצם כתיבת ידו של הר"ש ויטאל בישיבת אהבת שלום בירושלים. ובאשר לשער השמיני, לע"ע לא נתברר לנו מקומו). וראה עוד בס' "קבלת האר"י" להנ"ל (ירושלים תשס"ח), כרך ב, ע' 682 ואילך.

בכל שעה, בתחלתו ובסופו, רשם הר"ש ויטאל את זמן תחלת וסיום כתיבת השער הזה: כת"י 1942, חלק שני: שער מאמרי רשב"י.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש מנחם משנת ה'שק"ט [ת"ט] ובטח עד עולם פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו: ותהי השלמת השער הזה יום שני ארבעה ימים לחדש אדר שני פ' ויקרא חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן חמשים ושנים שנה למולדתי, יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שכשם שזכיתי להשלים גם את השער הזה יזכני האל להשלים את תשלום השמנה שערים בע"ה.

אחרי הקולופון בא עוד קטע ובראשו: חידשתי אותו אני שמואל בערב חג השבועות שנת השפ"ט.

כת"י 1943 חלק שלישי: שער מאמרי חז"ל.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש אדר שני משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו בא מפתח, ולפניו: אמר הצעיר שמואל בן הרב המחבר זלה"ה, בראותי כי אחרי כלותי ... אמרתי אני אל לבי לטרוח ולמסור המפתחות...

אחרי המפתחות: ותהי השלמת הספר יום שלישי ארבעה ימים לחדש ניסן משנת חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן שנים וחמשים שנה למולדתי.

אח"כ באה התנצלות הכותב ושיר שחיבה. בהתנצלות כותב בין השאר: אמר שמואל המעתיק ס"ט לא נפלאות בעיני כל הקורא בספר הזה את כל התלאה אשר מצאו נפשי ... שלא יהיה לו רשות להעתיק מן הספר הזה ומדכותיה אלא ברצוני וברשותי ... ואף כי אחרי מותי יכתוב הקדמתי.

כת"י 1944. חלק רביעי: שער הפסוקים.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש ניסן משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בתחלת הספר באה הקדמת הר"ש לשמונה שערים הנדפסת. ובסופו באים המפתחות עם ההקדמה. אחרי המפתחות: ותהי השלמת השער הזה יום ראשון יום ר"ח אלול פרשת שופטים ושוטרים משנת חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן חמשים ושלוש שנים למולדתי.

[כת"י 1945 כולל את שער הליקוטין של הר"מ פאפירש והרש"ש].

כת"י 1946. חלק חמישי: שער המצות.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש אלול משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בתחלת הספר באה הקדמת הר"ש לשמונה שערים הנדפסת. ובסופו באים המפתחות עם ההקדמה.

אחרי המפתחות: ותהי השלמת הספר הזה ביום חמישי כ"ח לחדש כסלו משנת חמשת אלפים וארבע מאות ואחד עשר ליצירה בהיותי בן שלש וחמשים שנה למולדתי בסדר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו...

אח"כ באים השיר וההתנצלות הנ"ל.

כת"י 8-1947. - בשני כרכים. חלק ששי: שער הכונות.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש טבת משנת אשמע"ה [תי"א] מה ידבר האל ה', פה דמשק המהוללה יע"א, בינ"ר עמ"י עש"ו.

בסופו: ותהי השלמת הספר הזה ביום ששי שלשה עשר יום לחדש טבת בסדר המלאך הגואל אותי וכו', שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושלש עשרה ליצירה, בהיותי בן חמשה וחמשים שנה למולדתי.

אח"כ באים ההתנצלות, השירה, ההקדמה והמפתחות הנ"ל.

כת"י 1949. חלק שביעי: שער רוח הקדש.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש טבת משנת התי"ג ליצירה פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

אחר השער באה הקדמת הר"ש הנדפסת. ובסופו: ותהי השלמת הספר הזה והשער הזה יום שלישי יום ר"ח סיון פרשת וזאת עשו להם וחיו משנת חמשת אלפים וארבע מאות ושלשה עשר ליצירה [תי"ג] בהיותי בן חמשים וחמש שנה למולדתי.

בנוסף לכך ישנם באוסף כתי-היד כמה העתקות של השמונה שיערים, אשר הועתקו מכת"ק לפני זמן הדפסתו:

שער ההקדמות:

כת"י 1969 (קולופון שנת תקל"א), 1726 (שנת תקצ"ב), 1711, 1674.

שער מאמרי רשב"י:

כת"י 1415 (כת"י מוה"ר דוד וזאן).

שער מאמרי חז"ל:

כת"י 1518 (שנת תקנ"נ, כת"י מוה"ר דוד נטף), 1526 (שנת תק"ע, תוניס, כת"י מוה"ר אהרן הכהן טנוגי).

שער הפסוקים:

כת"י 1518 (שנת תקנ"א, כת"י מוה"ר דוד נטף), 1726 (שנת תקצ"ד), 1563 (שנת תר"ג, כת"י מוה"ר שלום שמעוני), 1600 (כת"י מוה"ר דוד וזאן).

שער המצוות:

כת"י 1415 (כת"י מוה"ר דוד וזאן), 1600, 1726, 1905.

שער הכונות:

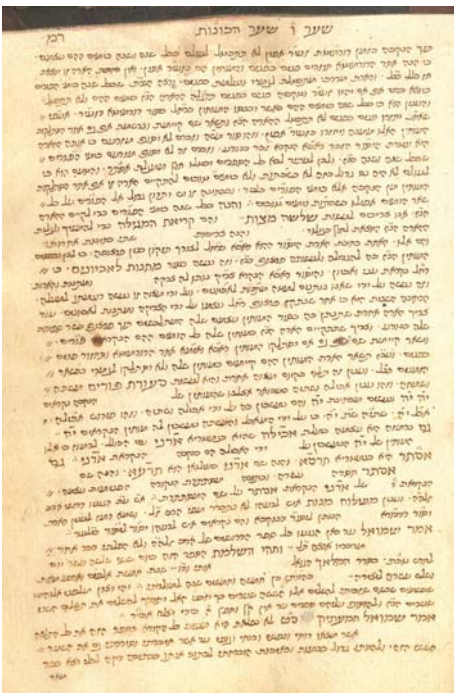
כת"י 1497 (שנת תקי"ט, תוניס, כת"י מוה"ר יוסף בושערה, לתשוקת כוה"ר אהרן מועטי), 1586 (שנת תקס"א, כת"י מוה"ר דוד נטף), 1673 (שנת תקע"ז, כת"י מוה"ר נתן זאנה), 1597 (כת"י מוה"ר דוד וזאן), 1571.

שער רוח הקודש:

כת"י 1958 (שנת ת"כ, ירושלים, כת"י מוה"ר נתן שפירא הירושלמי - נשי"א), 1527 (לערך שנת תקצ"ב, כת"י מוה"ר רחמים חורי), 1598 (כת"י מוה"ר דוד וזאן), 1771.

שער הגלגולים:

כת"י 1564 (כת"י מוה"ר דוד נטף).

עב. סידור הבעל שם טוב ומכתבו

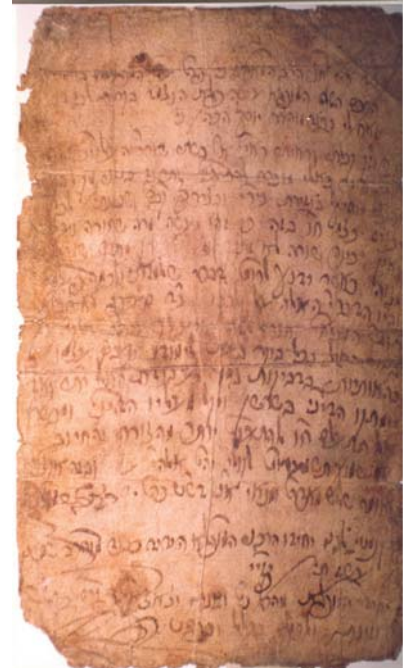
שני כתבי-יד מקוריים של הבעל-שם טוב ישנם בארכיון הספרייה:

(א) סידור כתב-יד, עם כוונות האריז"ל, שבו התפלל הבעל שם טוב, ובו רשמו תלמידיו את שמותיהם לזכרון לפניו בעת התפלה.

תיאור הסידור וסדר השתלשלותו נדפס בכמה מקומות. ראה שפתי צדיקים גליונות ז-ט. כפר חב"ד גליון 682 ע' 14. 683 ע' 32. 684 ע' 153. 799 ע' 55. 906 ע' 26. 907 ע' 30.

(ב) מכתב כתב-יד-קדשו של הבעל-שם-טוב, שכתב אל תלמידו רבי יעקב יוסף מפולנאה בעל ה"תולדות יעקב יוסף".

המכתב נדפס לראשונה ב"התמים" ריש גליון הראשון (ווארשא תרצ"ה), יחד עם רשימת "סדר השתלשלותו" בכת"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

עג. חדושי רבנו יהונתן אייבשיץ

באוסף כתבי היד מס' 1183, רשום ראשי העמודים: "הסברות על מס' ביצה מאדמו"ו הגאון הגדול מהור"ר ר' יונתן נר"ו אב"ד המבורג". או "אב"ד ור"מ דק"ק המבורג וכיו"ב. מזה נראה שנכתב כת"י זה בחייו, ע"י א' מתלמידיו, בין השנים תקי"א-תקכ"ד שבהן כיהן כראב"ד ג' קהלות אה"י.

בכ"מ נכתב בחידושים אלו "וואדמו"ו" [= ואמור אדמו"ו]; "והקשה אדמו"ו"; "ותי אדמו"ו"; ובכ"מ נכתב סתם "ותי" וכיו"ב. נראה מזה, שאין אלו חידושים שכתב רבנו בעצמו, אלא שנרשמו ע"י א' התלמידים, בעת ששמע את השיעור בגמ' מאת רבנו. וזהו גם תוכן הכותרת

1 גדלו 20 X 34 ס"מ, כתיבה אשכנזית רוטה, וראשי הקטעים באותיות מרובעות. כתה"י כלל בתחלה יותר על קנ דף. דפים קלח ואילך הם החידושים למס' ביצה. אך חסרים בו הדפים קלח-ט. קמג-ח. קנא ואילך [כנראה היו בו עוד שני דפים קנא-ב].

קא דפים הראשונים הם דרשות לפרשיות התורה, רובם ככולם מהר"י אייבשיץ, ובאחדים נרשם: (א) "מהגאון מהר"י אב"ד דק"ק פ"פ דמיין": "מאדמו"ו הגאון מהור"ר יעקב כ"ץ דק"ק פ"פ דמיין" [מח"ס שב יעקב. ?-ת"ק]. (ב) מאדמו"ר הגאון מהור"ר שמואל הלברשטט נר"ו [מתלמידי הר"י אייבשיץ. אב"ק האגניא. ?-תקי"ג. אודותיו - גדולת יהונתן ע' 282].

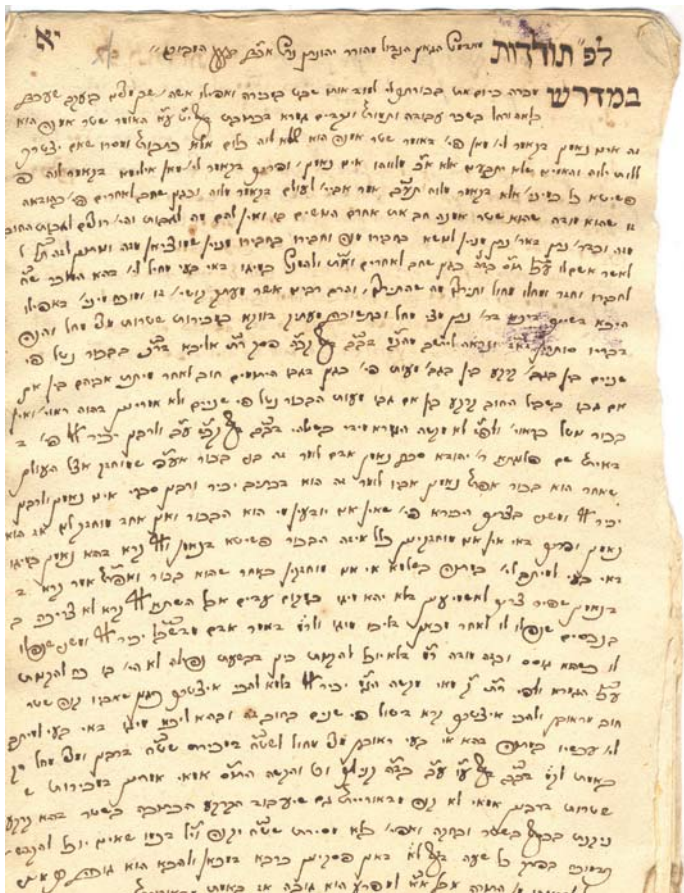
דפים קט-קכז: דרשות מהר"י אייבשיץ; במס' שבת מסוגי' דחנוכה מאדמו"ו מהור"ר שמואל ה"ש נר"ו; חדושי הלכות [בגמ' דב"ק] מאדמו"ו הגאון הגדול המפורסם מהר"י כ"ץ נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק פ"פ: סיומא דשבת מאדמו"ו הגאון מהור"ר שמואל הלברשטט נר"ו; דרש שדרש מ"ו הגאון מהור"ר אברהם ברודא ז"ל כשבא על כסא ממשלתו ונתמנה לק"ק פראג בשבת תשובה [מח"ס אשל אברהם. ת"י-תע"ז].

דפים קכח-קלז חלקים או חסרים. 2 אלטונא המבורג וואנדזבעק. וע"כ צ"ע הטעם שכתב כאן רק "אב"ד ור"מ דק"ק המבורג". וראה ס' גדולת יהונתן ע' 63 ע"ד מונגדי רבנו שרצו לפעול אצל המלך שיטול כתר רבנות ממנו מן ערי אלטונא וואנדזבעק, ורק על המבורג לבדה יהי' אב"ד, ואיך שנתבטלה הגזירה.

ובכל אופן נראה שחידושים אלו נכתבו בהיות מקום משכנו בהאמבורג. ובכ"מ נראה שבחלק מזמן הנ"ל הי' משכנו הק' באלטונא. ועפ"י הי' אפשר לצמצם יותר את זמן כתיבת חידושים אלו. אך עדיין לא נתברר אל נכון, אם, ובאיזה זמן עבר רבנו מאלטונא להמבורג. וראה שם ע' 61 שבשנת תקי"ג יסד בימה"ד (קלויז) בעיר המבורג. ובכל אופן נראה שכת"י זה נכתב לפני שנת תקי"ג, שבה נפטר הר"ש הלברשטט (ראה גדולת יהונתן ע' 282), הנוכח כאן בתואר נר"ו - כנ"ל הערה הקודמת.

3 ובוה יובן מה שבקטעים רבים שבחידושים אלו לא בא להקשות ולא לתרץ אלא לפרש את דברי הגמרא, או

"הסברות על מס' ביצה" - ר"ל שהר"י אייבשיץ הסביר והתלמיד רש"ם.

קצת חידושי מס' ביצה מהר"י אייבשיץ כבר נדפסו בסוף ספר בינה לעתים (ווין תקנ"ז), וגם חידושים הנדפסים שם הם מרשימת תלמיד (שגם שם נזכר: "וא' אדמו"ו דלק"מ" וכיו"ב), ומי"מ אינם החידושים שבכת"י שלפנינו.

וכיון ששניהם - מרשימת תלמיד, ובודאי למד הר"י אייבשיץ את מס' ביצה עם התלמידים יותר מפעם אחת, א"כ אפשר שהחידושים שלפנינו רשם התלמיד בעת לימוד הר"י אייבשיץ את מס' ביצה בפעם האחרת,

וכבר הוכיח במור"י (ניסן תשמ"ג, ע' כד), שפירוש רבינו למסכתין היה יותר ארוך, שהרי בחיבורו על שו"ע הל' יו"ט כותב: "אבל כבר כתבנו בחידושים על הגמרא", ולא נמצא בחידושים שבסוף "בינה לעתים", וגם לא בכת"י שלפנינו.

אך עוד נזכרים חידושי הר"י אייבשיץ על מס' ביצה ברשימת הספרים וכת"י שבס' גדולת יהונתן ע' 173 מס' 50.

ואפשר גם שהכוונה לחידושים שבכת"י שלפנינו; אך הנ"ל קאי על דף כד שבגמרא, ובכת"י שלפנינו חסרים כמה דפים, ובהם גם החידושים לדף זה שבגמרא,

ואפשר גם שהכוונה היא לאותם החידושים שנדפסו בסוף ס' בינה לעתים, שלא נדפסו שם אלא קטעים אחדים מתוך החידושים שהיו לפני המדפיס, כדמוכח מציוני דפי הגמ' שבחידושים הנדפסים שם:

קטע הראשון שם שייך לדף ד' ע"ב, ונסמך שם: "שם בגמ' בראשונה ה' מקבלין עדות כו", הרי שבכת"י שמומנו העתיק המדפיס ה' לפני" קטע נוסף לדף ד' ע"ב, שלא העתיק המדפיס.

קטע השני שם שייך לדף י"א ע"ב, ונסמך שם: "בגמ' מ"ד טעמא מאי". ומומה שלא נסמך הדף (רק: בגמ') מוכח שבכת"י ה' לפני" קטע נוסף על המשנה שבאותו עמוד, שלא העתיק המדפיס.

ורק בקטע השלישי נסמך לראשונה "דף כ"ג ע"א". ועד"ז בעוד כמה קטעים שבאותם חידושים.

ומכ"ז מוכח שלא העתיק המדפיס מתוך כת"י חידושי מס' ביצה שלפניו - אלא מספר קטעים [4 ע' בדפוס], לטעם הידוע לו, וצירפם לס' בינה לעתים "על הרמב"ם מהלכות יו"ט". וא"כ יש מקום לשעה, שבכת"י שה' לפני המדפיס היו רשומים גם החידושים לדף כ"ה, שלשם מצייני בחידושים להל' יום טוב כנ"ל.

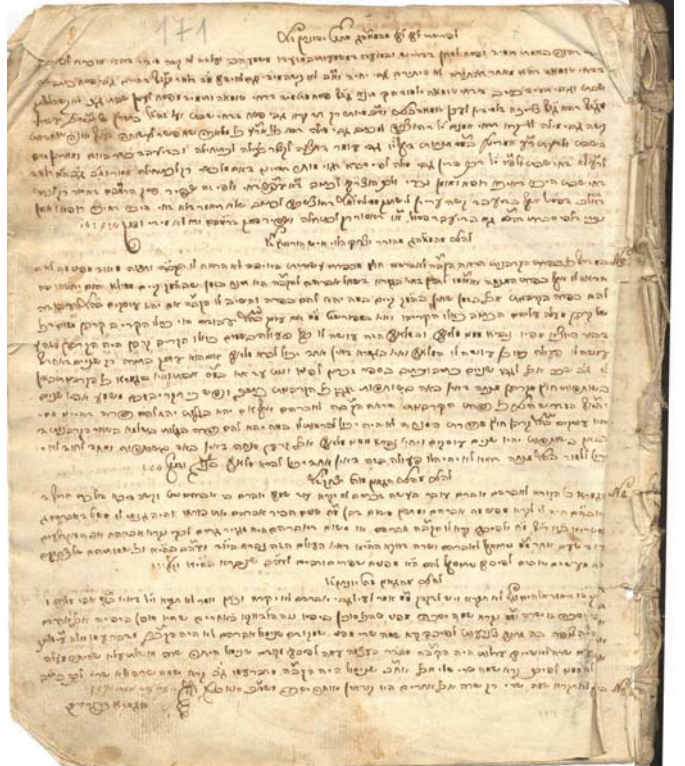
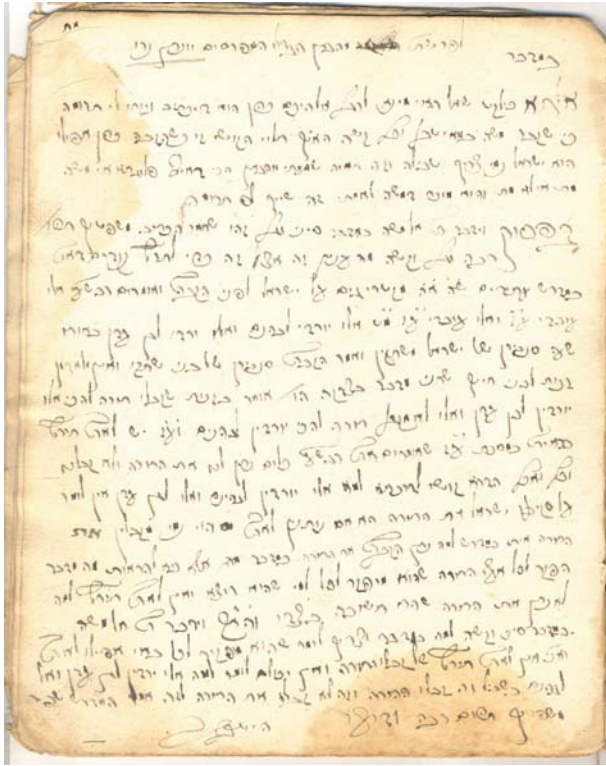
להזכיר את דברי המפרשים והפוסקים בזה - מבלי לחדש בזה דבר. והתלמיד רשם הדברים כפי ששמע אותם מרבו.

4 במוריה (גליון קלג-ו ניסן תשמ"ג ע' כז ואילך) נדפסו מכת"י "ביאורים וחידושים על הלכות יום טוב" מהגאון רבי יהונתן אייבשיץ, וגם שם נזכר במקומות אחדים "אמור אדמו"ו וכיו"ב. ובהקדמת ליהמן שם מעלה השערה שכל החידושים הנדפסים שם הם העתק מכת"י הר"י אייבשיץ, ורק קטעים אלו נעתקו מרשימת התלמיד.

אך אין בדבריו שם הוכחה מספקת לומר שכל החידושים הם העתק מגוכת"י הר"י אייבשיץ. מה גם שגם בכת"י שלפניו נכתב בכותרת "הסברות על הלכות יום טוב" [ראה שם ע' כד]. ובהערה 2 מביא גם מחה"י למס' שבועות "נשלמתי ההסברות על מסכת שבועות שלמדתי אצל אדמו"ו" שגם מלשון זה נראה שהחידושים נרשמו ע"י התלמיד בעצמו. ובכותרת הנדפסת במוריה שם שינה מלשון כתה"י וכתב "ביאורים וחידושים על הלכות יום טוב".

וכל זאת יש לברר גם בשני כתה"י הנוספים של חידושי הר"י אייבשיץ להל' יום טוב [שבספרית ירושלים ובאוסף בוקסבוים, כנזכר בהערות העורך שם ע' כד].

5 בד"כ, החי' שנדפסו שם והחי' המתפרסמים בזה אינם באותן הסוגיות; רק במקום אחד (כו, ב. וראה קובץ יגדיל תורה נ.י. נו ע' כג הערה 47) מקשה בשניהם אותה קושיא, והתירוץ הוא באופן אחר. ובמקום אחד (י, א - בקטע הא' והב', וראה שם ע' כ הערה 38*) מצוינו אותה סברא בשניהם. גם ישנן כמה השוואות בין החידושים שלפנינו לחי' רבנו על הרמב"ם.

סגנון לשונו של התלמיד קשה להבין, לפעמים. גם הכתיב של התיבות בכ"מ אינו מדוייק, ובכ"מ נראה שהוא טעות המעתיק, שטעה בהעתקת התיבה, בחסרון התיבה וכיו"ב. חלקו נדפס בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) עו' נ ז ואילך.

עוד יש בספריה שני כתבי-יד מדרשות הר"י אייבשיץ על התורה (מס. 1184; 1164). הא' נכתב בפראג, עוד בהיות רבנו שם, והב' נכתב לאחר פטירתו, ונכללו בו גם ליקוטים מאת: המאה"ג מהור"ר יצחק הלוי איש הורוויץ ז"ל [מח"ס מטעמי יצחק, תס"ה-תקכ"ז]; הגאון המפורסם אב"ד מ"ה אברהם ברודא ז"ל; הגאון מו"ה אלי' שפירא ז"ל מפראג [מח"ס אלי' רבה, תכ"תע"ב]; מהגאון מ"ה ברוך ז"ל אב"ד דק"ק פיורדא [רפופורט. ?-תקנ"ו]; מהגאון מו"ה יחזקאל אב"ד דג"ק אה"ו ז"ל [מח"ס כנסת יחזקאל, תכ"ח-תק"ט] ועוד.

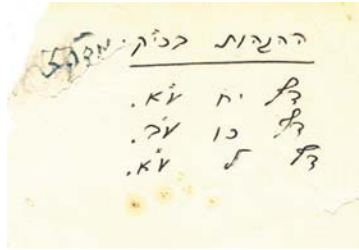
עז. ספרים עם הגהות אדמו"ר הזקן על הגליון

בקיץ תשמ"ו הגיע לארה"ב נכרי פולני, ובידו הספר שו"ת מהר"ק (לבוב תקנ"ח) עם הגהות כ"ק אדמו"ר הזקן על הגליון. לדבריו בא לו ספר זה בירושה מוקינו. הספר נקנה ע"י אחד מחסידי חב"ד והוחזר לספריית חב"ד. בראש הספר ישנה מדבקה, בכתי"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע: מספרי הוד כבוד קדושת אאזמו"ר רבינו הגדול אדמו"ר הזקן וצוקללה"ה נבג"מ ז"ע, עם הגהות כתב יד קדשו. כשקבלתי את הכרך, הכנסתיו להראותו לפני הרב, וצייתי העמודים שבהם יש כתב-יד-קודש. והרבי הוסיף לרשום עליו: [כ"ק] אדה"ז. ההגהות ותצלום כתי"ק נדפסו בקובץ יגדיל תורה ג.י. (חוב' עא, תמוז-אלול תשמ"ו). ומשם בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' ס.

ידוע לנו על לפחות שלושה ספרים נוספים שעליהם כתב הגהות כ"ק אדמו"ר הזקן, שאותם מעתיק כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בתשובותיו: א) שו"ע חלק אבן העזר עם "בית שמואל". ב) שו"ת תורת אמת למהור"א ששון. ג) שו"ת מעיל צדקה. בכל אלו נמצאות על הגליון הגהות בגוכתי"ק אדמו"ר הזקן.

ספרים אלו נאבדו ע"י הגזירות והשריפות במשך הדורות. גם הגהות אלו נעתקו בקובץ יגדיל תורה שם. ומשם בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' סא-ג.

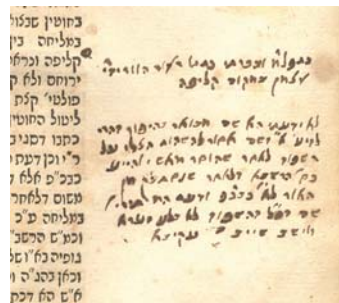
עה. הגהות רבי עקיבא איגר על גליון שו"ע חיו"ד

לקראת פורים תש"ט, שלח הרב מאיר אשכנזי אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בתור משלוח מנות, ספר שלחן ערוך חיו"ד שנדפס באמשטרדם בשנת תע"א, ועליו הגהות כתי"ק הגאון רבי עקיבא איגר. הרבי אישר את קבלת הספר, וכתב לו (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע חיו"ג אגרת ד'תתקפב):

בנועם מיוחד קבלתי מתנה שילוח מנות, שלחן ערוך עם הגהות כתי"ק של הגאון ר' עקיבא איגר, והשי"ת יעזור לידידי תלמידי הרב וב"ב יחיו בכל הדרוש לכולכם בגשם וברוח.

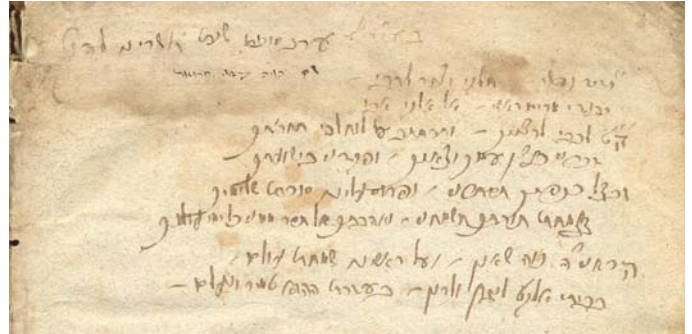
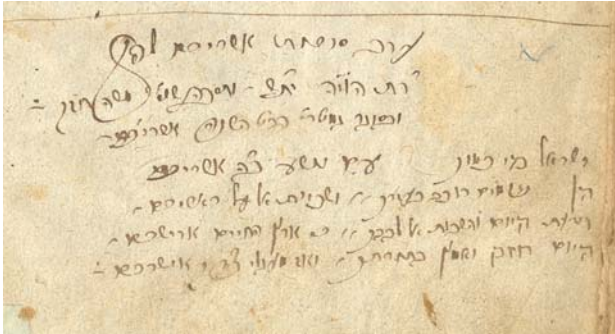

ההגהות הן בדרך כלל בכתב רש"י, ועפ"י רוב חותם עליהם: עקיבא.

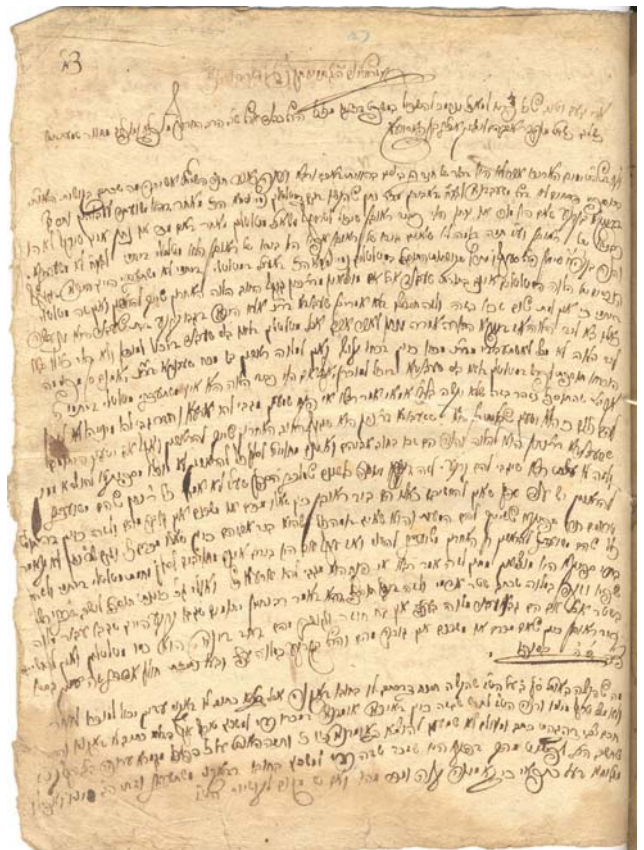
עו. שירת משה להחתם סופר

באוסף כתבי היד שבספרייה, נמצא כרך שירים שכתב הגאון החתם סופר בצעירותו (מס' 1393), ואח"כ נדפס בכמה מהדורות (פרשבורג תר"ח, ואילך). ניתן כאן תצלום שנים מהשירים, שלא נדפסו במהדורות הרגילות. וראה מה שכתב בזה הר"י ווייס בצפונות גליון ה ע' צט.

עו. כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא

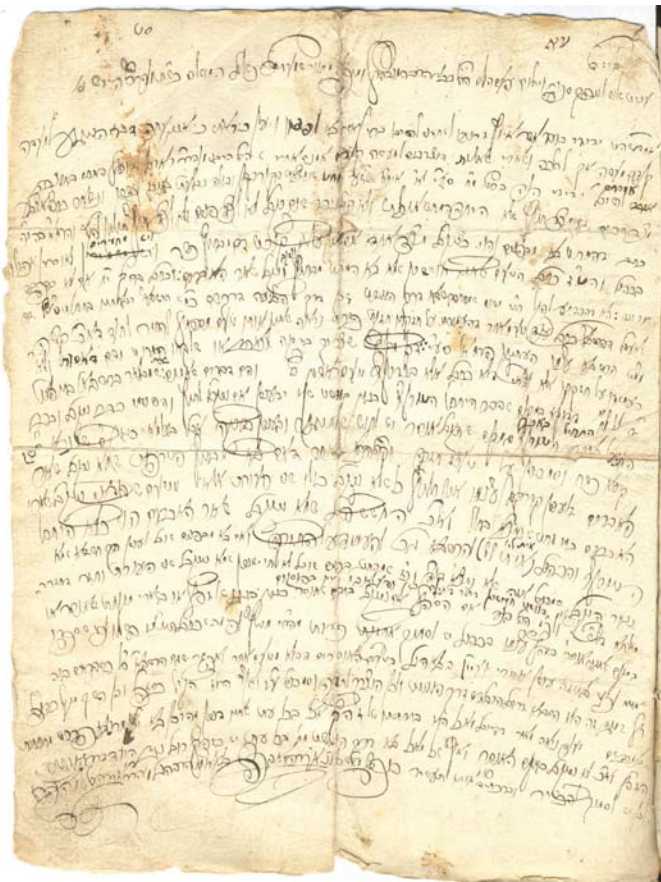
באוסף כתבי היד שבספרייה (מס' 1333-1331) נמצאות 7 תשובות עלומי שם, בלי חתימת הכותב בסופן. כולן באותו כתב-יד. ברובן - פנייה בראשון, שנכתבו מווילנא בשנת תקצ"ג-ד לאנשים שונים. לאחר השוואת כתבי היד לכתב ידו של הגאון מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא (תקכ"ד פאסוואל - תקצ"ו ווילנא), שנמצא בכת"י 232 בחתימתו, נראה שכל שבע התשובות הנ"ל יצאו מידי. כך גם נמצאת בכת"י הנ"ל תשובה אחת, בחתימת "שמואל אביגדור בא"א מוהר"א יצ"ו החופ"ק אחו"נ [- החונה פה קהלת אחורי נהר] דהוראדנא, מופנית אל מוהר"א מווילנא הנ"ל. ודבר זה אומר דרשני: איך הגיעו לידי המאסף 7 תשובות שכתב הרא"א מווילנא לאנשים נפרדים, וגם אחת שהופנתה אליו? ומה טעם לא חתם הרא"א על אף אחת מהן? ומסתבר שתשובות אלו הן העתק שהשאיר הרא"א לעצמו (ועל הטופס הנשלח בא על החתום), והגיע לידי המאסף מועזבונו של מוהר"א א, ושכך באה לידו גם התשובה שהופנתה אל מוהר"א א, ונשארה בעזבונו. השערה זו מקבלת חיזוק באחת משבע התשובות, שכבר נמצאת מודפסת בספר חמדת שאול (נג, ב), ומשם נעתקה לס' באר אברהם (ע' שנ) אך בנדפס מופיעה התשובה בשינויים והוספות ובתוספת החתימה בסופה. נראה שלאחר כתיבת התשובה בנוסח שבכת"י דידן, נעתקה מחדש במהדורה בתרא, ושם בא מוהר"א א על החתום, שהיא נשלחה לשואל, וממנה נעתקה בס' חמדת שאול. ומסתבר שכך הוא גם בשש התשובות הנשארות, שהטופס שלפנינו הוא מהדו"ק מהנוסח הנשלח לשואל (ששם בא מוהר"א א על החתום), שנשארה אצל מוהר"א א, ומועזבונו הגיעו לידי המאסף דידין.

6 כ"ה בעיר וילנא ע' 19. ואילו בספרו באר אברהם (ירושלים תשמ"ו, בהקדמה ע' 22, ובע' רפז בשוה"ג) העתיקו בטעות תקכ"ב. הוא עבר מפאסוואל לווילנא בשנת תקס"ד [בס' באר אברהם (בהקדמה ע' 21) העתיקו בטעות תקס"ב].

7 את תצלומו של אותו כתב יד, מסרתי בשעתו למכון ירושלים, על מנת לפרסמו בספרו באר אברהם הנ"ל ע' שנט, ותצלומו שם ע' 20.

בתשובת מוהרא"א הנ"ל, נדפס שם בפניה שבראשה "מוהר"ר אברהם ליב נ"י אבד"ק פאסוועל", אך לאחר העיון בגוכת"י נראה לי יותר שצ"ל "מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסוועל".

"מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסוועל" ידוע לנו גם ממקור נוסף, בשו"ת תפארת צבי אה"ע סי' פ"ט. ונעתקה משם לס' באר אברהם סי' נז. מהדיר של הס' באר אברהם תפס בפשיטות שהכוונה למוהרא"א פאסוועלער אבד"ק ווילנא, וכתב ע"ז בשוה"ג שם "תשובה זו נכתבה לרבינו בהיותו צעיר לימים, שהרי בשנת תקמ"ו עזב את פאסוואל, כפי שהעיד בתשובתו לעיל סי' כ"ה להרב אליקים געץ מו"צ דפאסוואל "היא העיר שיצאתי ממנה בשנת תקמ"ו", ובשנת תקכ"ב נולד, יוצא שבזמן שימש ברבנות פאסוואל עדיין לא מלאו לו כ"ד שנים, וכבר אז יצא שמו בעולם כגאון אדיר ומופלג כפי שמעיד עליו הגאון מוהר"ר צבי הירש אב"ד אה"ו בתשובה זו". ולי נראה דחוקה השערתו.

ולכן נראה בפשיטות ש"מוה"ו אברהם נ"י אב"ד דק"ק פאסוואל" שבשו"ת תפארת צבי הוא "מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסוועל" שבתשובה דידן, והוא ש"ב של מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא - כנזכר בתשובה דידן, ומוצא שניהם מפאסוואל (ששם שימשו ברבנות גם זקנו ואביו ואחיו של מוהרא"א פאסוועלער אבד"ק ווילנא; ראה עיר ווילנא ע' 19, ונעתק במאמרו של הר"ר זריצקי בהקדמה לס' באר אברהם הנ"ל), ושניהם נקראו בשם "אברהם אבלי" (ע"ש אבי זקנם, ראה עיר ווילנא ובאר אברהם שם), ובטעות נתערבבו שני האנשים האלו".

בבאר אברהם הנ"ל (ע' 20) נדפס גם צילום נוסף של כתב-ידו, מחידושים הנדפסים בספרו הנ"ל, ונמצאים במקורם בספרית מוסקבה.

[בהשקפה ראשונה נראה כתב-היד שונה בשני צילומים אלו, אך לאחר העיון נראה ששניהם נכתבו ע"י אותו אדם; אלא שהחידושים נכתבו בגיל צעיר יותר ובאופן מסודר יותר מאשר בתשובה].

לאחר עיון נוסף והשוואה מדוקדקת הצלחתי לזהות על פיו כרך נוסף של כת"י אנונימי בספרייה (מספר 389), שזה שנים השתדלתי לזהות את מחברו, ועפ"י הנ"ל אפשר לקבוע שהוא כתב ידו של מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא. וזה תיאורו:

חדושים על ש"ס ורמב"ם וכו'. גדלו 18 X 11 ס"מ. 66 דפים.

הדפים ממוספרים, אך מהמיספור ומהתוכן נראה שנכרכו כאן קטעי כמה כרכים נפרדים. זוהי רשימת הדפים ותוכן:

דפים א-ב: בענין קדושין לחצאין. חסר התחלה וסיום.

דפים מא-מוט: בראשי כמה עמודים "לשיטת חכ"ו וה"א משארסתני נ'...". חסר התחלה.

דפים יח-כד, לג-מ: חידושי מס' ב"ק דפים ג-ה.

דפים ה-יב: בענין חזקה. חסר התחלה וסיום.

דפים יג. מח-נ. ע-ט. סא-ח. ע-פב: חי' רמב"ם וטור, אהע"ז וח"ו מ.

כ"מ מציין לח"א ח"ב ח"ג וה"ה, ל"מחודשים" ול"קונט" השייך לקדושת דמים".

8 גם בכל המשך התשובה נראה שהמעתיק התקשה בקריאת כתב היד. ובתאריך כתב "בעזר"ה יום ה' ג' תמוז תקצ"ד לפ"ק פה ווילנא". ובדפוס "בעזר ד' יום ה' ג' תמוז תקצ"ה לפ"ק פה ווילנא".

9 גם מ"ש שנולד בשנת תקכ"ב, ראה לעיל שהוא טעות, וצ"ל תקכ"ד.

10 ועדיין צ"ע בע' עיר ווילנא ע' 29 בשוה"ג שמזכיר שם את "הרה"ג מו' אברהם ליב ז"ל אבד"ק פאסוואל".

11 ועפ"ז אין מקומו של התשובה הנ"ל (שבתפארת צבי) בספר באר אברהם, ששם מלוקטים התשובות השייכות למוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא.

ועדיין אין אנו יודעים כיצד הגיעו כל תשובותיו וחידושיו הנ"ל למחנה חב"ד. ואפשר קשור הדבר להמסופר בעיר ווילנא ע' 29 בשוה"ג "ביד בני חורגיו הר"ר אהרן דוד גארדאן (שקלאווער) ואחיו הר"ר אברהם שמעון מאבאלניק, נשאר שלוש אמתחות גדולות מלאות שאלות הנשלחות אליו, ותשובותיו ממנו עליהם, ושני האחים האלה סדרו כמו ששים תשובות ויקראום בשם "באר אברהם" ולא נדפסו (ק"נ צד 231), וכלם נשאר ביד הר"ר אהרן דוד הנ"ל. אחרי מות הר"ר בעיר שקלאב (י"ב אב תרי"א) ט"ו שנה אחרי מות הג"מ "אבלי" מיום ליום, נשאר הכתבים ביד בנו הר"ר יהודא ליב גארדאן (חתן הגביר החסיד ר' יוסף ביחאווסקי הארצעוויצער בנאוואהראדאק, פלך צערניגאווא). חותנו הר"ב הזה, היה קרוב להגאון החסיד ר' מענדעלי ליבאוויצער, וליד האחרון באו כל הכתבים הנ"ל.

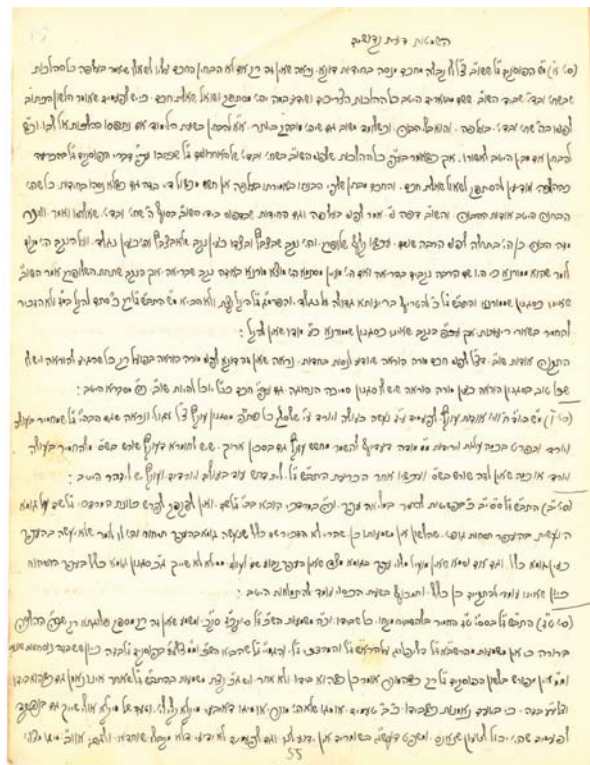
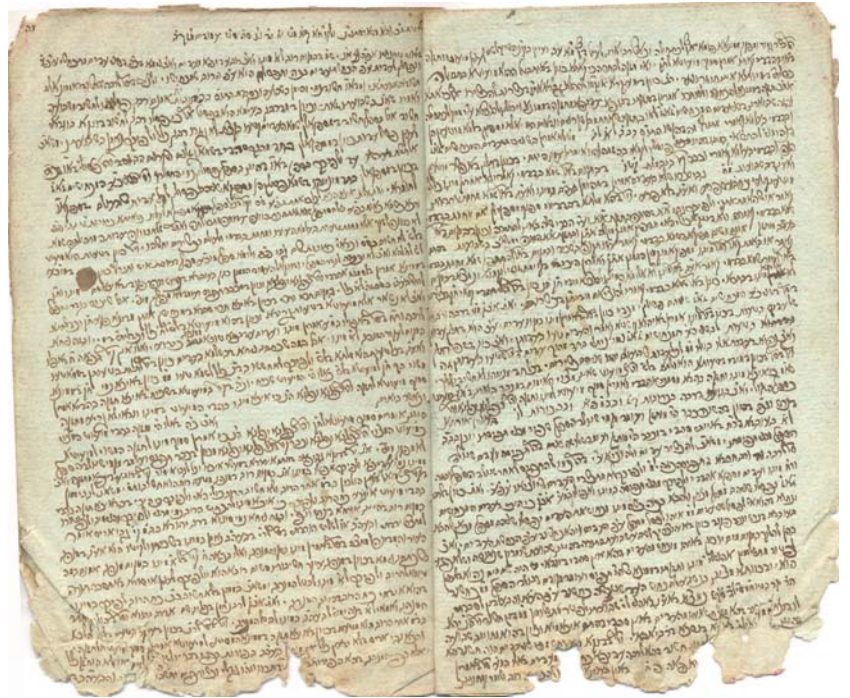
[ר' יוסף ביחאווסקי הוא כנראה ממשפחת מוהר"ר חיים אליעזר ביחאווסקי (מו"ל דרך מצותיך ועוד) שהיה "נכד גיסו של רבינו אדמו"ר האמצעי זי"ע" (שער דרך מצותיך), שא"כ הי' נכד דודו של אדמו"ר ה"צמח צדק", שקוראו כאן "הגאון החסיד ר' מענדעלי ליבאוויצער", ושלידו "באו כל הכתבים הנ"ל".]

עח. כת"י אשל אברהם להרא"ד מבוטשאטש

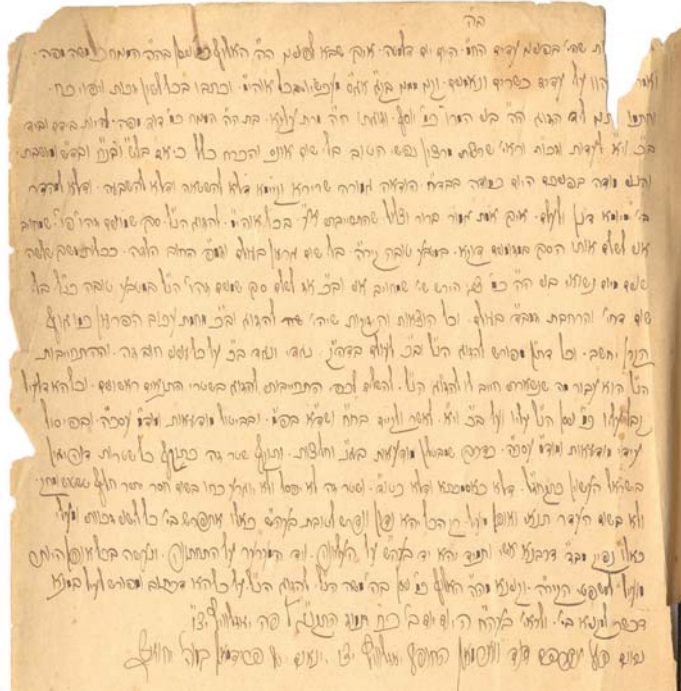
רגיל היה הגאון הקדוש מוהר"ר אברהם דוד מבוטשאטש, לרשום בכל יום כל חידוש בתורה שעלה במחשבתו. כך נהג במשך חמישים שנות רבנותו ביזובויץ (תק"ג - תקע"ד) ובוטשאטש (תקע"ד - תר"א). כך נקבצו רבבות ניירות כתובות, חדושים והערות השייכים לד' חלקי שלחן ערוך, תנ"ך, ש"ס וכל עניני תורה, שכל אלו לא נדפסו בחייו. בקובץ יגדיל תורה נ' ע' יג ואילך, נסקר סדר העתקת, סידור והדפסת חידושי השייכים לד' חלקי שלחן ערוך, במשך השנים תרל"א - תרצ"ג; ולפי זה - את בירור תקופת כתיבת כתבי היד דלקמן.

שלוש חוברות מחידושי נמצאות כיום באוסף כתבי-היד שבספריה, שלושתן בכת"י המעתיק - נינו ונכדו, מוהר"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן. וזה תיאורן:

(א) כת"י מס. 760. הערות השייכות לד"ח שו"ע, סיומים לכמה מסכתות, חי' תנ"ך ש"ס סידור ועוד. כולו כת"י ה"ר ישראל אריה ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר, שהעתיק ההערות כפי שבאו לידו - שלא לפי סדר השו"ע וכיו"ב. ההערות מסומנים באותיות א-תקפט. קטעים מועטים נעתיקו בספר "אשל אברהם מהדורא תנינא" ומסומן בהם בצד הגליון "נעתק" או "נדפס". בסופו "השמטות דעת קדושים" (לא אלו שנדפסו), וחי' למס' פסחים דף ט'.

גדלו 17 x 21 ס"מ. קיט דף [12 דף האחרונים - ההשמטות וח"י הנ"ל].

(ב) כת"י מס. 758. הערות השייכות לחו"מ. נחלק לאותיות [כמה מאות אותיות שנשמנו בין מא- א'תתקפו (נראה שנעתקו מחיבורו שכלל כ-2000- אותיות בד"ח שו"ע), ולאח"ז אותיות א-תתקא].

כולו כת"י ה"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר.

בתחלתו בא מפתח - לפי סדר הסי' בשו"ע. ולאח"ז "מפתח ההשמטות" - הכולל רסט אותיות (שלא נדפסו ב"כסף הקדשים").

בסופו: (1) העתק מהסידור נהורא . . שנדפס בסופו דברים אחדים מאא"ז . . אבדק"ק בוטשאטש . . ובזמנים הללו השמיטום המדפיסים ע"כ העתקתי . . למשמרת. (2) "בני ה"ה הרבני מ' ישראל ארי' ליב יצו"ה הראה לי . . (כנראה שהוא העתק מהרא"ד, וכתב זה על בנו הריא"ל). (3) תנאים מהרא"ד עבור בנו צבי הירש. (4) "העתק צוואת אביו הזקן . . אברהם . . בשנת ת"ח . . ובא הנה ק"ק נדבורנא . .".

גדלו: 17 x 21 ס"מ. (93 דף). (בשוה"ג נסמנו הגליונות).

(ג) כולל ג' גליונות נפרדים: (1) הלכות מליחה (חלקו נדפס ב"דעת קדושים", ונסמן ליד כל קטע אם נדפס). (2) לקוטים מחידושי פרי מגדים, פתיחה להלכות שחיטה (חסר בסופו, ונמצא כג סעיפים). (3) גליון בן 2 דפים, עם כמה קטעים בלתי מסומנים.

כולו כת"י ה"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר.

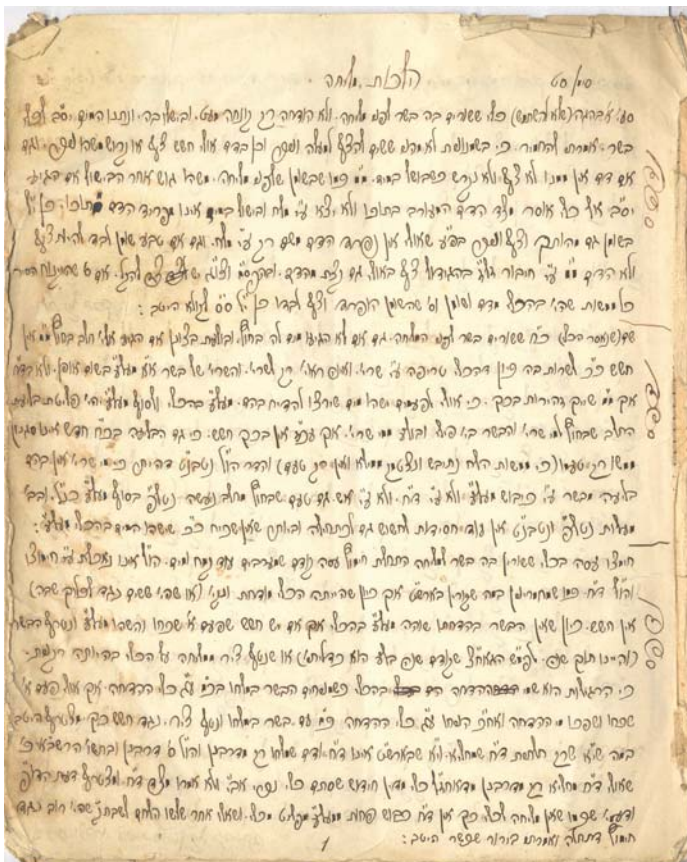
בראש הגליון השני, חותמת : ישראל ליב וארמאן.

גדלו 17 x 21 ס"מ. (16, 8, 2 דף).

בקובץ יגדיל תורה נ"ג. נ' ע' כג-מח, פרסמנו כ-50 קטעים מתוך כתבי יד אלו, השייכים לאו"ח סי' א-ר"ד.

אח"כ פנה אלי הרב יוסף בוקסבוים ע"ה, בבקשה שניתן להם את תצלום כתבי-היד האלו, כדי שיוכלו להדפיסם ב"שלחן ערוך השלם" שבהוצאת מכון ירושלים.

צלמתי ומסרתני, ומאז ואילך הולכות ומתפרסמות במהדורה זו חדושי אשל אברהם, במהדורה קמא (לבוב תרמ"ו), מהדורה תנינא (בוטשאטש תרס"ו) ומהדורה תליתאה (מתוך כתבי היד שלפנינו).

עט. שאלת אדמו"ר הצמח צדק אצל אדמו"ר הזקן

לפנינו שני תצלומי כתי"ק נדירים שלו בהלכה:
 (א) שכתב בימי עלומיו, בשבתו אצל כ"ק זקנו אדמו"ר הזקן.
 (ב) שכתב בשנותיו האחרונות, בתקופת ימי חליו.

מתוך רוב כתביו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שהגיעו לידינו, נדפסו קרוב למאה כרכים, בהלכה וחסידות וחקירה. והוא בנוסף לחלק גדול מכתביו שנשרפו בשריפות הגדולות בליובאוויטש (ראה ספריית ליובאוויטש ע' לג).

כמעט כל מה שהגיע לידינו נכתב אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן, בכ"ד טבת תקע"ג; כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק הי' בן 23.

לכן נדיר ביותר לפגוש ענין בהלכה בכתב-יד-קדשו, שכתב בימי חרפו, בתקופת ימי כ"ק אדמו"ר הזקן. ארכו של ענין זה הוא 4 עמודים בכת"ק, ואחרי סיום הדיון בנושא, מוסיף ומספר, שהוא הצייע את הנושא לפני "כבוד אדוני אבי זקני הגאון שי", ושאלתי ממנו כל זה, ואמר לי שכעת אין לו פנאי וצריך עיון. אך אמר לי: "...

אודות ימי ילדותו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק מסופר בבית רבי ח"ג בתחלתו: "בהיותו בערך בן ב' שנים נפטרה אמו ע"ה, ולקחו זקיני רבינו הגדול נ"ע לביתו וגדלו ואמנו בהשגחה יתירה בגוף ונפש כו', ובוצין בוצין מקיטפ' ידיע ... ורובי תורותיו בנגלה וחסידות התחיל לכתוב עוד בחיי זקנו רבינו הגדול".

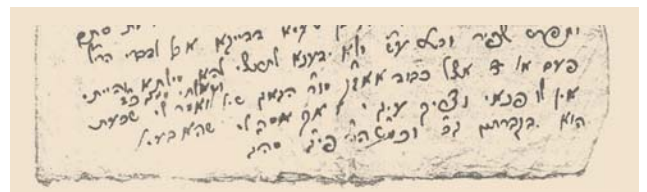
אודות כתיבתו בחסידות בתקופה זו מסופר בס' התולדות אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תש"ז, ע' 9), ובהוספות לס' מאמרי אדמו"ר הזקן - הקצרים ע' תרז. במפתחות לסדרת צמח צדק (ע' קפו), נזכר התאריך הכי מוקדם לכתיבתו בנגלה - אודות גט שנכתב בשנת תקע"ג, היינו שכתבת התשובה היא אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן. כאן לפנינו רואים אנו לראשונה, ממה שכתב בימי חרפו בהלכות עגונות, ואשר את שאלותיו בסוגיה הצייע לפני זקנו אדמו"ר הזקן, ומה שהשיב לו על כך.

יש מספר מקומות בתשובותיו, בהם מוסר דברים מפי זקנו "ששמעתי ממנו בעצמו ... זכורני שכן עשה ... בפירוש שמיע לי מני' דמון כאזמו"ר ... זכורני כד הוינא טליא התיר אאזמו"ר הגאון נ"ע ... זכורני שבלאזני ראית¹³ ממה שהובא לו ... עיני ראו בלאדי שאדמו"ר נבג"מ אסר ... שמעתי ממו"ר א"ז נ"ע", וכיו"ב (נלקטו במפתחות לסדרת צמח צדק ע' קנו-ז). אמנם כל אלו הם מה שכתב בשנים הבאות, שזוכר ממה שראה ושמע אצל רבנו הזקן. משא"כ כאן היא רשימה שרשם מיד אז בשעתו, ומזכיר בה את אדמו"ר הזקן בברכת החיים "הגאון שי".

עוד מסופר בבית רבי (ח"ג פ"ו) "נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך, והי' חולה יותר משה שנים רצופים עד פטירתו, ונתקיים בו והוא מחולל מפשעינו כו' ... היו מגישים שאלותיהם בצעטליך ע"י המשרתים ועל ידם הי' משיב להם בקצרה בע"פ או בכתב". מעטים הם כתי"ק משנים אלו, וניכרים הם בכתבת יד רועדת (ראה גם לקמן פרק קלט). אחד מהם הוא המתפרסם בזה.

הנדפס כאן הוא ענין בהלכה, שכתב אדמו"ר הצמח צדק ונדפס בחידושים על הש"ס (פ, ד). אמנם בשנותיו האחרונות הוסיף הגהה זו, אשר היא לא הגיעה לידי מדפיסי ספרי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ולא נדפסה שם.

(א) מה שכתב בימי חרפו (בענין נאמנות עד אחד במלחמה, שמת בעלה):

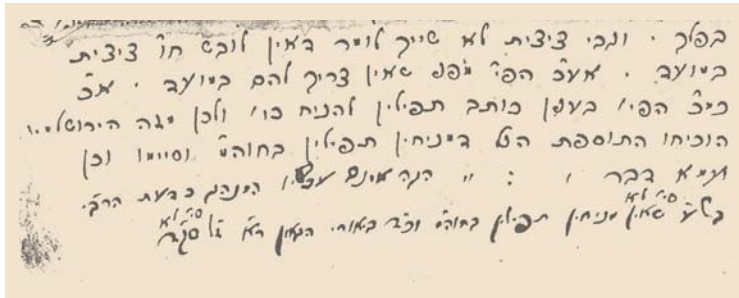

ולא ידענו לתרוצי להא מילתא. והייתי פעם א' אצל כבוד אאז"ק מו"ר הגאון

13 בשעה שאדמו"ר הזקן עבר מלאזניא ללאדי (בקיץ תקס"א) הי' כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בן 11 שנים. וא"כ מספר כאן ממה שראה בילדותו אצל זקנו אדמו"ר הזקן.

שי, ושאלתי ממנו כ"ז, ואמר לי שכעת אין לו פנאי וצריך עיון. אך אמר לי, שהוא בעיי"ה¹⁴ היא בקברתיו ג"כ, וכמ"ש ה"ה פי"ג מה"ג¹⁵.

(ב) מה שכתב בערוב ימיו (בענין הנחת תפלין בחול המועד¹⁶):

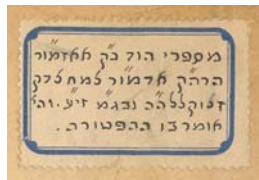
הגה, אמנם עכשיו המנהג כדעת הרב"י בש"ע סי' לא, שאין מניחין תפלין בחוה"מ, וכ"ד ביאורי הגאון ר"א ז"ל סי' לא סק"ד.

פ. התנ"ך של אדמו"ר ה"צמח צדק"

מלבד גודל חשיבותו ודיוקו של התנ"ך הזה, וגודל קדושתו בזה שרבינו ה"צמח צדק השתמש בו, יש בו עליו גם כתב-ידים-הקדושה של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהררי"צ נ"ע.

אמירת ההפטרה מתנ"ך

על כריכת התנ"ך מבפנים ישנה מדבקה, שעליה כותב כ"ק אדמו"ר מוהררי"צ נ"ע:

מספרי הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק אדמו"ר צמח צדק זצוקלה"ה נב"מ זי"ע, והי' אומר בו ההפטרה.

ומדוע דייק רבינו הצמח צדק לאמר את ההפטרה מתנ"ך דוקא, ולא הסתפק באמירתו מתוך החומש, כרגיל. בזה חייבים אנו להקדים את שיטות הפוסקים באמירת ההפטרה. וכך כותב רבינו הזקן בשלחן ערוך שלו (סימן רפ"ד ס"ד):

אע"פ שס"ת החסר אפי' אות א' אין קורין בו אבל בהפטרה אין צריך שיהא הנביא שמפטירים בו ספר שלם אלא די בפרשה שמפטירין בה.

מקור הדברים הוא מדברי המ"א בתחלת הסימן. אמנם הא"י רבה דן בדבריו ומסיק: עדיף שיקראו מס' נביאים שלם הנדפסין.

דבריו מובאים גם בפרי מגדים (אשל אברהם רס"י רפ"ד) שהביא את דברי המ"א, ומסיק: וע' א"ר אות ג' טוב יותר לקרוא הפטר' מתנ"ך מלקרות בהפטרה הנדפס לבדה בחומש.

ניתן לשער שרבינו ה"צמח צדק רצה להחמיר כדעת הא"י רבה והפרי מגדים והיה אומר ההפטרה מתוך תנ"ך שלם. ובחר בתנ"ך מדוייק כנ"ל, ומעלה נוספת בו, שנסמנו בו כל ההפטרות.

דיוקו של התנ"ך

התנ"ך הזה נדפס בשנת תכ"ז-ז באמסטרדם. ואודותיו כותב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (בדף הראשון של הספר, שבו נדפסו ההסכמות):

14 יבמות קטו, א: עד אחד במלחמה מהו.

15 הל' גירושין פי"ג הי"ט: אי נמי דבעיין בכל גוונא היא.

16 בנושא זה מובאות בשו"ע (סי' לא ס"ב) שתי דעות, דעה הא' - מה שנפסק בשו"ע שם שלא להניח, ודעה הב' - מה שהובא ברמ"א שם שנוהגים להניח. ובפסקי הסדור אות נה הוכיח מסדור אדמו"ר הזקן שלא להניח, שהרי כתב אחר ההלל זמן חליצת תפלין בר"ח, ולא בחוה"מ.

כ' בשפתי ישנים וז"ל תנ"ך מוגה מאד ומדויק על ידי כמה וכמה חכמי ישראל וחכמי נוצרים ולא נמצא בו טעות כלל ובגליון פי' קצת מלות בלשון רומא נדפס יפה מאד, דפוס אמשטרדם תזכ"ה.

התחלת הדפסתו היתה בשנת תכ"ו, כמפורש בשער [החלק השני; שער החלק הראשון חסר אצלנו]: "בשנת והיתה ... 5426". אלא שלאחר סיום ההדפסה, הוסיפו בתחלתו גליון ההסכמות וההקדמות, בלה"ק ובלטינית, ושם חותמים המסכימים "שנת תזכה". ובלטינית: 5427; 1667.

הוצאה זו רשומה אף באוצר הספרים של בן יעקב (תנ"ך 240), ורשם עליו שנדפס באמ"ד תל"ב (ועפ"ז נרשמו באוצר הספר העברי של וינוגרד כשתי הוצאות נפרדות - אמ"ד 356, 402). ובא לו זה מחמת שפיענח את שנת תזכ"ה שהיא לפ"ק. אבל האמת שהיא לפ"ג, והיינו שנת ה'תכ"ז. ואפשר שאף שטיינשניידר (897, המצויין אצל וינוגרד שם) התכוין למהדורה זו. למרות העובדה שתנ"ך זה "לא נמצא בו טעות כלל", ודוקא בשל כך, בחר רבינו ה"צמח צדק" לעיין ולהעיר במספר מקומות על טעויות הדפוס ודיוקי הנוסח שבתנ"ך, כדלקמן.

הגהות רבנו ה"צמח צדק"

במספר מקומות רשם רבינו ה"צמח צדק" על גליונות התנ"ך: 1) סדר ההפטר, במקום שיש בה חלוקי מנהגים. 2) מקום התחלת שני שלישי וכו', שהם לא נסמנו בתנ"ך הזה. 3) טעויות הדפוס ודיוקי הנוסח שבתנ"ך. מכך רואים אנו, שמלבד אמירת ההפטר בתנ"ך הזה, הוא גם שמע בו קריאת התורה והרבה לעיין וללמוד בו. ויתירה מזו, על פי הדפים המושמשים שבספר התהלים נראה שגם היה רגיל לומר בו תהלים.

ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים

וכיון שהיה אומר בו את ההפטרות מסתבר שבדרך כלל הסכים למנהג ההפטרות הנדפס בספר הזה, אמנם במספר מקומות העיר על הגליון אודות מנהג אמירת ההפטרות. והמעניין הוא, שלא תמיד המנהג שהעיר עליו רבינו ה"צמח צדק" הוא המנהג שלנו באמירת ההפטרות: הפטרת בראשית:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מתחלת ההפטרות לפרשת בראשית: כה אמר גו'. רבינו סימן עיגול אצל: "הן עבדי אתמך בו", ורשם על הגליון: "הפטרת בראשית". אמנם מנהגינו (נדפס בסידור ב"סדר ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים") הוא כנדפס בתנ"ך הנ"ל (דלא כהערת ה"צמח צדק"): בראשית - כה אמר גו' - יגדיל תורה ויאדיר בקשר למנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע עדיין לא נתברר אל נכון, כי בהערות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע לסידור תורה אור (הוצאת קה"ת ע' 488) כותב: "וכ"ק אדמו"ר צוקללה"ה [הוא כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע] ה' אומר רוב ההפטרות כמנהג ספרדים, וארשום אותן הרשומות בזכרוננו" והולך ומונה י"ב הפטרות, ואצל פרשת בראשית אינו כותב כלום.

הפטרת ויצא:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרות לפרשת ויצא בתיבות "על תלמי שדי". רבינו סימן עיגול אצל: "ובנביא העלה גו' ובנביא נשמר", ורשם על הגליון: ע"כ ע' רמב"ם. והיינו מ"ש הרמב"ם בסוף סדר אהבה אודות נוסח ההפטרות: ויצא יעקב - ועמי תלואים למשובתי, עד: ובנביא העלה.

בהערות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מביא מנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע: פ' ויצא ועמי תלואים עד על תלמי שדי ואח"כ ויברח יעקב עד ובנביא נשמר (היינו ב' פסוקים הראשונים). וכן הוא מנהגינו, כנדפס בסידור ב"סדר ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים".

הפטרת צו:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרות לפרשת צו בתיבות "כי באלה חפצתי נאום ה'". רבינו רשם אצל התיבות "ונכרתה מפיהם": ע"כ ע' גר' ורד"א וכ"כ בפרד"ס ב' ר"ק. והיינו מ"ש באבודרהם ב"סדר הפרשיות וההפטרות": "צו את אהרן, עולותיכם ספו על זבחיכם עד ונכרתה מפיהם ומסיים אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'". ובפרד"ס לרש"י בסדר ההפטרות:

"יפטירו בעולותיכם לצו את אהרן ... ואמר רבינו קלונימוס איש רומי שבמקומו בעולותיכם אין מוסיפין".

בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מביא מנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע: צו עד ונכרתה מפייהם ואח"כ כה אמר הוי' אל יתהלל.

וכן הוא מנהגינו, כנדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים".
הפטרת שמיני:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרה לפרשת שמיני בתיבות "וילך כל העם איש לביתו" (ששם נסמון על הגליון: ע"כ). רבינו סימן עיגול אצל התיבות "כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" ורשם על הגליון: "ע"כ ע' רמב"ם". והיינו מ"ש הרמב"ם בסוף סדר אהבה אודות נוסח ההפטורות: "ויהי ביום השמיני - ויסף עוד דוד את כל בחור בישראל עד כל אשר בלבבך".

אמנם מנהגינו (נדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים") הוא כנדפס בתנ"ך הנ"ל (דלא כהערת ה"צמח צדק"): שמיני - ויוסף עוד דוד גו' - וילך כל העם איש לביתו. בקשר למנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהר"ש ב נ"ע עדיין לא נתברר אל נכון, כי בהערות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש ב נ"ע הנ"ל לא מובא מנהג הפטרת פרשת שמיני.

הגהות למסורה

ויקרא יח, יד:

נדפס לא תקרב, בפתח הרי"ש, והגיה: קמץ בזק' כמו"ש במ"ג ר"פ ויקרא.
והיינו מ"ש שם: א"ב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' ... תקרב, ערות אחי אביך.
מלכים א א, א:

נדפס יחם לו, והעיר: כצ"ל ע' מכלול וכ"מ במ"ק פ' שופטים.
והיינו מ"ש במכלול "יחם .. או יאמר האית"ן בחירק ... ולא יחם לו (מ"א א). ובמסורה קטנה למ"ש בפ' שופטים (יט, ו) "יחם לבבו": ב' א' קמץ וא' פת'.

ישעיה לח, יד:

נדפס כסוס עגור גו' הוי' (בניקוד אדני) עשקה, ותיקן: אדני ע' מערכות.
והיינו מ"ש במערכת אות האלף: אדני ... דין סימניהון ... עשקה, כסוס עגור כן אצפצף.

ירמיה טו, יד:

נדפס והעברתי, ותיקן על הגליון: והעבדתי.

תהלים ל, ט:

נדפס אליך גו' ואל הוי' (בניקוד אדני) אתחנן, ותיקן:
אדני ע' מערכות.

והיינו מ"ש במערכת אות האלף: אדני ... דין סימניהון ... אתחנן, אליך י"י אקרא תניני דפסו' [פעם שניה שנוכר שם ה' בפסוק].
שם צ, יז:

נדפס ויהי נעם אדני אלקינו, והעיר: כצ"ל ע' מערכות.
שם קיח, י-ב:

נדפס אמילם בקמץ הלמ"ד, ותיקן: לם, לם, לם. ע' סוף המערכות.

והוא בפסיקתא דכתובים: אלין פתח באתנח ... אמילם, וכולהון תלתא.

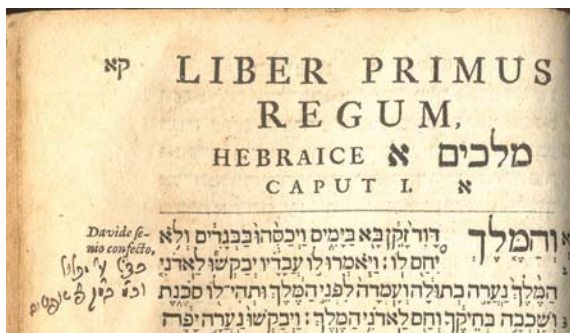
שם קיט, קטז:

נדפס כאמרתך. ותיקן: באמרתך [ולא מצאתי עד"ז לע"ע].

עזרא ה, יד:

נדפס ומבני בגוי עותי וזבוד, והעיר: וזכור ק' ע' מערכת אות ד' ויש שם ט"ס וצ"ל ב' כתיב ד' וקרי ר"ש.

ושם נדפס ב' מלין כתיב ר' וקרי ד' ... וזבוד, ומבני בגוי.

פא. תשובת הר"ד לוריא מביחוב

לפנינו תשובת הגאון מוה"ר דוד לוריא מביחוב, אל הגאון החסיד מוה"ר ישכר בער הלוי הורביץ, רבה של ליובאוויטש. התשובה עצמה נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. מה ע' צז. וכאן בא תצלום המכתב המצורף לתשובה זו.

השאלה היא בענין כשרות גט, ובמכתב שאלתו הוא כותב אל הרד"ל: "ואדמו"ר שי [הוא כ"ק אדמו"ר הצמח צדק] אינו כעת בביתו¹⁷, לכן בקשתי כפולה מכת"ר, ימחול להשבני דבר בזה כיד ה' הטובה עליו". על כך משיבו הרד"ל:

בע"ה יום ב' י"א מנחם תקצוא"ו בוחאב ישן יצ"ו

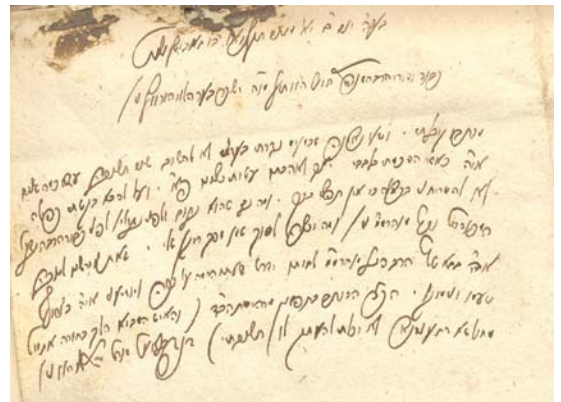
כבוד ידידי הרב המופל"ח חו"נ הוותיק מו"ה ישכר בער הלוי הורוויץ נ"י

מכתבו קבלתי, וידע נאמנה שכמעט גדרתי בעצמי לא להשיב שום תשובה עד כמה שנים אי"ה כאשר הסכמתי בלבבי, אך לאהבתו עשיתי רצונו פ"א, ועל להבא בקשתי כפולה לא להטרחני בכאלה, כי אין חפצי בכך. ומה גם שהוא קרוב ולפני גדולי לפני כבוד הרב הגדול המפורסם וכו' מוהרמ"מ נ"י¹⁸, ומה ירצה לסוך שמן מפך ריקן שלי.

זאת [אדרשנן] לטובה, אי"ה בבא שלי הרב הג' מוהרמ"מ לביתו, ידרש דעתו הרמה על ככה ויודיעני אי"ה בצירוף טעמו ונימוקו.

הכ"ד הכותב בחפזון מרהיטת הב"ד¹⁹ (והאיש המביא הלך בחזרה אתמול. מחולשא דתעניתא לא יכולתי להעתיק לו תשובתי).

דוד בא"א מו"ה ידל לוריא נ"י

פב. מכתב בני אדמו"ר ה"צמח צדק" לאנ"ש

לפנינו מכתב כללי לאנ"ש, שכתבו בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אחר הסתלקותו, אודות השלום שסיכמו בינם²⁰.

אחד הדיונים בין האחים היתה חלוקת הכתבי-יד-קודש של כ"ק אביהם אדמו"ר ה"צמח צדק". על כך מבארים כאן הטעמים, שלא כדאי לחלקם, כי אם שישארו כחטיבה אחת. כמו כן נזכרת החלטה זו באגרת נוספת, שכתבו באותה תקופה (ספריית ליובאוויטש ע' לו): "הוסכם אצלינו שלא נחלק הכ"ק הנשארים, והיו מונחים בבית כ"ק ז"ל הכ"מ, והעמדנו שומרים כנצרך".

ביתו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק נשרף בשנת תרכ"ח (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת מא), והכתבים נשמרו בבית כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

באגרת שכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תרנ"ג (ספריית ליובאוויטש שם): "כ"ק אדמו"ר [מוהר"ש] זצוקלה"ה נ"ע זיע"א, שלקח הכ"ק של כ"ק אדמו"ר זצוקלה"ה נ"ע זיע"א רובם ככולם, ולאחיו דודי הרבנים זצ"ל נשאר רק מעט, כמו ביכעל א' או ב' (וזה מה שהי' אצלם מקודם שבאו הכ"ק לידו)".

בשולי האגרת מודיע כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אודות הביכלאך (כתבי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"), שברצונו למסרם תיכף לדפוס, שיפוצו ויתפשטו מעיינותיו חוצה, וכמכתבו הידוע של הבעל שם טוב, שנדפס בכתר שם טוב בתחלתו: "ושאלתי את פי משיח, אימת אתי מה, והשיב לי, בזאת תדע, בעת שיתפרסם למוודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה".

17 אודות נסיעת כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק, לבקר את החסידים בעיירותיהם, במשך קיץ תקצ"ו, ראה קובץ יגדיל תורה שם ע' צג.

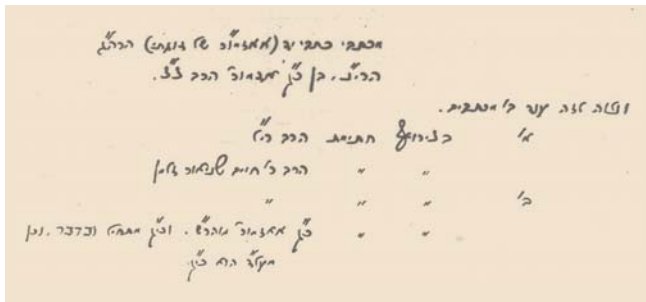
18 כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

19 הבי דואר.

20 פרטי חילוקי הדיעות שהיו בינם, ושזכרו בהמשך האגרת, נשמטו כאן.

תשובותיו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" נמסרו מיד אז לעריכה ולדפוס, ונדפסו במשך השנים תרל"א-תרמ"ד (ראה לעיל פרק נט). אמנם דרושי החסידות שלו לא נדפסו אז, אלא רק כעבור שנים רבות, בסדרת "אור התורה".

יחד עם אגרת זאת היתה מונחת במעטפה גם אגרת אדמו"ר מהרי"ן מניעזין (דלקמן פרק קמו), ואגרת בני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (דלקמן פרק קיא). ועל המעטפה רשום בכת"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

מכתבי כתבי יד (אאזמו"ר של זוגתי) הרה"ג הרי"ג, בן כ"ק אדמו"ר הרב צ"צ.

ונלוה לזה עוד ב' מכתבים.

א' בצירוף חתימת הרב רי"ל

[בצירוף חתימת] הרב ר' חיים שניאור זלמן

ב' [בצירוף חתימת הרב ר' חיים שניאור זלמן]

[בצירוף חתימת] כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש. וכי"ק מתחיל ובדבר, וכן מעל"ד, הוא כי"ק.

[קיצ תרכ"ו]

לכללות אנ"ש המופ' וו"ח והנגידים, וביחוד להרבנים שבכל אתר ואתר שי', וד' המברך את כל יברכם בברכה הנאותה לכאו"א ברו"ג כנפשם

בטחונינו חזק שעדיין לא נפסק עוז התקשרותם באהבה נאמנה ונפש חפיצה לכ"ק אאמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ, ומפאת זאת גם עתה נאמנה רוחם אתנו כולנו כימי קדם, ומבלי ספק נודיע להם הגמר שהי' בינינו בזה"ל, גמרנו לייסד השלום בינינו האחים כרצון כ"ק אאמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ, שיהי' שלום בינינו מעתה ועד עולם ... ולחזק השלום תמיד גמרנו שנתוועד יחד בחדר הורתו של כ"ק אאדמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ פעם בשבוע, ובאנו כולנו עה"ח...

ובדבר הכי"ק ... שעדיין לא נתחלקו, הננו להודיעם כי נשאר בס"ה ארבעים ביחלעך, אשר עשרים מהם על גגלה ועומדים להדפיסם לכן א"א לחלקם כלל, והעשרים הנשארים מדא"ח הנה ... כשיחלקו עשרים ביחלעך על שמונה חלקים²⁴ יגיע לנו שני ביחלעך וחצי...

והננו בטוחים ובזכות אבותינו הק' שישים שלום בינינו האחים ובכללות אנ"ש שי' לקיים הנ"ל וה' יברך את עמו בשלום.

כאוות נפשכם ונפש ידידם דו"ש מלו"נ

חיים ש' זלמן
ידידם דו"ש ישראל נח

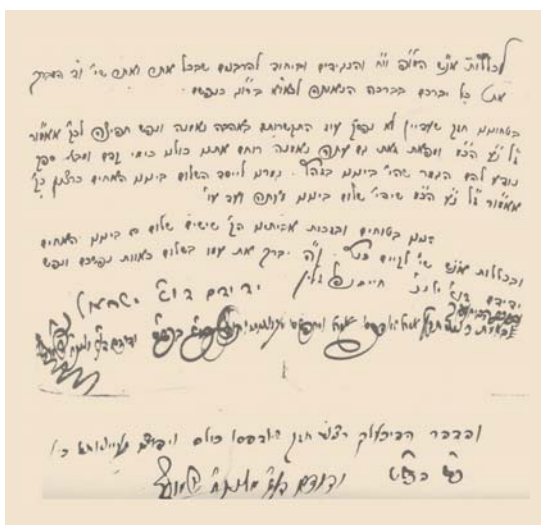
ובדבר הביחלעך, באמת רצוני תיכף אי"ה, שיודפסו אי"ה, ויתפשטו מעיינותיו חוצה, כמ"ש בכש"ט, ידידם דו"ש מלו"נ

שמואל

מעבר לדף נכתב שוב:

ובדבר הביחלעך רצוני חזק שיודפסו כולם ויפוצו מעיינותיו כו', כמ"ש בכש"ט, ידידם דו"ש מלו"נ

שמואל

פג. מכתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

המכתב שלפנינו כתבו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אל הרב המפורסם ר' חיים יעקב ווידרעוויץ.

תוכנו של המכתב לא נתברר עדיין, רק זאת אשר הגר"ח וידרעוויץ כתב קונטרס ושלח אותו לעיון אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר התחיל לעיין בו, אמנם מסיבות בריאות וטרדות עדיין לא סיים. ועכ"ז כתב שישתדל לקבוע זמן לעיין בו כראוי.

בנוסף לקונטרס הזה כתב לו הגר"ח מכתב, שעליו השיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בנפרד, והמכתב הזה לא הגיע לידינו.

בשולי המכתב מתעניין אצלו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש אודות כמה מבני אנ"ש, אמנם גם כאן לא נתברר תוכן הענין.

ב"ה

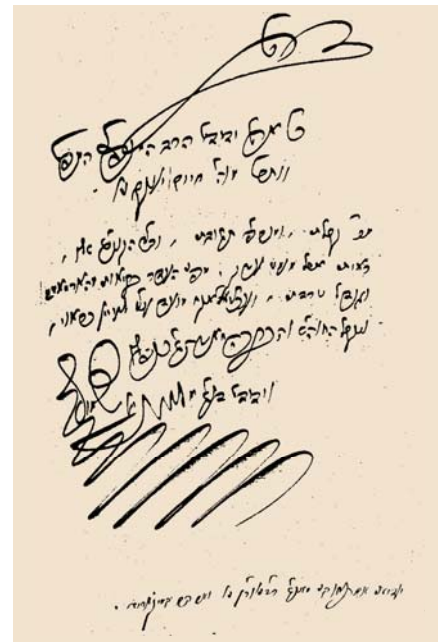
כ' אה' ידידי הרב המופל' המפ' ווח"ס מו"ה²² חיים יעקב²³ נ"י

מכ' קבלתי, ומוס"פ²⁴ תשובתי. ובד' הקונט' שלו, ראיתי אבל מעט עדיין, מפני העדר בריאותי מהארמא[טיז] וגודל טרדתי, ועכ"ז אבל אקח מועד ע"ז לעיין כראוי.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשו וידידו דו"ש מלונ"ה²⁵

שמואל

יודיעני אם [בקר?] בני מאנ"ש ר"ד נ"י, ור"ן נ"י, ואם הם במיקאריע.

פד. מעטפות כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

לפנינו תצלומי מעטפות בכתב-ידו הקדושה, שאותם שמר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע במעטפה מיוחדת, ורשם עליה:

מעטפות - קאנוערטין - בחובים בל' כוסיא
ואספס - כ"ק הוד' מ' אאזמור' הנה"ג אגוד
אגוד' בצוקללה' נבג"מ ז"ע.

מעטפות - קאנוערטין - כתובים בל' רוסיא ואשכנז, כי"ק הוד' כ"ק אאזמור' הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש צוקללה"ה נבג"מ ז"ע.

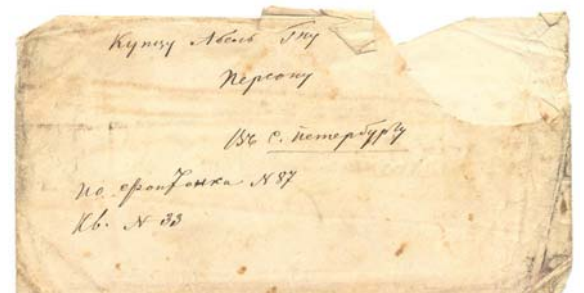

22 המופלג המפורסם ותיק וחסיד מורינו הרב.

23 ווידרעוויץ (דאבראמיסל תקצ"ה-ו - נ. תרע"א). מחסידי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (ועורך כתביו לדפוס) ובנו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רב בטשערניקא (פלך מוהילוב), קופישאק (ליטא), מאסקווא (תרל"ז-תרנ"ב) - עד לגירוש מאסקווא, ומאז רבם של עדת החסידים בניו יארק (תרנ"ב-תרע"א). מ"כ בקווינס, נ.י., ותמונת מצבתו נדפסה למעלה בצד שמאל. ראה אודותיו חכמי ישראל באמריקה עמ' 38. תולדות חב"ד בארה"ב עמ' ג. כפר חב"ד גליון 615 עמ' 20. תולדות אברהם חיים עמ' כא. קובץ זכור לאברהם (תשנ"ט עמ' שעו).

24 ומוסגרת פה.

25 החיים והשלום והברכה מאדון השלום, כנפשו וידידו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

פה. תשובת הגה"ח מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן

את התשובה שלפנינו כתב הגאון החסיד מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן, מו"ץ ביזטאמיה, אל הגאון החסיד מוה"ר יוסף תומרקין, מו"ץ דק' קרעמענטשוג, בכ"א אד"ר תרכ"ד.

והיא באה בהמשך לשו"ת שכתב לו ביום ב' משפטים תרכ"ד, ונדפסה ב"התמים" ח"ו (רפז) לט), והמענה של מוה"ר יוסף תומרקין, שנדפס שם. חלק של התשובה שלפנינו נתפרסם בקובץ יגדיל תורה נ.י. חמ"ט ע' קמא, והושלמה כאן ע"פ תצלום גוכת"י הניתן לקמן.²⁶

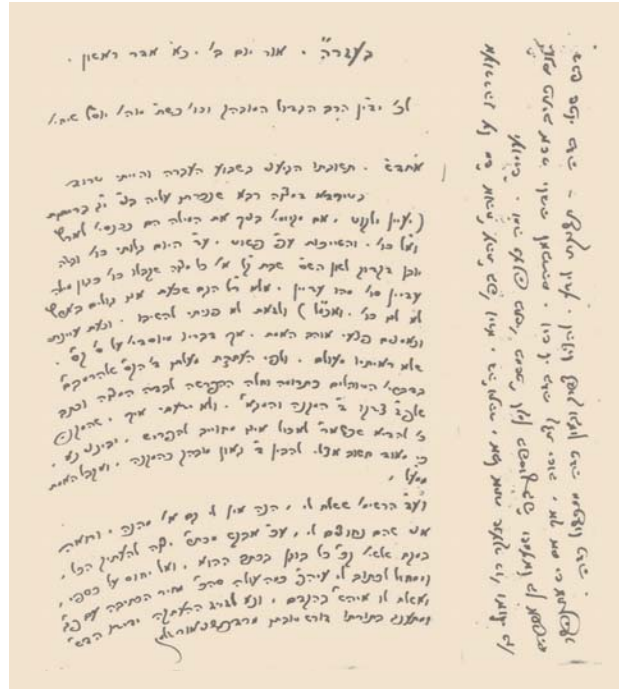
הגאון החסיד מוה"ר מרדכי שניאור זלמן²⁷ שניאורסאהן, הוא בנו של אדמו"ר מוהרי"צ מאוורוטש, באדמו"ר ה"צמח צדק", וחיבר גם קונטרס שם הגדולים, שהם מראי מקומות וציונים לסדר נט"י לסעודה וסדר ברכות הנהנין²⁸, וגם הערות וחיידושים²⁹. ונפטר בימי עלומיו³⁰.

הגאון החסיד מוה"ר יוסף תומרקין, רבה של קרעמענטשוג. מסופר אודותיו בבית רבי ח"ג פ"י: "גדול בנגלה ובחסידות, הוא הי' יליד דובראוונא והי' תלמידו של הגאון ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא (בעל דברי נחמי'), והי' חביב אצלו מאד, וגם אצל רבינו (אדמו"ר ה"צמח צדק") הי' חביב ונחשב מאד. הי' רב בסוראז, ואח"כ נתקבל לרב בקרעמענטשוק, והרבה רבני דורינו הי' מריצים שאלותיהם אליו, ותשובותיו עמקו מאד, ונמצאים בכת"י אצל יוצאי חלציו, ובדעתם להוציאם לאור הדפוס".

למעשה לא נדפסו תשובותיו, ונאבדו במשך הדורות. רק תשובה אחת נדפסה ב"התמים" ח"ו (מ [574]), שעליה נסובה התשובה שלפנינו. עוד שתי תשובות נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ.י. חל"ו ע' רפח (ושם ע' רצ - תצלום תשובות). חמ"ח ע' רעא. ושתי תשובות ביגדיל תורה ירות"ו גליון א ע' 31, וגליון טו ע' 21.

באגרות קודש אדמו"ר ה"צמח צדק" ח"ב אגרת ו, מבקשו לקבל על עצמו את רבנות קרעמענטשוק.

מצוות הפרשה, העתקת כתבי קודש, פירוש אור החיים

[תרכ"ד]

בעזר"ה. אור יום ב' כא אדר ראשון³¹

לכ' ידין הרב הגדול המובהק וכו' כש"ת מו"ה יוסף שיחי'

אחד"ש. תשובות³² הגיעני בשבוע העברה והייתי טרוד בטירדא דמצוה רבא שנכרתו עליה בני"י י"ג בריתות³³ (יעיין ילקוט³⁴, אם מקיימי' בניך את המילה הם נכנסים לארץ וא"ל כו'. והשייכות ע"פ פשוט, ע"ד היום גלות³⁵ כו'. ובזה יובן דקדוק לשון הש"ס שבת ק"ל א' כל מצוה שקבלו כו' כגון מילה עדיין כו' מהו עדיין, אלא ר"ל הגם שכעת אנו גולים בארץ לא לנו כו'. ואכמ"ל), ולזאת לא פניתי להשיבו.

26 ראה גם לעיל פרק מט ופרק קכח.
 27 כך הוא חותם בתשובה שלפנינו, ובתשובה שבהתמים שם. ועפ"י צריך לתקן בבית רבי ח"ג פ"ח, שמכנהו "שניאור זלמן מרדכי", ובכמה מקומות שהועתקו עפ"י בית רבי שם.
 28 נדפסו ב"סדר נט"י לסעודה וסדר ברכות הנהנין" (קה"ת תשנ"ט).
 29 נזכרו ב"רשימות" חוב' כא בתחלתה בשוה"ג.
 30 בית רבי שם.
 31 אור ליום ב', שהוא הלילה שאחר יום א, כא אד"ר תרכ"ד.
 32 שנדפסה ב"התמים" ח"ו (מ [574]).
 33 בס' תולדות משפחת הרב מלאדי (ע' 107) וס' הצאצאים (ע' 216) לא נזכרו אלא שתי בנות שהיו לו.
 34 בראשית רמז פב. ב"ר פמ"ו, ז.
 35 יהושע ה, ט.

וכעת עיינתי, ונאמנים פצעני אוהב האמת. אך דבריו³⁶ מיוסדים על ס' ק"ס³⁷, שלא ראיתיו מעולם. ולפי העתקת מעלתו ד' הק"ס, שלהרמב"ם בדברי הטובלים כתרומה וחלה ההפרשה לבדה המצוה, וכתב שלפ"ד צדקו ד' המקנה והמג"א. ולא ידעתי איך, שהמקנה כ' להדיא שכשא"ר³⁸ לאכול אינו מחוייב להפריש. יביני נא, כי מאוד חשוב אצלי להבין ד' גאון מובהק כהמקנה. ואקבל האמת ממעל'.

וע"ד הרשימי ששלח לי³⁹, הנה אין לי גם א' מהנה, ורואה אני שהם נחוצים לי, ע"כ אבקש מכת"ר יצוה להעתיק הכל, במקח שלשי' ק"כ⁴⁰ כל בויגן בכתב ההוא, ואל יחוס על כספי, וימחול לכתוב לי עוה"פ כמה עולה סה"כ מחיר הכתיבה עם פ"ג, ואשלח לו איה"ש בהקדם, ונא לזרז ההעתיקה.

ידידו הד"ש ומתענג בתורתו דורש טובתו

מרדכי שניאור זלמן

אעוררהו על מ"ש אוה"ח עה"ת בפ' וירא⁴¹ ד"ה ותהר, אבל אחר שנעקר כו' ואולי כו' יעויי"ש, ומה נענה בתרי' במש"כ לקמן בפסוק⁴² בפי' ישמעאל בן אברהם וגם כתיב⁴³ אשר ילדה לאברהם. ויש לי בזה קצת ישוב, אך אם יש את נפשו דבר שכלי בזה, תשוקתי לידע להציל צדיק וגאון כזה ממכשול כזה.

פ. הגהות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע על גליון הירושלמי שלו

בשעה שברח כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עם בני ביתו מלויבאוויטש והתיישב ברוסטוב, בעת מלחמת העולם הראשונה, בתחלת שנת תרע"ו, לא יכל לקחת עמו את כל אוסף ספריו, והניחם למשמרת במחסן במוסקבא. שם (במוסקבא) נמצאים הספרים עד היום⁴⁴. מ"מ לקח עמו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את אוסף כתבי-היד וכמאה ספרים מאוסף ספריו וספרי אבותיו רבותיננו.

בין הספרים שלקח עמו נמצאת סדרת התלמוד ירושלמי שנדפסה בזיטאמיה, עם כמה הגהות בכת"ק על הגליון. ספרים אלו לקח אתו עמו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תרפ"ד, כשהיגר מרוסטוב ללנינגרד; ובשנת תרפ"ח, כשהיגר מרוסיה לריגא; ובשנת תרצ"ג, כשהיגר מריגא לווארשא; ובשנת תרצ"ה, כשהיגר מווארשא לאטוואצק, ולבסוף בשנת תש"א, כאשר הצילו את הספריה מפולין הכבושה והביאום לני.

במשך כל השנים שאח"כ, היו ספרים אלו מונחים בהיכל קדשו ב-770, יחד עם שאר הספרים שלקח אתו בכל הדרך הזאת, מלויבאוויטש ועד לני. אחד מהם, שכבר תיארנו לעיל פרק פ, הוא ספר התנ"ך של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", עם הגהותיו בכת"ק על הגליון.

36 בשאלתו הראשונה של מוהרש"ב ז"ש (התמים שם), מעיר על דברי המקנה ר"פ דקידושין ד"ה בגמרא מצוה בה, דאינו מצווה על הפרשת תרומה אלא כ' רוצה לאכול, מדברי הט"ז יו"ד סי' א' סק"ז שמצות ההפרשה חייב עליו אפילו אם אינו רוצה לאכול מן התבואה עדיין.

והשיב מוהרש"ב שם, שכדברי המקנה מבואר גם במג"א רס"י ח. ויובן ע"פ דברי הנו"ב תנינא סי' רא (וכן הביא מכ"מ), שמצות הפרשה יש בה שני ענינים. "ובק"ס מסיק דלהרמב"ם בדברים הטובלים ההפרשה לבדה היא המצוה ולא הנתינה, ובשארית מנתונה כהונה הנתינה היא עיקר המצוה, ועפ"ד ז"ל צדקו מאד ד' המג"א והמקנה".

37 קנאת סופרים על ספר המצות להרמב"ם שרש"י. וראה בזה גם לקוטי שיחות ח"ח ע' 181 הערה 19. אנציקלופדיה תלמודית ערך הפרשה, ובהנסמן שם.

38 שכשאינו רוצה.

39 בשאלתו הראשונה (התמים שם): מאד אבקשו, שישכור כותב, להעתיק השו"ת שיש לו מכ"ק אאזמו"ר שי' מלויבאוויץ, ואיה"ש אשלח לו התמורה, מיד כשאקבל הכתבים. רק לפי שיש לי מכבר כתבי קודש מכ"ק שי', ע"כ ימחול לפרוש אלי במכתב מה שיש לו, וכל אשר אינו תחת ידי אותו אדרוש ואבקש.

40 קאפקעס.

41 כא. ב: אבל אחר שנעקר שם אברם, שלא יזכר עוד שם זה עליו אלא אברהם, ישמעאל אין לו ליקרא בן אברהם. ואולי כי לזה הקורא לאברהם עובר בעשה, טעם הקפדתו יתברך, כי כשיקרא לו אברם מיחס אליו ישמעאל לבן, וה' אמר כי ביצחק יקרא לך זרע, ואין זה אלא כשיעקר שם אברם.

42 חיי שרה כה, יב.

43 וירא כא, ט.

44 ראה לעיל פרק סג.

נפרסם כאן את הגהותיו שעל גליון הירושלמי שלו. שלוש מההגהות האלו הן הערות והארות, והשאר הן הגהות לנוסח הירושלמי והמפרשים דפוס זיטאמיר, ע"פ דפוסים אחרים, או טעות דמוכה.

תענית פ"ב הי"ב, בא להודיעך שהוא אסור בהספד:

ע"ק ע. וי"ל משום שלא נא' בו מפורש ע"כ בי"ב מותר לר"מ כמ"ש לעיל⁴⁵.

יבמות פ"ג ה"א שירי קרבן ד"ה פתר לה כר' לעז, דאירי שמתה לאחר שנפלה לפניו ליבום:

כן פי' גם בקונט⁴⁶, וצ"ע דא"כ הדרא קושיא לדוכתא ויש אדם מתכווין כו' ותפטר לגמרי, וע' בש"ק לקמן פב"ש ה"ו ד"ה מפני.

מכות פ"ג ה"ח מראה הפנים ד"ה יש חורש, ולכאורה קשה דהא נבלה וחלב מותרין בהנאה וכשנתבשלו בחלב ניתוסף עליהם איסור הנאה ולמה אינו חל איסור בשר בחלב עליהן; ע' פי' משניות להר"מ על כריתות⁴⁷ נקודה נפלאה שכ' שם לתרץ זה ונעלמה מעיני המחבר.

הגהות לנוסח הירושלמי

דמאי פ"ב ה"ב, עד שיקבל עליו ברבים:

ר' אמי בשם ר' ינאי אפי' אם אני איני נאמן עד שאקבל עליו ברבים.

שם ה"ג, דוחין אותו מחבורתו:

חזרו לומר כל זמן שהוא גבוי דוחין אותו מחבורתו יצא כו'.

שביעית פ"ז ה"ב, אמר לה שרף:

למה (שרף).

שם פ"ח ה"ו, כותש ומכניס לבוידא:

רש"א אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבוידא.

שם פ"ט ה"ג, מתני' דר"ש .. שלא תאכל:

שייך לעיל סוף ה"ב.

תרומות פ"ד ה"ז, לתוכן ואבדה אחת:

לתוכן ואבדה אחת מהן.

שם פ"ח ה"ג, אסור לשתותו:

לשהותו.

שם, מכיון שהותר מה שבבית:

שבשדה הותר מה (שבבית).

45 ר"ל, דבירושלמי לפניו שם מבואר, שלדעת ר"מ י"ג הוא אסור רק בתענית, ולכן יום י"ב שלפניו מותר אף בתענית. ואם י"ג אסור אף בהספד, א"כ גם יום י"ב שלפניו צ"ל אסור.

ומשיב שבאמת אסור י"ג אף בהספד, אך מ"מ כיון שלא נאמר בו מפורש שאסור בהספד, ע"כ ביום י"ב שלפניו מותר.

46 ר"ל בקרבן העדה (שהוא כעין פי' הקונט' - לגבי שירי הקרבן, שהוא כעין תוס') על אתר.

47 פ"ג ד"ה יש אוכל: ויש במה שנשאנו ונתננו עכשיו נקודה נפלאה ... ואין שם איסור בשר בחלב כל עיקר ... לא נאסר בהנאה.

מעשרות פ"ג בסופו, ושובכות ומגדלות:
ת"ל אשר בעיה.

יבמות פ"א ה"ב, דרבי מתניתא:
מתנייה.

ב"מ פ"ו ה"א, ג' דינרין:
ששה (דינרין).

סנהדרין פ"א ה"א, ובימי שמעון בן שטח:
צ"ל בימי ר"ש בן יוחאי.

שם פ"י ה"ב במשנה, אחאב ירבעם:
ירבעם אחאב.

נדה פ"ב ה"ו במשנה, עקביה בן מהללאל מטהר וחכמים מטמאין:
עקביה מטמא וחכמים מטהרין.

הגהות לנוסח המפרשים

ברכות פ"ט ה"א במשנה מראה הפנים ד"ה מהו, הרמב"ם:
הרמב"ן.

שביעית פ"ט ה"א פני משה ד"ה חרובין, המראה:
המערה.

חלה פ"ב ה"ו במשנה פני משה ד"ה וכן, בכ"ד:
במ"ח.

שבת פ"ז ה"א קרבן העדה ד"ה ויתבינה, ר"א:
רע"ק.

תענית פ"ד ה"ג קרבן העדה ד"ה חזה, קרבן:
מוסף.

יבמות פ"א ה"ב קרבן העדה ד"ה תיפטה, לאחר מיתת:
הבעל.

שם, צרותיהן:
חולצות.

שבועות פ"ג ה"ח ציון ירושלים, עשו"ת מהר"ם אלשקר:
סי' קב.

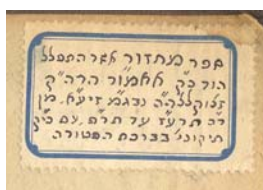
פז. ברכות הפטרה – מוגה בכת"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

בתקופת המלחמה, בהיות רבינו ברוסטוב, התפלל בימים נוראים מתוך מחזור שנדפס בוילנא בשנת עת"ר.

ברכות הפטרה אשר בו אינם לפי נוסח חב"ד. ולכן תיקן בהם בכתב-יד-קדשו, שיהי' כנוסח חב"ד.

בראש המחזור ישנה מדבקה, בכת"ק אדמו"ר מוהרי"צ

נ"ע:

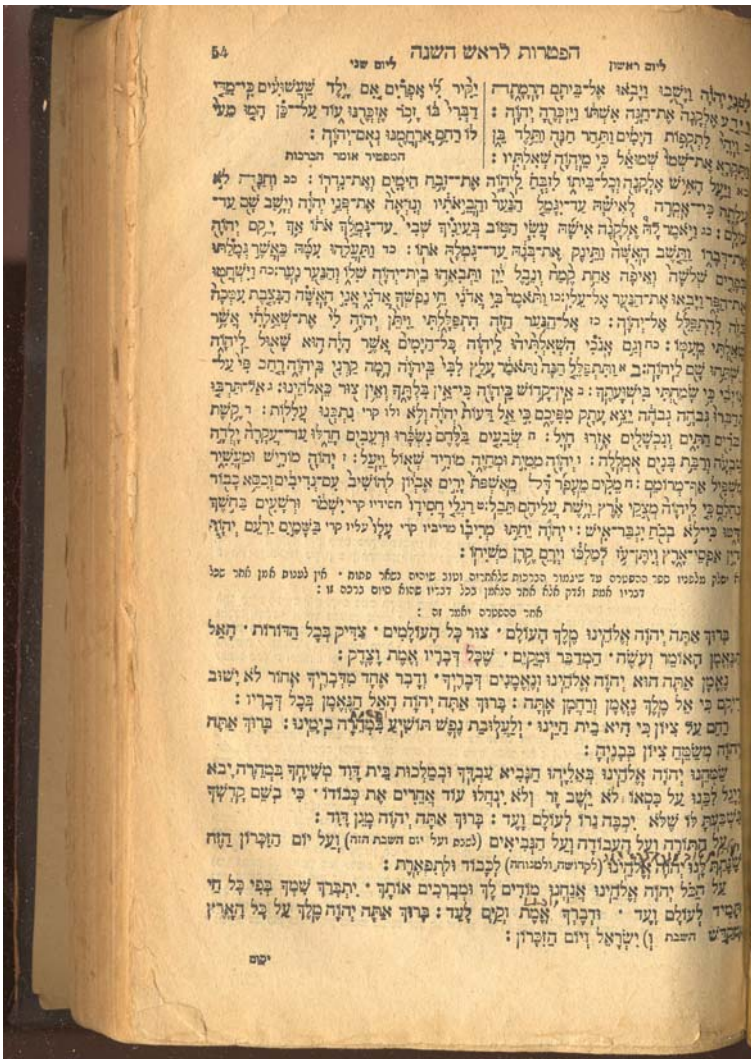

ספר מחזור אשר התפלל הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זיע"א, מן ר"ה תרע"ז עד תר"פ, עם כ"ק תיקוני' בברכת הפטרה.

בברכת רחם, הנוסח שבמחזור זה הוא "ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו", ועל כך הוסיף, בנוסח שלנו "תושיע ותשמח במהרה בימינו"⁴⁸.
 בברכת על התורה, הנוסח שבמחזור זה הוא "ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו", ועל כך הוסיף, בנוסח שלנו "ועל יום הזכרון הזה ועל יום טוב מקרא קדש הזה שנתת לנו"⁴⁹.
 בברכת על הכל, הנוסח שבמחזור זה הוא "ודברך אמת", ועל כך הוסיף, בנוסח שלנו "ודברך מלכנו אמת"⁵⁰.

48 ראה פסקי הסדור ח"ב ע' תתקד: "ולאחר ההפטרות מברך ... מטעם שצריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימה ... הנוסח תושיע ותשמח". ונתבאר בשער הכולל פכ"ה ס"ק ג, דהיינו כיון שחתימת הברכה היא "משמח ציון בבניה", לכן גם סמוך לחתימה צ"ל: "תושיע ותשמח". וכ"ה בס' המנהגים - חב"ד (ע' 32): "בברכת הפטורה אומרים תמיד ... תושיע ותשמח".

49 ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תפז ס"ו (בקצת מדינות אומרים ... את יום טוב מקרא קודש הזה). שער הכולל פ"מ ס"ק ג (בכל התפלות של שלש רגלים ור"ה אומרים את יום טוב מקרא קדש הזה, בין בוותן לנו בין ביעלה ויבוא). אוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' סה.

50 ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' סו, וש"נ.

פח. לקוטי לוי יצחק - על הזהר

סיפר הרבי בהתוועדות כ"ף מנחם-אב תשכ"ג (ס"ח):

כאשר אאמור ז"ל - בעל ה"אריציט" - הי' בגולה, לא היו עמו ספרים, ולאחרי משך זמן שלחו לו ספרים אחדים, וביניהם גם ספר הזהר, ועליו רשם אאמור ז"ל את הערותיו על הזהר, בגלל מחסור בניי.

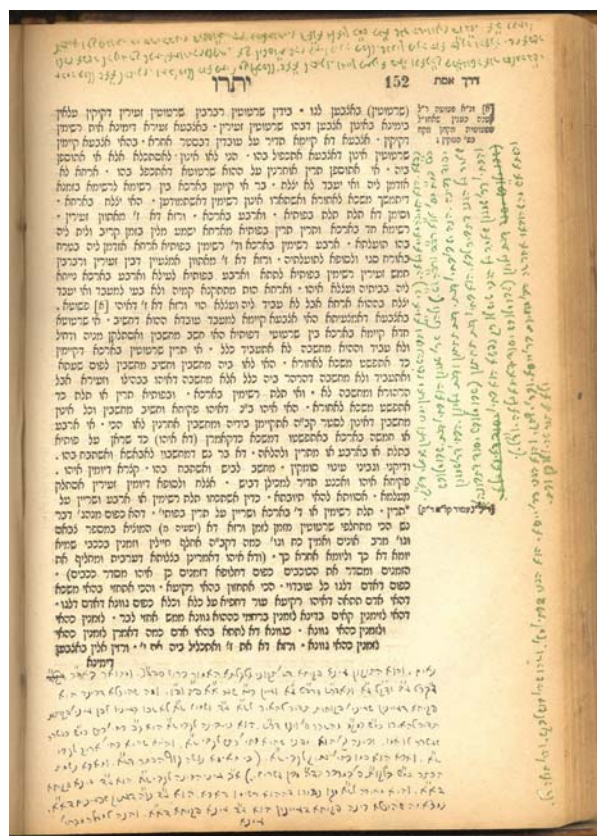
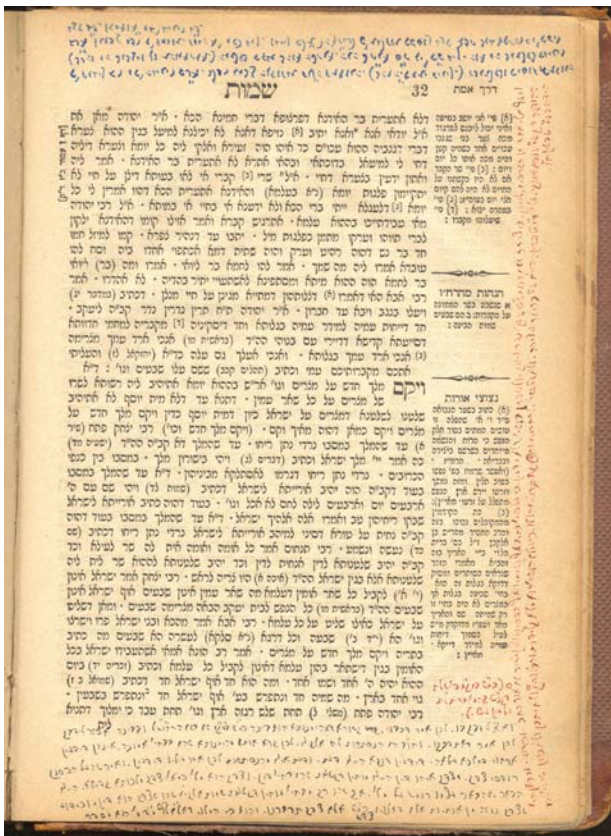
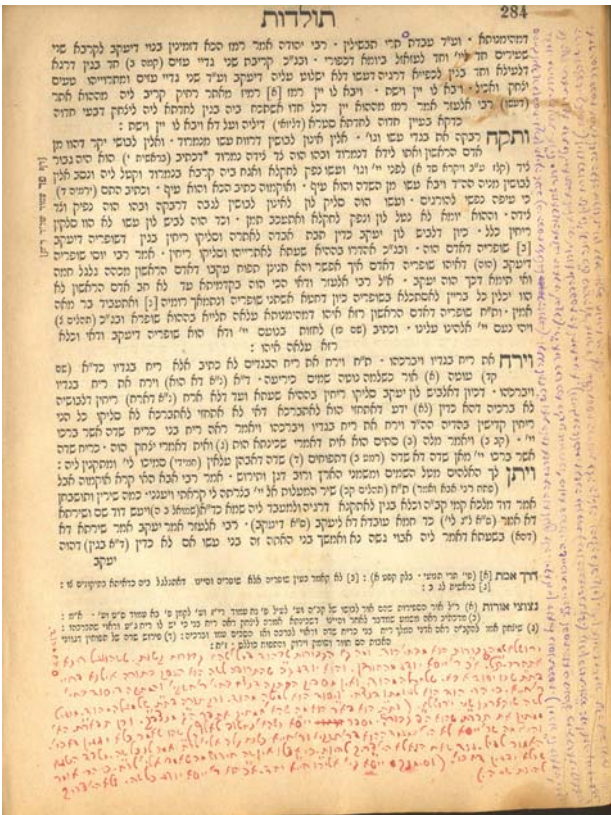
וגם דיו לא הי' לו, אך אמי מורתי, תיבדל לחיים טובים וארוכים, למדה לייצר דיו מעשבים כו', וכיון שלא היתה "מומחית" בייצור דיו, לכן הי' צבע הדיו שונה מפעם לפעם, כפי שרואים את שינויי הצבעים בהערות שרשם אאמור ז"ל על גליון הזהר.

ועד"ז סיפר בכ"ף מנחם-אב תשכ"ד (סכ"ב):

ובשביל דיו הי' צריכים למצוא עצות והמצאות שונות, שעל ידם הצליחה אמי מורתי שתחי' לאורך ימים ושנים טובות לייצר דיו, שלכן מפעם לפעם הי' בצבעים שונים, אדום, ירוק או שחור.

ועד"ז סיפר בכמה הזדמנויות. ראה התועדויות תשמ"ב ח"א ע' 58. תשמ"ו ח"א ע' 68. תשמ"ט ח"ד ע' 170 (מוגה). תש"ו ח"א ע' 62. ועוד.

לפנינו דוגמאות של 3 עמודים, הגהותיו של הרה"ק רבי לוי יצחק על גליון הזהר, בכמה סוגי דיו, אדום, ירוק, כחול, סגול ושחור.

פט. לוח דיני ומנהגי בית הכנסת - מוגה

אחד מחיבוריו של הגאון החסיד מוה"ר אברהם חיים נאה, היה לוח דיני ומנהגי בית הכנסת.

בתחלה הדפיסו בעצמו, כלוח קיה, וכקונטרס בפני עצמו הנשלח לידי תומכים בחו"ל. ואח"כ התחיל הלוח להופיע ע"י ארגון כולל חב"ד, וכך נמשך ונדפס לוח זה כל שנה ושנה, ע"י כולל חב"ד, הן בתקופת הגה"ח מוהרא"ח נאה, הן בתקופת בנו הגה"ח מוה"ר ברוך נאה, והן בתקופתו זו.

העותק הכי עתיק שיש בספריה הוא משנת תרצ"ב, בצורת קונטרס, בשם: לוח לשנת תרצ"ב עם דיני ומנהגי השנה, מאת הרב אברהם חיים נאה פעה"ק ירושלם ת"ו. ומעבר לשער: נדיבים וכבדים! יחד עם מנחתו אשר אני שולח לכם בזה, לוח עם דיני ומנהגי השנה, הנני מביע את אחולי הלכביים לעת תקופת השנה החדשה הבעל"ט...

בקטלוג ספריית ירושלים מופיע עותק עתיק יותר, בצורת לוח קיה, בכותרת: לוח עם מנהגי בית הכנסת לשנת תרפ"ו, ע"פ נוסח האר"י ומנהג אנ"ש חסידי חב"ד.

לוח קיר עם מנהגי חב"ד, הכי עתיק שיש בספריה, בעריכת הגרא"ח נאה ובהוצאת כולל חב"ד, הוא משנת תרצ"ט.

בין השנים ת"ש-תש"י, הרבה הרבי לברר ולקבוע את מנהגי חב"ד, בקובץ היום יום (תש"ג), ובקובצי המאמרים שנדפסו במשך השנים⁵. בהמשך לכך, שלח הגרא"ח נאה לרבי, בשלהי שנת תשי"ב, את הלוח (קיר) שהכין עבור שנת תשי"ג, כדי להגיהו.

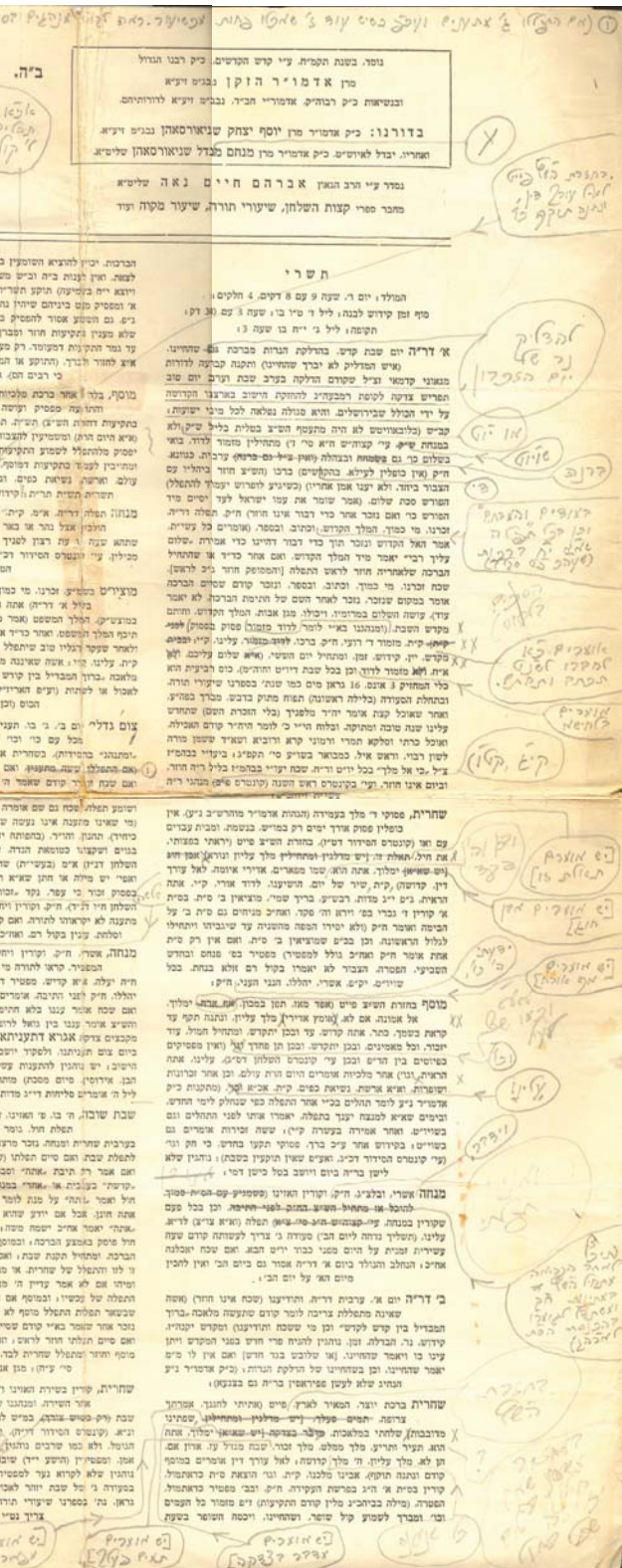
הרבי הגיהו והוסיף ותיקן בו עשרות פרטי מנהגי חב"ד. מאז ואילך נדפסו מנהגי השנה שבלוח הזה, ע"פ הוספותיו ותיקוניו של הרבי.

לוח קיר זה נדפס אז בשני דפים, דף הראשון - לחדשים תשרי, מ"ח, ועד תחלת כסלו, והשני - מאמצע כסלו עד סוף השנה.

בארכיון הספריה נמצא רק הדף הראשון, לחדשים תשרי מ"ח ותחלת כסלו. ובו הוסיף ותיקן הרבי בעשרות מקומות (ההגהות נדפסו בכרך חב"ד גליון ע' 1 ו-21 ואילך).

51 אח"כ נקבצו כל אלו יחד בס' המנהגים - חב"ד. קה"ת תשכ"ו.

תמונות וציורים

צ. ציור דיוקן רבי יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא

בחודש אייר ה'תשנ"ג, הו"ל ר' יוסף מנחם שי' ווייס את הספר "ציון המצויינת", אודות הציונים של ה"נדוע ביהודה" ובני משפחתו בבית החיים בעיר פראג, בצירוף תעודות ותמונות ועוד. בין השאר מסופר שם אודות חתנו המיוחד - רבי יוסף הצדיק. אשר אודותיו כותב:

נולד בשנת תפ"ו בעיר זאלקאווא לאביו הג"ר משה פנחס אבד"ק סווירז, שימש כאב"ד בקהלות וויטקאב, סקאהל, יאברוב ופוזנא [ר"ת יוסף]. נדפס ממנו ספר זכרון שארית יוסף על הש"ס (קאלאמיא תרמ"ב). נפטר ה' אדר תקס"א, ומנ"כ בפוזנא. נוסח מצבתו: פ"נ המפורסם הגאון והחסיד מורנו ורבנו מו"ה יוסף זצלה"ה אב"ד דק"ק פוזנא בהרב מו"ה פינחס זצ"ל, הלך לעולמו ... בשנת תקס"א לפ"ק, תנצב"ה.

בהסכמות לספרו זכרון שארית יוסף מביאים מדברי חותנו בעל ה"נדוע ביהודה", אשר "לא זו מחבבו והיה מתייקר בו ועשה אותו עטרה לראשו וקרא עלי' דרב יוסף סיני ועוקר הרים שפתיים ישק משיב דברים נכוחים"; "גם חותנו הגאון גדול המורים הנוב"י זצ"ל הרבה לספר תהילתו ויחיד בדורו יקראהו".

בארכיון הספריה נמצא ציור, שמעבר לו רשום: "ר' יוסף הצדיק ב"ר פינחס ק"ק פוזנא". ובכתב מאוחר נוסף: Rabbi of Pozna 1780 - 1801.

אודות מקור הציור, ראה לקמן פרק הבא.

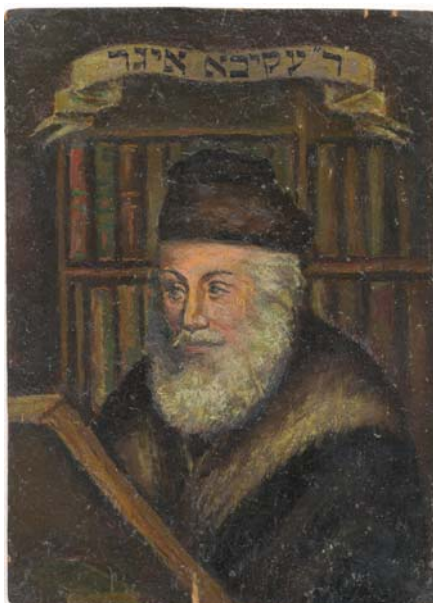
צא. ציור דיוקן רבי עקיבא איגר

בהסכמה הנזכרת מסופר גם אשר הגאון רבי עקיבא איגר ביקר פעם את רבי יוסף הצדיק בפוזנא, ושאלו רבי עקיבא איגר הטעם למנהגו לא לכתוב תשובות לשאלות שבאו מחוץ לעיה, רבי יוסף הצדיק השיב לו "יגיע למקומי פה ויראה כי צדקו דברי בזה". ואמנם כן היה, שכעבור משך זמן התמנה רבי עקיבא איגר למלאות את מקומו להיות אבד"ק פוזנא. אחר משך זמן נשאל הגאון רבי עקיבא איגר מאת הגאון רבי שלמה קלוגר, ומרוב טרדות העיר לא השיבו בזמנו. אז התנצל רבי עקיבא איגר וסיפר הסיפור הנזכר.

בארכיון הספריה נמצא גם ציור של הגאון רבי עקיבא איגר, שמעבר לו רשום (שם הבעלים):

יוסף בהגאון המפורסם מה"ו עקיבא איגר.

הבעיה היא, אשר בין בניו של רבי עקיבא איגר לא ידוע לנו שיהיה בן בשם ר' יוסף. העירני ע"ז ידידי הרב שמרי' שי' ציטרנבוים (עורך ה"כרם שלמה"), אשר מסתבר שרבי יוסף זה הוא בנו של רבי עקיבא איגר השני (רבה של הלברשטט ובן-דודו של רבי עקיבא איגר המפורסם מפוזנא), אשר חתימתו נמצאת על גבי כמה ספרים שהיו בבעלותו, ואשר ב"פתח דבר" לס' תשובות רבי עקיבא איגר מכתב יד (ירושלים תשכ"ה), הערה מא) כותב אודותיו: "בנו של הגר"ע היה הגאון רבי יוסף איגר ז"ל שמילא את מקומו אחריו כראב"ד דק' הלברשטט ונפטר בשנת תרי"ד". וא"כ אפשר שגם הציור הזה, של רבי עקיבא איגר מפוזנא, היה בבעלותו של נכד דודו ר' יוסף ברבי עקיבא איגר מהלברשטט.

בשעה שפרסמנו לראשונה את שני הציורים האלו (של רבי עקיבא איגר ושל רבי יוסף אבד"ק פוזנא – שבפרק הקודם), לא היה נודע לנו עדיין מהיכן ומתי התקבלו לספריה. מראם והכיתוב שעל גביהם מוכיח שהם עתיקים ומקוריים; אמנם מעולם לא ידענו את סדר השתלשלותם, מהזמן שצוירו, ואיך הגיעו לספריה.

עד אשה, בעת סידור הארכיון של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שבו יותר ממאה אלף מכתבים, נפלה עינו של ה"ר יצחק שי' וילהלם, על מכתבו של לואיס לאם, מו"ל וסוחר ספרים עתיקים באמסטרדם, אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

במכתב זה שכתב ב-1919 לאוגוסט 1936 (בדר"ח אלול ה'תרצ"ו) דן אודות קניית הציורים הנזכרים, ועוד 31 פורטרטים.

בנוסף לפורטרטים יש בספריה אוסף של עלוני דפוס וכתבי-יד עתיקים, שעל רבים מהם ישנה החותמת של לואיס לאם.

בספריה יש גם אוסף גדול של כארבע מאות סוגי לוחות, ובהם יותר מאלף פריטי לוחות עתיקים; מהמכתב שלפנינו נמצאנו למדים שחלק מהאוסף הזה נקנה אצל לואיס לאם; אף שלא ידענו איזה חלק.

מהמכתב הזה התברר לנו, לא רק הזמן שבו נקנו הציורים והעלוני האלו, כ"א גם מהיכן הגיעו אלו ליד לואיס לאם. וכך כותב הוא במכתב, שקטעים ממנו מתורגמים בזה מאשכנזית:

אמסטרדם, 19 אוגוסט 1936

אדון יקר, הרב שניאורסאהן נ"י

... את תמונת השמן של יוסף הצדיק, בזמנו רכשתי בפוזנא מאת הרופא ד"ר קאלווארי תושב פוזנא בעיסקת חליפין שבה אני בעצמי נתתי עבור הפורטרט הזה ספרים בשווי של 60 מרקים של הרייך...

עבור תמונת השמן של ר' עקיבא איגר (מירושת משפחת איגר) שמוצאן מרוסיה שילמתי בעצמי 25 מרקים ב-1913. לא היתה לי שום כוונה למכור את זה מקודם...

עזבון הלוחות של ד"ר בר בצורת ספר הועבר לרשותי ב-1897, אחרי פטירת בר...

הנני מצפה לתשובתך המהירה

בכבוד

לואיס לאם

כשכותב "אוסף הלוחות של ד"ר בר", כוונתו לחוקר המסורה והמדקדק ד"ר זליגמן יצחק בר מביבריק, שנפטר בשנת תרנ"ז.

צב. ציור דיוקן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"

את הציור המקורי של תואר פני הוד כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", צייר-נכרי שלא בידיעתו, בסוף ימי חייו בעלמא דין, כמסופר ומפורסם.

התמונה המפורסמת של ה"צמח צדק", צוירה ע"י איזשהו צייר, על פי הציור הזה שלפנינו. אותו צייר ניסה לחקות את הציור שלפנינו (ולאו דוקא בהצלחה) והדפיסה ופרסמה ברבים, בשנת תרמ"ז.

הציור המקורי שלפנינו הי' תלוי בבית האדמו"ר רבי שלמה זלמן מקאפוסט (בעל ה"מגן אבות"), נכד כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק". וממנו הגיע לידי נינו מר ליב גינזבורג, הגר במוסקבא. לראשונה ראיתי את הציור המקורי הזה בביתו, באסרו חג הפסח ה'תנש"א. באותו יום רשמתי בימוני:

ביקרתי היום בבית יהודה ליב גינזבורג (בן רבקה, בן יהודה ליב, באדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט), שיש אצלו ציור מרהיב מהצמח צדק.

את בנו ויקטור פגשתי בג' דחוה"פ ... הוא דיבר עם אביו שקרא לי היום לביתו. כביתו תלוי

על הקיר ציור של הצ"צ. היא בודאי מקורית לגבי התמונה הרגילה. היא נראית ישנה (כמאה שנה ויותר. אצלו רשום שזה משנת תרמ"ט, אך אינו בטוח בזה¹) צבעונית וברורה ביותר. בארון שלידו מונחים ביכלאך שהכרתים לפי הכריכה, היינו שמציור הביכלאך הכרתי שהביכלאך נמצאים בספריה אצלנו².

מאז ראיתי את הציור הזה בביתו, באסרו חג הפסח ה'תנש"א, ניסיתי לשכנע אותו שימסר אותו לספריה, ואשר לפחות ירשה לי לעשות העתק-תצלום טוב מהציור, אמנם כל השתדלויות לקבל אותו, או תצלום ממנו, עבור הספריה, לא הניבו פירות. אח"כ בקשתי מאת ידידי ותלמידי הרה"ת ר' ברוך שי' גורין שישתדל בזה בדרכים שונות, וכך הגיע לידינו ההעתק של הציור הזה, הנדיר והמרהיב ביפיו.

למרות דבריו הנזכרים, אשר נדמה לו שהיא צויירה בשנת תרמ"ט, היינו יותר מעשרים שנה אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", נראה יותר להקדים את תקופת הציור הזה, לפחות במספר שנים, שהרי: א) התמונה המפורסמת שבידינו (שנראה שעובדה ע"י צייר עפ"י הציור

1 כפי שהבנתי ממנו אז התכוין לומר, כי "נדמה" לו שראה פעם רשום אצלו שהיא משנת תרמ"ט, אך אינו בטוח אם באמת רשום אצלו כך או שטעה בזה.

בביתו ה' תלוי גם ציור של כ"ק אדמו"ר הזקן, אמנם לא ראיתי בו חשיבות מיוחדת, שמיד שראיתי אותו ה' נראה לי שהוא ציור שצויר על פי התמונה המפורסמת הנדפסת. לכן לא הזכרתי זאת אפי' ביומן, כי אם את הציור של ה"צמח צדק", אשר מיד ה' נראה עליו שהוא המקורי. אם אמת הדבר, שכך רשום אצלו, שהציור הוא משנת תרמ"ט, אזי אולי הכוונה לציור של כ"ק אדמו"ר הזקן.

2 אף שלא רשום אצלי ביומן (שנכתב בראשי-פרקים בלבד, בגלל ריבוי העסקים שהיו לנו בימים ההם בקשר לספרי רבותינו במוסקבא), דומני ברור שהוא אמר לי אז, שאת שני הציורים יש לו בירושה מזקנו האדמו"ר מקאפוסט, שאצלו היו תלויים על הקיר.

הזה) נדפסה כבר בשנת תרמ"ז, כדלקמן. (ב) ע"פ המסופר בכמה מקומות (ראה מה שליקט ידידי הר"ש ש"י קראוס, ב"מ 40, 16) נעשה הציור הזה (או כעין זה) בחייו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", כדלקמן.

הראשון שכתב אודות הציור הזה הי' אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ ("האסיף" תרמ"ט עמ' 167, הועתק בכפ"ח 109, 662):

תמונת הרמ"מ ז"ל נמצאת בידי רבים. לפי הנשמע אחד הפוטוגראפים התגנב בלאט לחדרו ויערך את תמונתו, למרות רצון הרמ"מ, כי רבני החסידים לא יחפצו להשאיר תמונותיהם לדור אחרון.

הסיפור האמור נרמז גם בשיחת ש"פ וישב תש"נ (ס' השיחות תש"נ ח"א עמ' 193):
תמונת תואר פני קדשו ... של הצ"צ (שי"א שנעשה לא בידעתי).

הסיפור הזה על אותו צייר שצייר את תואר פני ה"צמח צדק" בלי ידיעתו, עבר כמה גלגולים ונוסחאות. בס' "זכרון להרב ברוק" ע' 113 מספר:

מספרים שאת תמונתו של ה"צמח צדק" צייר גוי שהי' נוכח בשעה שהצ"צ אמר חסידות והצייר ישב במקום ממנו יכול הי' להתבונן בו היטב ובזכרונו חרת את דמות דיוקנו של הצ"צ וכך יצא מהאולם כשעיניו עצומות והגיע לביתו, ולמרות שבדרכו קבל מכה מעמוד עץ נשארה עדיין בזכרונו דמותו של הצ"צ שאותה העלה על גבי הניר.

ב"לקוטי ספורים" (פרלוב) עמ' קז כותב שהתמונה נעשתה בהיות אדמו"ר ה"צמח צדק" בפטרבורג.

אמנם הנוסחה הנפוצה ביותר (ראה "די אידישע היים" גליון 96 עמ' טו):

צייר אלמוני, אינו יהודי, השתוקק לצייר את תוארו של הצ"צ, אך בידעו שלא יצליח לעשות זאת באופן הרגיל - שהרי הצ"צ לא יסכים לכך - עלה בראשו רעיון: הוא הגיע בשבת אל הצ"צ, הביט בו טוב טוב עד שהצליח לחרות עמוק בדמיונו את תואר פניו הקדושים.

על מנת שהמעמד הרגעי ישאר טרי בזכרונו, מיהר הצייר לביתו כשעיניו כמעט סגורות, ומיד כשהגיע נטל את כלי הציור שלו והחל רושם את שראה - על הבד.

מאוחר יותר כשהראו לצ"צ את התמונה, הצטער על-כך מאד, היות והיא נעשתה בשבת (לכן באמת נראה בה הצ"צ כשהוא לבוש בבגדי שבת), אלא ש"התנחם" בכך שהצייר טעה בכמה דברים:

(א) הצייר הגוי צייר את בגדו העליון של הצ"צ באופן ששפתו השמאלית מונחת על זו הימנית - כפי שנוהגים אינם יהודים, שכן אצל היהודים, להבדיל, נהוג להיפך, שצד ימין של הבגד העליון מונח וגובר על צדו השמאלי.

(ב) בתמונה נראה הצ"צ מחזיק ספר. אך בעוד וספרי-קודש נכתבים ונקראים מימין לשמאל, וכך הם נפתחים - מימין, הרי שהצייר הגוי צייר את הספר כאילו זהו אחד מספרי הגויים, להבדיל, הנפתחים משמאל.

על פי הציור הזה, עיבדו אח"כ תמונות שונות שנדפסו בעותקים רבים ונתפרסמו, מתחיל משנת תרמ"ז ואילך. בספריה ישנם 7 תמונות שנדפסו במשך השנים, ורובן בנויות על הציור שלפנינו:

(א) נדפס לראשונה ברוסיה בחורף תרמ"ז, בליטוגרפיה של נ. מץ. בכיתוב שתחת הציור, בלה"ק: "לזכר עולם יהיה צדיק, תמונת הרב הצדיק הגאון מו"ה מנחם מענדל מליובאוויטש זצ"ל". וברוסית: "פורטרעט ליובאוויטשסקאווא ראוויין מענדל שניאורסאהן". אישור הצנזור אוקטובר 30, 1886, ווילנא. ע"י נ. מץ [חלק מהכיתוב נחתך, ולא ברור]. משם הועתק לכמה מקומות. טופס נוסף בספריה הלאומית בירושלים (גם הוא חתוך).

(ב) נדפס בכתב-העת "כנסת ישראל" (ווארשא תרמ"ה, ספר שלישי טורים 215-216). בחתימות הצייר ז' ש"ץ.

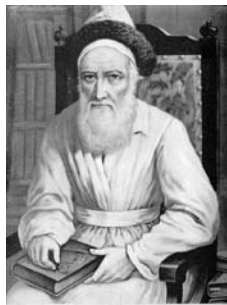
(ג) הדפס שרשם עליו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע: "תמונה זו קבלתי תשורה מאת כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מר[ת] רבקה נ"ע זצ"ל זי"ע, ואמרה לי אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות".

(ה) נדפס בשער לוח-שנה של הוצאת "רעמיגאלסקי" בריגא בשנת תרפ"ט, שנמצא בספרייה. וכן נדפס בכרטיס-גלוית שנה טובה.

(ד) הדפס שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מרמ"א שטילרמאן, בד' שבט תרפ"ד.

ז) נדפס ע"י קה"ת בשנת תשי"ג. משם הועתק לכמה מקומות. במכוון הפכו בו את הגלופה, כדי ששפתו הימנית של הבגד העליון תהי' מונחת על שפתו השמאלית, וכדי שהספר שמחזיק יפתח מימין.

ו) נדפס בשער לוח-שנה של הוצאת "מסורה" בלודז. בחתימת הצייר "ש. ה". נמצא בספריה. משם הועתק לספר "תולדות חב"ד בארה"ק" עמ' צח.

עוד יש בספריה הלאומית בירושלים א) טופס שנדפס בווארשא, עם רשיות הצנזור בוילנא, 26 ינואר 1889. ב) טופס שנדפס בברלין, חסר תאריך.

בכללות יש לחלק את התמונות שהתפרסמו עד עתה לשלושה קבוצות:

1) התמונה שנדפסה בשנת תרמ"ז (א), וזו שניתנה ע"י שטילרמן (ד). שתיהן זהות, אבל תמונה (ד) מכילה חלק גדול יותר מארון הספרים ומרגליו הקדושות של הצ"צ, וא"כ ברור אשר תמונה (ד) לא הועתקה מתמונה (א), כי אם יש לשתיהן מקור קדום יותר, שנדפס, כנראה, לפני שנת תרמ"ז.

2) התמונה שנדפסה בלוח-שנה בשנת תרפ"ט (ה), וזו שנדפסה ע"י קה"ת בשנת תשי"ג (ז) - שבה הוחלפה הגלופה, כדי שיצא ימין על שמאל וכו', וזו שנדפסה בלוח-שנה של מסורה (ו) - שהוא חיקוי מדויק של הדיוקן שבתמונה הקודמת.

3) הדפס שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מזקנתו הרבנית (ג), ואמרה "אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות", והציור שהגיע זה עתה, אשר רק שני אלו דומים זה לזה. [הציור שבכנסת ישראל הוא לדעתי נסיון לא מוצלח כלל, שאין כדאי לדעתו לדון בו].

עיון בציור הזה, ובשאר הציורים הנדפסים שהובאו לעיל, מורה אשר הציור הזה הוא המקורי, על פי הוכחות רבות ועצומות. והעיקריות שבהן:

הציור שלפנינו שונה משאר התמונות הנדפסות, והוא דומה מאד לציור שהרבנית רבקה העידה עליו "אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות".

הדמיון בין הציור שלפנינו ובין הציור שהעידה עליו הרבנית, בולט לעין:

1) העינים העמוקות והמתבוננות והמבט הרחוק (פארטראכט בל"א). 2) גבות העינים הגבוהות. 3) הזקנה שעל הפנים. 4) אופן הנחת היד על ידית הכסא. 5) רוחב האבנט. 6) השפתים שמכסות חלק מהפה. 7) הלחיים הנפולות (כנראה מחסרון שינים). 8) הישיבה הבלתי יציבה שבאה מרוב זקנה. ועוד הרבה פרטים קטנטנים, שהם מופיעים רק בשני הציורים האלו ולא בשאר הציורים.

שוב בא הרנ"י ש"י קפלן, והרבה להבהיר ולהוכיח בכפר חב"ד (גליון 805 ע' 64), אשר ציור זה הוא המקורי, ואילו שאר הציורים הם חיקוי בלתי מוצלח של הציור הזה.

ובין שאר הפרטים כותב שם, אודות נקודת החן שעמל עליה הצייר בציור הזה, אשר שום הגיון בעולם לא יאמר, אשר הצייר ניסה לחקות את הציור המודפס, והחליט להוסיף נקודת חן בין האף ללחי, ולעמוול בדבר שאינו נמצא כלל בציור המודפס.

אלא ברור הוא שאת נקודת החן הזאת ראה בפניו הקדושות של הצמח צדק, ולכן עמל בו.

כיון שכהן, יש א"כ מקורות חזקים לקביעה זו, אשר הציור שלפנינו לא צויר בשנת תרמ"ט, כ"א שנים רבות קודם לזה. ולכן הועלתה הסברה, שהוא הציור המקורי שצויר בחיי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", בסוף ימיו.

ואין הכוונה לסוף ימיו ממש, שהרי מובא בכמה מקומות, אשר בימי חליו של אדמו"ר הצמח צדק היה יושב על ספה, בינות לכרים (ולא על כסא שנראה בציור שלפנינו). אלא הכוונה היא שמדובר בציור שצויר בשנותיו האחרונות, ולא בשנותיו הצעירות.

צג. אספת הרבנים בקאראסטען

את התמונה עצמה כבר הדפסנו בשנת תשמ"ט בספר "תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית" עמ' צו. שם עמ' צ ניתנה אף רשימת 72 הרבנים והאורחים המשתתפים באספה הזאת. אמנם שם העתקתי את התמונה מתוך עתון, והתמונה לא היתה ברורה מספיק, כדי לזהות על פיה את האנשים שבתמונה.

אח"כ כשסידרתי את אוסף התמונות ראיתי את התמונה המקורית והברורה, אשר אצל כל איש נרשם מספר.

בסך הכל רשומים בו 101 אנשים, עם מספר על כל אחד; מתחיל במספר א (זה היושב בשורה תחתונה בקצה ימין) ומסיים במספר קא (זה העומד בשורה העליונה בקצה שמאל). וזאת אומרת, שבנוסף ל72 הרבנים שהשתתפו באופן רשמי באספה, היו עוד 30 שהשתתפו בה באופן בלתי רשמי.

אמנם את הרשימה המצורפת לתמונה לא מצאנו. ניסינו אם כן לברר בעצמנו את האנשים על-פי קלסתר פניהם. ניסינו להעזר עם כמה שיכלו להכיר חלק מהאנשים שבתמונה, ועם כמה שיש להם חוש בציור ויכולים להכיר ע"פ השוואה עם תמונות מצויות.

על-פי כל הנ"ל הצלחנו לזהות 12 אנשים שבתמונה (חלקם, רק השערה בספק):

הרב בנציון שמטוב - ג	הרב זושא פרידמן - מב
הרב לוי גראסמן - יב	הרב ארי' ליב קפלן - נא
הרב אברהם יהושע העשיל זמסקי - טו	הרב אברהם רפפורט - נד
הרב שלמה יוסף זעווין - יז.	הרב יהושע זעליג דיסקין - נט
הרב אברהם הארנשטיין - יט	הרב חיים מטוסוב - סג
הרב שמואל שניאורסאהן - כג	הרב גרשון חן - פג

למען השלימות תינתן כאן רשימת הנציגים הרשמיים, ואולי מישהו יצליח להכירו לפי התמונה שלפנינו:

רשימת נציגים ואורחים קהילות דתיות יהודיות

ועידת רבנים בעיר קאראסטען – 26, 27, 28 אוקטובר 1926

השם, הקהילה הדתית והעיר

(1) ר"ד קפלן, קהילת קאזמיראוו	(22) ר' אהרן מיזענבערג, ביה"כ קופצעסקי, זיטאמיר
(2) ר"י שטערנפלד, קהלת עמילצ'ינו	(23) ר' חיים ביטלער, קהלת באראנאווקא
(3) ר' אהרן טווערסקי, מאלין	(24) ר' מנחם בונימוביטש, קהלת לוגינא
(4) ר' יעקב לעוויצקי, אלעווסק	(25) ר"ג גולדמאן, זולינסק הגדולה
(5) ר' ישראל לובנער, מעלען	(26) ר' פנחס ביריביס, אורוטש
(6) ר"ב בערעגאווסקי, ראדאמיסל	(27) ר' שמואל בירגער, אורוטש
(7) ר"ש הוכמאן, מאלין	(28) ר' אהרן פאסטעצקי, מאלין
(8) ר"ל פוגורעצקי, קארעסטין, ביהכ"נ הגדול	(29) ר' יעקב טשערפין, ליטאווען, זיטאמיר
(9) ר"י נודלמאן, אושאמיר	(30) זיסערמאן, קוטעלנא
(10) ר"א רויטבלאט, זערנאטורגובסק, זיטאמיר	(31) ר' אליעזר איידלשטיין, סקורודין, אורוטש
(11) ר"ש מאחרינסקי, זאסוועצ'נא	(32) ר' חנא שליפעצ'ניקאו, פולין
(12) משה ביחמאן, תושב ניישטעטיק, זיטאמיר	(33) ר' שמריה שניידרמאן, באזאר
(13) גורודצקי, קהילת טווערסקי, קאראסטישור, זיטאמיר	(34) ר' נחום שאכמיסטער, פולין
(14) ר' משה חאסין, ביה"ס מלינסקי, זיטאמיר	(35) ר' מענדל ברעסקער, אושאמיר
(15) ר' בנציון פרידמאן, וואלאדארסק	(36) ר' אייזיק טעמבאק, זיטגמיר
(16) ר' שמואל שפירא, שעפעטאווסק	(37) ר' אפרים שור
(17) ר' ברוך אברוצ'סקי, טוריאנוב	(38) ר' טוביה פלדמן, אורוטש
(18) ליבערזאן, סלאוויטא	(39) ר' אהרן רוזנשטיין, נורינסק
(19) ר' ברוך ביידמאן, זסלוב	(40) ר' מרדכי לענדר, אורוטש
(20) ר' מרדכי ווייסבלאט, זיטאמיר	(41) ר' משה גארצמאן, אורוטש
(21) ר' מרדכי בלייכמן, קאנאטופ	(42) ר' שמואל קיפניס, קהלת הורנוסטייפל, אורוטש

7) ר' יהושע זמסקי, באחמוט	43) ר' ברוך שלייפמאן, כפר וואסקאוויצ'י
8) ר' יעקב פישמן, טורוב	44) ר' מאיר פינסקי, באראשי
9) מ. ג. רוזאווסקי, לנינגרד	45) ר' יחיאל מיכל ברז, גאראניצק
10) ר' שמואל שניאורסאהן, ניקוליוב	46) ר' משה פעלישוק, פאלאוונאייא
11) ר' יוסף שפירא, וויניצא	47) ר' ליב קאברניסקי
12) ר"מ טאראשאנסקי, קרעמענטשוג	48) ר' חיים ארנוביץ
13) ר' שמריה מעקלער, לנינגרד	49) ר' יוסף ראדאמיסעלסקי, מאלין
14) ר' ברוך רוקח, קיוב	50) ר"ז וויגרייזער, קארעסטין
15) ר"י שלייפמן, לוגינא	
16) ל. י. גראסמאן, קיוב	
17) ר' גרשון חן, אלכסנדריה	
18) ר"מ גענדלפעלד, קיוב	
19) ל. א. רבינוביץ, לנינגרד	
20) ר' אברהם הורנשטיין, קיוב	
21) ר' דוד קאמינקער, קיוב	
22) ר' אברהם רפופורט, קיוב	

אורחים

- 1) ר' חיים מטוסוב, קיוב
- 2) ר' שלמה זוין, נובוזיבקוב
- 3) ר' זושא פרידמן, אודיסה
- 4) ר' אליהו סאנדראו, זאלאטאנאגא
- 5) ר' מאיר פרידמן, קיוב
- 6) ר' בערקע גרינפרעס, פולטבה

על התמונה רשומה כותרת:

דער 1-טער רבנים צוזאמענפאר פון קארעסטיענער, זשיטאמערער, אונד שפעטאווקער קרייזען, אין קאראסטיען, 18-20טען מרחשון תרפ"ז.
למטה, על התמונה, רשומים אותם הדברים ברוסית, עם שם הצלם.

צד. שלוש תמונות מהגאון מרוגצ'וב

חיבה יתירה היתה לרבי אל הגאון רבי יוסף רוזין מרגצ'וב, לא רק שהיה מתכתב אתו בהלכה ופולפול, לא רק שעודד מאוד את הדפסת חידושיו, לא זו בלבד שרגיל הי' להזכירו בשיחותיו ולפלפל בדבריו, אלא כל אימת שהי' מזכירו הי' זה ביחס של אהדה והערצה מיוחדת.

מוצגים כאן שלוש תמונות מארכיון הספריה, תמונות שניתנו לרבי, ומרוב הוקרה רשם הרבי על אחד מהם: הגאון מרגצ'וב.

הגאון מרגצ'וב

3 ראה אגרות קודש ח"א אגרות א; ה. חכ"א אגרות ז'תשנ"ט.
4 ראה לעיל פרק סד.

צה. תמונותיהם האחרונות של הורי הרבי

שתי תמונות קיימות מאת הרה"ק המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן, אביו של הרבי: (א) שצילמוהו בעת מאסרו בט' ניסן תרצ"ט. (ב) שצולם עם גאולתו, בהיותו באלמא-אטא בקיץ תש"ד, זמן קצר לפני פטירתו בכ' מנחם אב תש"ה.

יצחק שניאורסאהן

רבי לוי יצחק

חמש שנים אלו בגלותו מוטטו את בריאותו, כך שקשה מאד להכיר את תואר פניו הקדושות - לפי התמונה שאחרי שיחרורו.

כאשר הובאה אל הרבי תמונה זו של אביו, רשם עליה: **אאז"ל?** [כלומר, האומנם עד כדי כך נשתנה מראהו מכל מה שעבר עליו?].

מעטות הן התמונות של הרבנית הצדקנית חנה ע"ה, אמו של הרבי. התמונה האחרונה שלה היא מל"ג בעומר תשכ"ג, כשנה וחצי לפני פטירתה בו' תשרי תשכ"ה.

בל"ג בעומר, התקיימה תהלוכה לילדים. הרבנית חנה באה להשתתף ולחזות בתהלוכת הילדים, ובאותו מעמד צילמוה.

כשהגישו את התמונה לפני הרבי, מרוב חביבות, הוא רשם עליה את התאריך: **ל"ג בעומר תשכ"ג.**

צו. תמונות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עם הרבי

לפנינו שלוש תמונות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם הרבי. ולצדן - תמונות נוספות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שנלקחו באותו מעמד ובאותו זמן:
 (א) משנת תרפ"ט, כנראה בסמיכות לימי החתונה; אולי בתור חתן לפני החתונה. הרבי עומד, ולידו יושב כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אוחו בידו של הרבי. אצל השלחן בפינת האוכל, כנראה בריגא.
 לצדה תמונה נוספת, באותו מעמד, בה יושב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אצל אותו שלחן בחדר האוכל, מעיין בספר, ולידו יושבת זוגתו הרבנית מרת נחמה דינה ע"ה.

(ב) כ"ה אדר ראשון תרצ"ה, במחנה נופש פורקערסדארף, לשם נסע להתרפאות. עומד בין העצים יחד עם הרבי.
 לצדה שתי תמונות נוספות, באותו מעמד, בהן נראה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עומד בפני עצמו.

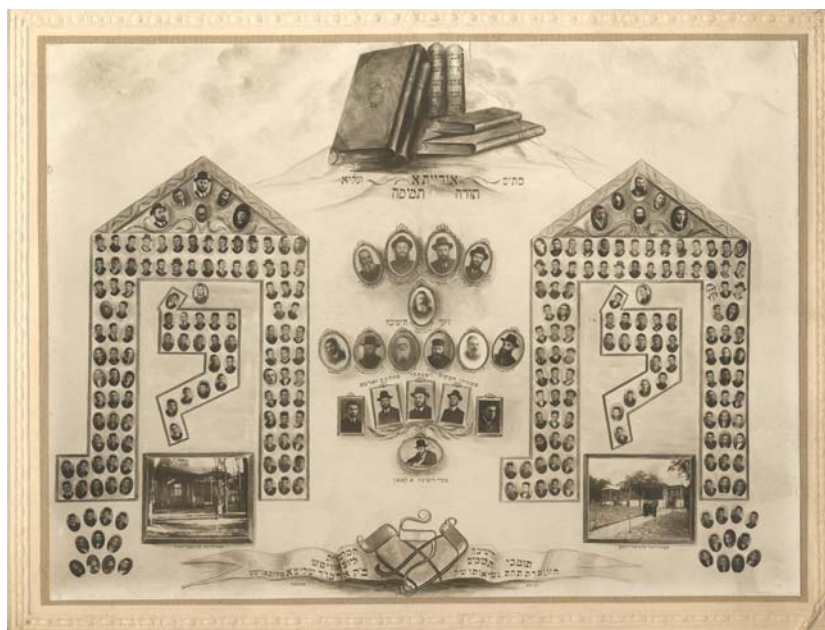
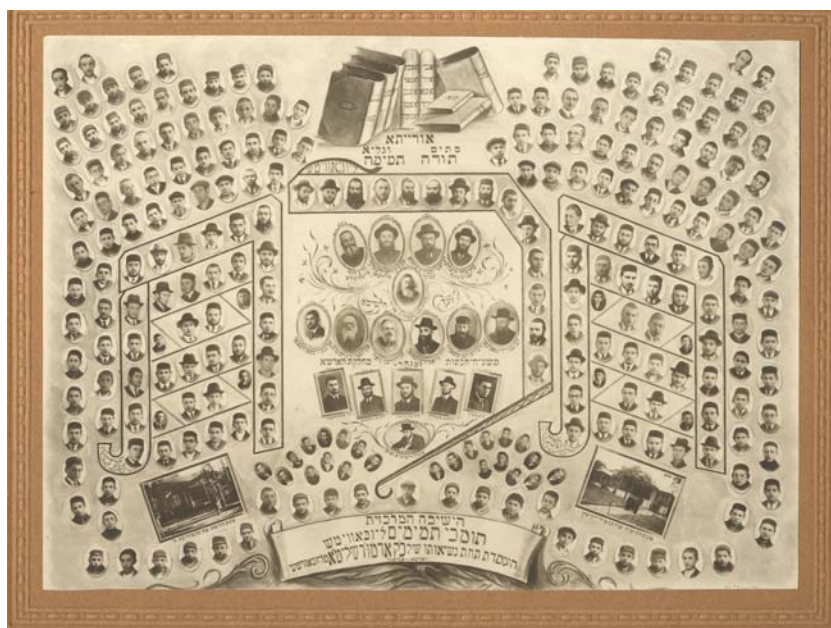

(ג) ער"ח תמוז תש"ב, חגיגה שנתית של מרכז הישיבות תומכי תמימים, בה
 נואם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בעמידה, והרבי תומך בו, בשני ידיו.
 לצדה - שתי תמונות נוספות, באותו מעמד, כאשר אחד מהתומכים נואם.
 הנראים בשלושת התמונות, משמאל לימין:
 (א) החזן החסיד ר' שמואל קנטרופ. הרב ישראל דושאוויץ - נשיא ועד
 הרבנים דניו יארק. כ"ק אדמו"ר. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. חדב"נ הרש"ג. העו"ד
 שמואל (סעם) קריימער, ר' דובער חסקינד.
 (ב) החזן החסיד ר' שמואל קנטרופ. ? ד"ר אליהו יונג. כ"ק אדמו"ר. כ"ק
 אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. ר' דובער חסקינד (עומד). חדב"נ הרש"ג. הנואם.
 (ג) ד"ר אליהו יונג. הרבי. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. הרש"ג. הג"ר יוסף דובער סלובייצ'יק.
 ר' דובער חסקינד (עומד). הנואם.

צז. תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק

תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק היא די מפורסמת, וכפר נדפסה בכמה ספרים. אמנם כאן ניתנת תמונת מחזור נוספת, שאינה מפורסמת כלל. האמת היא שהתמונות הקטנות הן אותן תמונות, אלא שהן נדפסו בצורה אחרת, מעל גבי האותיות 'תת"ל'. רבות עמלו על זהות התלמידים אשר בתמונות האלו, חלק מהם פוענח, ע"י התלמידים שניצלו ונשארו בחיים, בספר "התמימים" עמ' רפ-שג.

צח. מזמראות 770 - בשנת תש"ג-ה

התמונות שלפנינו הן מכנס ילדי חדרי תורה תמימה ליובאוויטש (אודות רשת חדרים זו ראה "תולדות חב"ד בארצות הברית" (קה"ת, תשמ"ח) פרק מ, ו"שיעורי לימוד הדת" (קה"ת תשס"ו) ע' 213 ואילך), שהתקיים בחצר 770, שבו הוקם אח"כ ביהכנ"ס. אין לנו תאריך מדויק לחגיגה זו. בתולדות חב"ד שם מסופר על תהלוכה שאורגנה עבורם, ויצאה מחצר 770, בט' אייר תש"ה, ואפשר שזהו הכנס הנראה בתמונות הניתנות בזה. מתוך התמונות שבחבילה הזאת נבחרו:

(א) הרב יצחק דובער אושפאל ע"ה עומד בכניסה לחצר, מצד איסטרן פרקוויי. שם היא כיום הכניסה לבית הכנסת. הקיר הימני, הוא הקיר שעליו מוקם כיום ארון הספרים.

(ב) הרב שניאור זלמן גורארי' ע"ה עומד בכניסה לחצר, מצד איסטרן פרקוויי. הדלת הנראית לשמאל היא במקום שעומד בו היום ה"כבש" וארון הספרים.

(ג) הילדים יושבים בכניסה לחצר - מרחוב איסטרן פרקוויי. הדלת הנראית לשמאל היא במקום שעומד בו היום ה"כבש" וארון הספרים. החלון הנראה הוא במקום שהיום עומדת הדלת לארון פקקי החשמל.

(ד) הילדים עומדים בצד הדרומי של החצר, שכיום עומדת בו הבמה שעליה הי' הרבי מתוועד. לצד ימין היה מותקן גגון, במקום שהיום מוקמת המרפסת של הרבי. ברקע נראית החצר הגבוהה והעצים. לצד שמאל עומד הרב אושפאל.

צט. חדר היחידות של הרבי - בשנים הראשונות

פעם ביקרה משלחת של ספק-יהודי חבש בארה"ב, הם ביקרו אצל כמה ארגוני יהודים וגם אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שאמר להם דברי עידוד וברכה, ואמר להם לשוחח עם חתנו הרבי.

אחרי הפגישה בהיכל קדשו של הרבי, שהשתתפו בה גם המזכירים הרמ"ל רוטשטיין והרחמ"א חדקוב, ביקשו להצטלם. הרבי לא נכנס בתמונה, רק המזכירים הנ"ל.

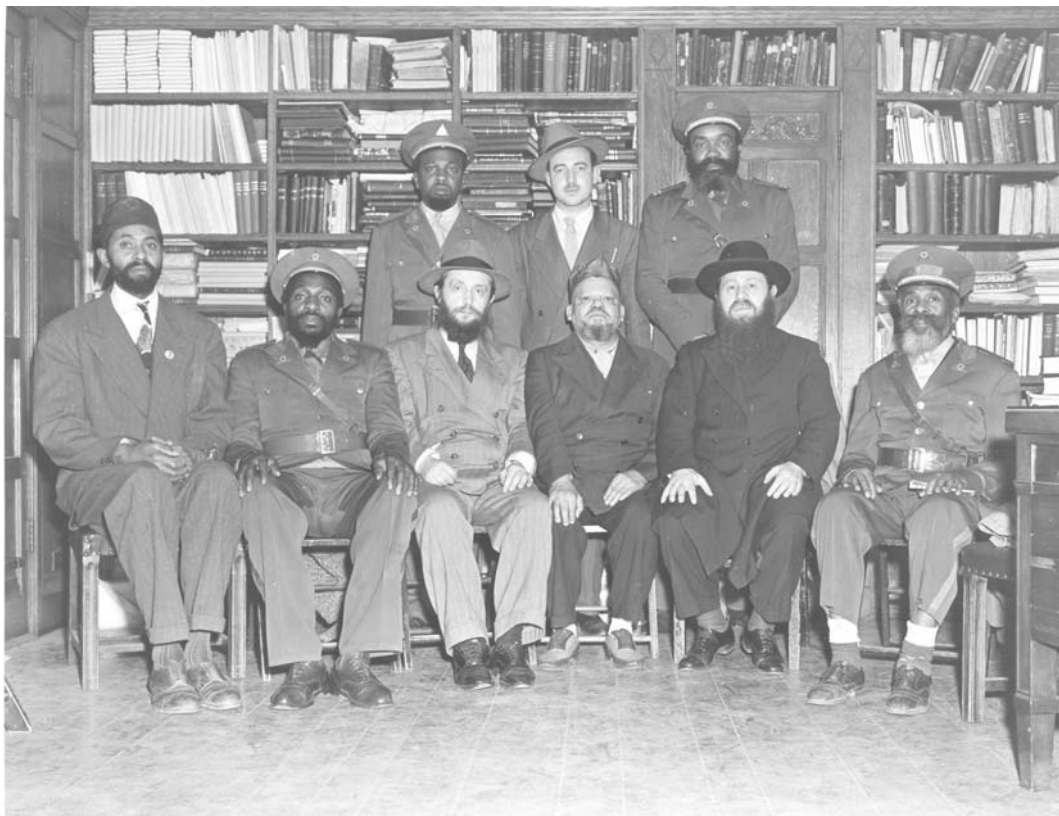
משהו כעין זה סיפר לי הרב חדקוב, בשעה שראיתי לראשונה את התמונה, בה יושבת המשלחת יחד עם המזכירים בהיכל קדשו של הרבי. מעבר לכך לא ידוע לי. את התמונה ראיתי לראשונה, בתקופה שבה הכנתי לדפוס את הספר "תולדות חב"ד בארה"ב", וממנה הוצאתי את תמונת הרמ"ל רוטשטיין, שנדפסה שם עמ' שלד.

החדר הזה, שימש באותה תקופה (מקיץ תש"א עד חורף תש"י) כמשרדו של הרבי ושל המל"ח, ועבדו בו גם שאר עובדי המל"ח.

עד לבואו של הרבי, בשלהי סיון תש"א, שימש חדר זה כחדר היחידות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. בו אמר גם מאמרים באותה תקופה.

בתמונה נראה הקיר המערבי של החדר, כפי שהיה נראה בשנים ההם, שארון הספרים נמשך בו גם על-גבי הדלת. כעבור שנים התקינו מזגן בחדר הסמוך, ומעל-גבי הדלת נראות הרשתות המביאות והמוציאות את אויר המזגן אל ומהחדר.

השלחן של הרבי נראה עומד לצד צפון, ולא במקומו הרגיל, לצד מזרח. מסתבר שהזיזו אותו לצד צפון לצורך התמונה, או לצורך הביקור.

חפצים

ק. התפלין של רבותינו

התפלין של רבינו הזקן הובאו מרוסיה בשלהי שנת תשכ"ו, ע"י החסיד ר' שניאור זלמן גורביץ ממונטריאל (שנסע אז לרוסיה לביקור), ונמסרו לרבי.

באחד מימי עשרת ימי תשובה, נמסרו ע"י הרבי, כדי שיהיו מונחים על הבימה בבית המדרש, וכל אלו שטבלו במקוה הורשו לעבור בשורה ולראות את התפלין.

בעזבון כ"ק אדמו"ר מוהררי"צ נ"ע נמצאים (בנוסף לשקית עם זוגות התפלין שלו, שהם לא כ"כ עתיקים), עוד שתי חבילות, ובהן שמונה זוגות תפלין, כלומר שתי סטים של מה שנקרא ארבע זוגות תפלין, שבכל זוג: זוג תפלין של רש"י, זוג תפלין של ר"ת, של ראש של שמושא רבא (שמניחים עם של יד של רש"י) ושל ראש של ראב"ד (שמניחים עם של יד של ר"ת).

כפי שיוסבר לקמן, נראים הדברים, שאלו הן ארבע זוגות התפלין של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וארבע זוגות התפלין של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. והרי פירוטן:

בחבילה אחת מונחות תפלין גדולות, בגודל 5 x 5 ס"מ לערך. זוג אחד - תפלין של רש"י, ועוד תפלין של-ראש של שמו"ר ושל ראש של ראב"ד (נמצא שבחבילה זו יש סט של ארבעת הזוגות, אלא שחסרים בו התפלין דר"ת).

בחבילה השניה מונח זוג אחד של תפלין של רש"י קטנות 2 x 2 ס"מ לערך. שתי זוגות של ר"ת בגודל 3.5 x 3.5 ס"מ לערך. ועוד נמצאים בה תפלין של-ראש של שמו"ר ושל ראש של ראב"ד בגודל 3.5 x 3.5 ס"מ לערך (נמצא שבחבילה זו יש סט שלם של ארבעת הזוגות, ועוד זוג נוסף של תפלין של ר"ת, ואפשר שהתפלין של ר"ת הנוספים האלה הם שייכים לסט הראשון הנ"ל).

אודות החבילה של זוגות התפלין הגדולות, סיפרו כמה, שהראו להם את החבילה הזאת בבית הרב, ואמרו להם שאלו הן התפלין של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב. ואודות זוגות התפלין הקטנות, ראה תורת מנחם - רשימות היומן ע' קצב:

מהרשנ"ע הי' איזה זמן שהי' מניח דרש"י ור"ת בב"א, ומתפלל בהם כל התפלה. והי' קטנים ביותר, פחות מאצבעים וכו'. ואדנ"ע גם הוא הניחם איזה זמן, והי' קשה בעיניו מאד, מפני קוטנם פחות מאצבעים. והי' מכון להיסח הדעת, פושטם, וגם הטלית, ואח"כ לובש דרש"י עוד הפעם בברכה.

דברים אלו נכתבו בקיצור גדול, ואינם מובנים לכאורה: (א) אחרי שאמר שהם קטנים ביותר, מובן מעצמו שהם פחות הרבה מאצבעים, ומהו שמוסיף עוד שהם פחות מאצבעים וכו'?

(ב) אחרי שאדמו"ר מוהרש"ב הי' קשה בעיניו מאד, מפני קוטנם, ולובש אח"כ גדולות, מדוע לובש אח"כ רק דרש"י? ואחרי שראינו את זוגות התפלין האמורים מובן הכל בפשיטות: אצל אדמו"ר מוהר"ש נ"ע היו תפלין דרש"י קטנים ביותר, ודר"ת פחות מאצבעיים וכו'. והיה איזה זמן שהיה מניחם בבת אחת.

אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע היו לו תפלין דרש"י גדולות, יותר מאצבעיים כו', והיה מניח בתחלה התפלין של אביו הקטנות, בב"א עם של ר"ת. ואח"כ לובש דרש"י הגדולות עוד הפעם בברכה.

משא"כ דר"ת היו שניהם באותו גודל, ולא היתה סיבה להניחם פעם נוספת.

אח"כ ממשיך ברשימה הנ"ל:

אח"כ היתה הנהגת אדנ"ע: הי' מניח דרש"י ומתפלל ... פושט ש"ר דרש"י ולובש ש"ר דשימושא רבה ... פושטן, לובש דר"ת ... אח"כ פושט ש"ר דר"ת ולובש ש"ר דראב"ד...

עפ"י האמור לעיל, אפשר ששל רש"י, של שמו"ר ושל ראב"ד היו גדולות יותר מאצבעיים, ושל ר"ת פחות מזה קצת, וכנ"ל.

לעיל נקטנו בתוארים "של שמו"ר ושל ראב"ד", אמנם באמת רשום על נרתיקי התפילין האלו (נרתיקים של עץ): (א) שמושי רבי רש"י, (ב) שמושי רבי רבינו תם. הסיבה לזה (שבבית הרב נקראים שניהם על שם השמו"ר, ולא ע"ש הראב"ד) מבוארת ב"אשכבתא דרבי" עמ' 68 בשם הרבי. ומה שנכתב כאן "שמושי רבי" באותיות יו"ד בסוף, אפשר שהיא טעות האומן, ואפשר שרמז בזה רמז.

קא. שרוול, כיפה ועטרה

בחדר היחידות של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ישנו ארון קיה, שבו היו שמורים, בין השאר, כמה חפצי קדש שהיו לו בירושה.

אמנם לא נרשם על כל אחד מהחפצים, של מי הוא, ומה מקורו. אחרי משפט הספרים, בשנים תשמ"ו-ז, עבר גם אוצר זה לידי גנזך החפצים שבספריה. בכמה מהחפצים האלו, לא ברור של מי הם, אף שיש השערות:

א) שרוול

השרוול הוא של משי, שחור, משומש ביותר - עד שבמרפק נעשה חור. אורך השרוול 55 ס"מ. המדה הקטנה של השרוול, ופשטותה, והעובדה שחילקו את הסירטוק בין הבנים וחלק אחד מהם נמצא אצל אדמו"רי ליובאוויטש, מורה לכאורה שמדובר בשרוול של הסירטוק של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. בצויר המפורסם לובש אדמו"ר הצמח צדק בגד לבן. אמנם מסתבר שהי' לו גם סירטוק שחור, אשר אחרי הסתלקותו נחלק בין בניו הקדושים.

ב) כיפה לבנה

החוטים מעורבים בכסף, ועם זנב קטן. כשהגיעה לספריה, ידענו רק שהיא של אחד מהאדמו"רים, אמנם לא ידענו של מי היא. עד שנתגלתה (בארכיון ברוסיה) פתקה בכתב-יד-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

מצנפת הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהרר"ש זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע.

קבלתי במתנה מאת ש"ב ר' שניאור צבי שי' שניאורסאהן, נכד הרה"ק הרה"א זצוק"ל, ביום ג' אלול תרפ"ח.

ההשערה היא שמדובר בכיפה שלפנינו.

ג. עטרה של כסף

לפי המראה שלה היא עתיקה, והפלא בזה הוא, שבחב"ד לא נוהגים ללבוש עטרה על הטלית. את הטעם למנהג הזה כותב מוהרמ"ד ריבקיין בספרו "אשכבתא דרבי" ע' 22:

כידוע הסיפור שכאשר לקחו את אדמו"ר הזקן אחר חג הסוכות תקנ"ט למאסר הידוע, והיה נצרך כסף תועפות ראם להצלתו, גזרו אז ראשי ומנהיגי גדולי החסידים, שכל אחד מאנ"ש יסירו העטרות של כסף מטליתיהם וינדבום לקופת ההצלה ... ולפי השערתי באמת מאז הוא שנשאר המנהג אצל חסידי חב"ד שלא לעשות עטרות.

לכן מסתבר יותר שהעטרה הגיעה בירושה מזקניו הקדושים, אשר מבית טשרנוביל וטשרקס.

קב. מקלות נועם

בגנוז החפצים שבספריה נמצאים כמה מקלות נועם, עם מסורת מסוימת:

המטה של האחים הקדושים מסלאוויטא

באגרות קודש של הרבי חט"ו אגרת ה'תנב, ישנו מכתב שכתב הרבי אל ר' שמואל אבא שפירא, בט"ז אייר תשי"ז, ובו כותב לו בין השאר:

מאשר אני קבלת מכתבו ... ות"ח ת"ח על התשורה הכי יקרה, מקל אשר ממקום קדוש בא, וע"פ מרז"ל הנותן בעין יפה נותן, על כתבו בפרטיות בהנוגע אליו, ות"ח עוה"פ?²

ובשולי הגליון מועתק מתוך מכתבו:

היום הפליג ... ויתכבד למסור לכ"ק את ה"מקל" – השריד האחרון של משפחתנו שנשאר, אחרי ה"גזילות" של הבולשביקים והיטלר, ואני שמח מאוד על הזכות שהיתה לי, ושכל הדברים החשובים הללו באו למקום הנכון.

לרבי פנחס זצ"ל (אחד מהאחים "דיא געשמיסענע") היה בן-יחיד רבי העשל זצ"ל ובת יחידה טריינה ז"ל, היא כלתו של בנו (או נכדו) של הרב לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל, והמקל הזה נפל בחלקו בירושה לבעלה. היא נסעה למוסקבא לבית-האסורים של האחים (רבי פנחס ורבי שמואל אבא ז"ל) והמקל אתה. ביום אחד, בעת גשם-שוטף ובוך ברחובות, היא שברה את המקל. אחד מהנסיכים הפולנים שעזרו לנו תקן את המקל ועשו ידית חדשה הנמצאת כעת.

המקל נמצא בגנוז הספריה ומספרו 5186. הידית היא אכן פגומה, אבל לא ממש שבורה.

המטה של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב

עוד מטה נמצא בגנוז הספריה, מספרו 5184, עם ידית של פח בצורת נשה, שחרוט עליה ALPCCA.

רגיל היה הרבי לשמרו בהיכל קדשו, תלוי על שלחנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. מספרים, שלפי הידוע, המטה הוא של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב. מתי התקבל המקל לידי הרבי? מי העיד עליו של של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב? את זה לא הצלחנו לברר לעת עתה.

1 ותשואות חן תשואות חן.

2 עוד הפעם.

3 בנוסף לספר תורה של האחים הקדושים מסלאוויטא, שנמסר לרבי בשלהי תשי"ה, כמסופר באגרות קודש ח"י אגרת ב'תתקס"ג; ג'סד. וראה יחידי סגולה ע' 272 ואילך.

4 נכדי הרה"ק רבי פנחס מקוריץ.

5 האחים הקדושים מסלאוויטא.

6 שמתואר לקמן פרק קג. וראה גם לקמן פרק קי.

המטה של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

עוד מטה נמצא בגנוך הספריה, מספרו 5188, עם ידית מתכת שחרוט עליה LONDON

SOLID S K

את המטה הזה רואים בידיו הקדושות, בתמונה של החגיגה השנתית למען ישיבות תומכי תמימים ליובאוויטש, ז' אד"ז ה'תש"ג.

עוד מטה שלו

עוד מטה שני נמצא בעזבונו, ומספרו בגנוך החפצים 5187, ולא מצאנוהו לעת עתה בתמונות.

אמנם לאיך רואים מטה נוסף בתמונה משנת ה'ש"ת (בהגיעו לארה"ב, לפני ירידתו מהאניה), ובתמונה נוספת מאותה תקופה. לפי הידית, ולפי הכפתור שבראש הידית, אפשר להבחין שאיננו אחד משני המנויים לעיל.

המטה ששלח מוהרש"ז בעזפאלאוו

עוד מטה נמצא בגנוך הספריה, מספרו 5182, שחרוט עליו S. B. ומספרים שהוא ניתן אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ע"י החסיד ר' שניאור זלמן בעזפאלאוו, ושהוא היה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שזהו ראשי התיבות S. B.).

הראינו בשעתו את המטה אל החסיד הישיש ר' יהודה חטריק (ע"ה), ואמר שראה בשנת תר"פ את המטה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ואיננו זה המטה שלפנינו. אח"כ כתב גיסי ר' יהודה קעלער ע"ה:

הנני להוסיף את אשר שמעתי מאת הרב יהודה ליב ביסטריצקי שי', בהתוועדות חסידית בסעודתא דדוד מלכא משיחא בשנת תשכ"ב או תשכ"ג.

בשנת תש"א או תש"ב, ראה ר' יהודה ליב שי' את הרב שניאור זלמן בעזפאלאוו ע"ה עומד ליד חדרו של המשפיע הרב ר' שמואל לויטין, ובידו חבילה ארוכה. כיון שר' יהודה ליב היה רגיל ללמוד תנאי בשבת עם הרב בעזפאלאוו והיה בקירוב אתו, שאלו מה פשר החבילה, וענהו שהמקל של הרב מוהריי"צ נ"ע לא נראה לו נאה מספיק, ולכן הוא קנה שני מקלות חדשים שלהם ידיית כסף.

אח"כ עלה הרב בעזפאלאוו לבית הרבי, וכשאמרו לרבי על כך הורה להגיש כיבוד, קפה ומזונות, ולחכות לו עד אחרי התפלה.

בשעה שנקבעה, נכנס אל הרבי, ונכחו בחדר הרבי ריי"צ נ"ע, והרבנית והרבי הכ"מ² והרבנית. היתה מעין התוועדות קצרה, והרבי קיבל ממנו את אחד המקלות בעלי ידיית הכסף. ואת השני רש"ז לקח בחזרה (כמדומה שהרבי אמר לו במפורש שייקח).

כמדומני סיפר שלמעשה לא השתמש אדמו"ר מוהריי"צ במקל זה.

המטה השני הנ"ל

גם המטה השני, שלקח מוהרש"ז בעזפאלאוו בחזרה, נמצא עתה בגנוך הספריה ומספרו

Z. BEZPALOFF

5183, וחרוט עליו Z. BEZPALOFF בשנת תשי"ט, קיבל אותו ממנו הרה"ת ר' יוסף חיים רוזנפלד, ונתנו במתנה לרבי. כאשר נמסר לרבי, השיב הרבי למהרי"ח רוזנפלד (אגרות קודש ח"ח אגרת ו'תרי"ב):

מאשר הנני קבלת מכתבו מי"ג כסלו, ז' ע"ה נתקבל המקל ... מקל נועם...

בטח ידוע לו מנהגי, בל"נ, להשתמש ממתנות. ולכן מוסג"פ תמורת הנ"ל המחאה, פארניצען געזונטערהייט⁹.

7 מכתב זה ושל אחרייו, נכתבו במשך שנת ההסתלקות, בחורף תשנ"ה.

8 וזה עתה.

9 להשתמש בזה מתוך בריאות.

ועל כך ממשיך וכותב גיסי ר' יהודה קעלער ע"ה:

לימים עבר הרש"ז מכאן לס' פרנסיסקו בקליפורניה, וכאשר הת' השלוחים היו מגיעים לעיר היו מבקרים אותו והיה מכבד אותם. כאשר הרב יוסף חיים הכהן רוזנפלד שי' היה שם בשליחות ... רש"ז נתן לו במתנה את המקל השני בעל הידית העגולה, והרי"ח נתן זאת במתנה לכ"ק אדמו"ר הכ"מ.

ששת המטות האלו נראים בתמונה שלפנינו, על הסדר דלעיל, מלמעלה למטה.

המטה של הבעל-שם-טוב

יש עוד מטה, שנמסר בשעתו לרבי, ע"י יהודי שעלה מרוסיה, ועדיין שמור בהיכל קדשו. האישי אמר שהמטה הוא של הבעל-שם-טוב והוא נותנו במתנה לרבי. כעבור משך זמן נפטר האיש הזה, והרבי אמר אז קדיש לעילוי נשמתו. על פרטי הדברים כותב נ. פינסקי:

נזכר אני בפגישה שהיתה לי עם יהודי (שם משפחתו – מגדל) ... סיפר לי שהוא נולד בעיר לנינגרד במשפחה מתבוללת...

לפני פטירתו ביקש ממנו אביו לשמור על מקל, שעבר מדור לדור כירושה יקרת-ערך. נוסף לכך ציווה לו אביו שלא למכור אותו בשום אופן, היות ובזמנו המקל היה שייך לבעל-שם-טוב, אשר מצאצאיו הם. מר מגדל קיבל עליו את הצו והמקל עבר אתו לארה"ב.

באיזושהי דרך נודע הדבר לאנשי חב"ד, והם ביקשו לקנות ממנו את המקל. בזוכרו את צו אביו הוא כמובן לא רצה אפילו לשמוע כל כך. אולם החסידים לא התאפקו וחיפשו דרך לרכוש את המקל. לכן הם הזמינו את מר מגדל להתוועדות של הרבי הכ"מ, והציעו לו לתת את המקל לרבי הכ"מ במתנה. וכך היה.

אחרי התלבטויות רבות הוא הציג את המקל לפני הרבי הכ"מ על כל תולדותיו, והציעו כמתנה. אבל הרבי הכ"מ סירב לקבלו חינם, וביקש לדעת את מחירו. לאיש היה ברור שאינו יכול להציע לרבי הכ"מ תשלום כספי כלשהו, ולכן הוא ביקש לסדר לו אמירת קדיש ביום פטירתו של אביו, היות ואינו בקי בעניינים אלו. הרבי הכ"מ הסכים למלא את בקשתו של האישי.

עם זאת שאל הרבי הכ"מ אם מר מגדל מניח תפילין, וכששמע תשובה שלילית פנה אליו וביקשו לעשות כן. לאחר שניאות, הועבר המקל לרשותו של הרבי הכ"מ.

עוד באותה שיחה המליץ הרבי הכ"מ למר מגדל להיכנס לחנות מסויימת ולבחור לעצמו זוג תפילין. וכך הלך האישי לאותה חנות וביקש מבעליה לקנות תפילין כמה שיותר זולות, בהתחשב במצבו הכלכלי הירוד של מהגר.

באותו רגע מישהו קרא את בעלי החנות לטלפון. אחרי השיחה הטלפונית הזו הם הגישו למר מגדל זוג תפילין הנבחרות, "זאת מתנה מהרבי" – הסבירו לו.

עד כאן הסיפור ששמעתי.

בזמן שיחתינו עם האיש היתה איתו מזוודה. הוא פתח אותה והוציא ממנה שקית תפילין, "אלה הן התפילין" אמר, "ואני מניח אותן כל יום, כולל שבת". העמדתיו כמובן על הטעותו בעניין השבת, והאיש הלך לדרכו, ומאז לא ראיתיו ולא שמעתי ממנו.

קג. מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

ב"ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש" (קה"ת תש"ז) ע' 21:

מפני הבריאות ציוו עליי הרופאים להתעמל ולעסוק במלאכת יד⁴⁰, והיו בבית הרב כמה כלים שנעשו על ידו והם מעשה אומן עד להפליא, מהם: מנורה גבוהה כקומת איש בעלת יב-יג קנים, שולחנות עשויים מחתיכות קטנות של עץ ואבן "מאָזאָאיק" וכיו"ב.

בקי ה' ואומן בכתיבת סת"ם. לכל אחד מבניו נתן מגילה כתובה בכתי"ק ... כן ישנם מזוזות גתית"ק.

מסגנון הדברים נראה, שהכלים, המנורה והשלחנות "היו" בבית הרב, ונאבדו. כנראה לא הצליחו להצילם מרוסיה או מפולין. אמנם המגילה והמזוזות "ישנם" גם עתה.

המגילה שנכתבה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע נמצאת בארכיון הספרייה, ומסופר עליה בכמה מקומות.

תצלום אחד העמודים של המגילה הזאת נדפס כבר בספר התולדות אדמו"ר מוהר"ש (קה"ת תש"ז). ותצלום ברור יותר של מספר עמודים, נדפס בספר אגרות-קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תשנ"ג).

אמנם היכן נמצאות המזוזות, זה לא ידוע לנו לע"ע.

נתעכב על אחד השלחנות שנעשו על ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר משנת תש"ז ואילך הוא עומד בהיכל קדש של הרבי.

איך הגיע השלחן הזה אל הרבי בני.?

אלא שאחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע עבר שלחן זה לידי בנו הצעיר ר' מנחם מענדל ע"ה.

לימים הוכרח הרמ"מ לעזוב את רוסיה והתיישב בפריס, ואתו לקח את השלחן הזה.

הרמ"מ נפטר שם בתקופת מלחמת העולם השנייה, והשלחן עבר לידי בתו מרת חנה עוזרמן.

בשנת תש"ז נסע הרבי לפרז' להביא משם את אמו הרבנית, שניצלה מרוסיה. במשך שהותו בפרז', כך מספרים, הביאה לו מרת חנה עוזרמן את השלחן הזה במתנה.

השלחן הזה עשוי פרקים, והרבי הביאו אתו עמו לנ"י. כאן חיבר שוב את הפרקים והעמידו בחדרו הקדוש ב-770, ומשם לא יצא.

השלחן, מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, עומד בחדר היחידות של הרבי ליד שלחן הכתיבה שלו.

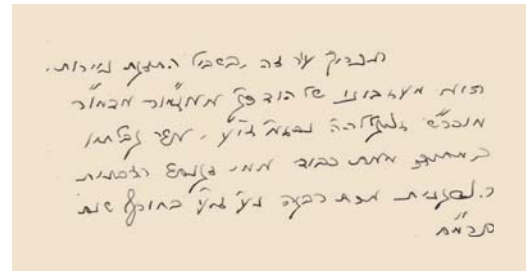

10 ראה לעיל פרק ו, כי אחיו אדמו"ר מוהר"י צ"צ נ"ע מאוורטש, שואל אותו, עם עושה ההתעמלות שהרופאים ציוו עליי.

קד. הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

לפנינו תמונות הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, יחד עם כיתוב של כ"ק נכדו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

תכריך עור זה, בשביל החזקת ניירות, הוא מעזבונו של הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר מוהר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, אשר קבלתיו במתנה מאת כבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע זי"ע בחורף שנת תרמ"ח.

קה. מגילות עתיקות בגנוך הספריה

בגנוך הספריה נמצאת המגילה שנכתבה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע¹¹. בנוסף למגילה זו, יש בגנוך הספריה עוד מספר מגילות-אסתר עתיקות; ביניהם חמשה מגילות שקנה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מאת האספן הביבליוגרף המפורסם שמואל וינער¹². היה זה בחודש כסלו תרפ"ה, כחצי שנה אחרי שכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע התיישב בלנינגרד, שם גר ועבד שמואל וינער, שהיה לו אוסף גדול וחשוב. זה האחרון רצה לצאת את רוסיה ולנסוע אל בנו בצרפת. הממשל הקומוניסטי לא הרשה לו לקחת אתו את האוסף שלו, ולכן הוא החליט למכרו אל הרבי הקודם.

הרבי הקודם קנה מאתו את האוסף היקר שלו, שהיו בו כחמשה אלף ספרים יקרי ערך, כמסופר בספר "ספריית ליובאוויטש" עמ' צ ועמ' קכה. באוסף הזה, שהרבי הקודם קנה מאתו, היו גם חמשה מגילות עתיקות.

לא זו בלבד, שהרבי קנה אצלו אף את המגלות האלו, אלא אף גם זאת, אשר בירר אצלו תחלה את תולדותיה של כל מגילה, ורשם בעצמו את כל הפרטים בכתב יד קדשו, על-גבי מדבקה מיוחדת שהדביק על המגילה:

- (א) [מגילה זו, היא מאוסף] "אוצר וינער" אשר השיג מאביו של אחד הקנטוניסטים דעיר באריסוב, שמת בעיר סמרא מרוב יסורים בכפית הדת בשנת תרי"ג. לידו באה בשנת תרלט.
- (ב) מגילה זו, היא [מאוסף] "אוצר וינער" ... בהיותו ילד, קיבל [מגילה] זו מאחד הזקנים [...]. במלחמת הצרפתי. תרפ"ה ליענינגרד.
- (ג) מגילה זו, היא מאוסף "אוצר וינער" שהשיגה בגניזה בשנת תרמ"ט בעיר באברויסק. תרפ"ה ליענינגרד
- (ד) מגילה זו, היא [מאוסף] "אוצר וינער" [...] אחר הפרעות ר"ל בוי[טבסק] שהתגלגלה ברחוב. תרפ"ה ליענינגרד

11 כדלעיל פרק קג.

12 אודות כתובה עתיקה שהגיעה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מור' שמואל וינער, ראה לקמן פרק קמד.

ה) מגילה זו, היא מאוסף "אוצר וינער" שהשיגה במסעו בשנת תרמ"ח, וחשבה לעתיקת ימים. תרפ"ה ליענינגרד

יחד עם מגילות-אסתר הנזכרות, מונחת עוד מגילה עתיקה כתובה על קלף, חיבור "אילן הגדול" של רבי מאיר פאפירש, ציור סדר השתלשלות עפי" כתבי האריז"ל, מעוטר בציורים.

גדלה 230 x 29 ס"מ.

באמצעה רשום באותיות גדולות: עד כאן מהר"י זלמ"ה, ירושלים.

על-פי השוואה בין נוסח ה"אילן" הזה שבכת"י ובין נוסח ה"אילן" הנדפס נראה כי: א) כתב-יד זה חסר בתחלתו ובסופו. ב) הנוסח בכתב-היד שונה מנוסח הנדפס.

על הקלף יש מדבקה שרשום עליה בכת"י ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

האילן הזה בא בירושה למר רובינשטיין מק"ג [מקעניגסברג] מאבי אבי זקנו ז"ל יותר על מאה ושלישים שנים מקודם, והביא לי ב[...]

מסתבר שגם המדבקה הזאת נכתבה באותה תקופה (יחד עם שאר המדבקות הנזכרות) של תרפ"ה לערך, וא"כ נכתב האילן הזה לפני תקופת תק"נ.

גם "אילן הגדול" הנדפס נמצא בספרייה, בארבע הוצאות:

א) ההוצאה הראשונה שנדפסה בווארשא תרכ"ה, עם הסכמת הרב ישעיה מושקאט, רב בפראג-ווארשא.

גם היא בצורת מגילה נדפסת. גודלה 20 X 350 ס"מ.

ב) ההוצאה השנייה שנדפסה בווארשא תרנ"ג. על פי ההוצאה הראשונה וע"פ כת"י, ע"י הרב אהרן מאיר אלטשולער ממאהליב.

בצורת קונטרס בן טו דפים, ונדפס רק בצד אחד של הדף.

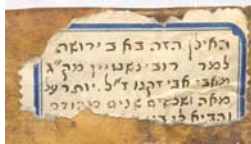
בתחלה נוספו דברי המו"ל, והודעה ואזהרה על הרחקת הגשמיות הנראה במשלים.

ג) נ.י. חש"ד. צילום דפוס ווארשא תרנ"ג, נדפסה בצורת מגילה. בהשמטת קטעים מדברי המו"ל הנ"ל.

בתחלתו דברי המו"ל ה"ר שלמה גבריאל מרגליות, והסכמות משנת תרפ"ח, מאת הרבנים הראי"ה קוק והרי"ח זוננפלד, לספרי אביו של המו"ל.

ד) ירושלים חש"ד. צילום מוגדל של הוצאות ווארשא תרנ"ג. ונוספה בתחלתו הקדמת המו"ל הרב מרדכי עטייה.

נדפס בצורת קונטרס בן טז עמודים.

קו. מעזבונו של הרב חיים כבש

הרב חיים כבש נולד בווייעטקא בשנת תרמ"ט. למד בתומכי תמימים בליובאוויטש, ובשנת תרפ"ו התקבל לרב בעיר יוחאוויטש מחוז פולוצק. כשהתברר הרדיפות על הרבנים בעיירות רוסיה הוא ברח לזנעויל, וכשהגיעו הגרמנים לרוסיה ברח לרוסיה התיכונה, והתיישב עם אנ"ש בסמרקנד. שם נפטר בכ"ד אייר תש"ג.

יסופר כאן על אוסף מיוחד של חפצי-קודש שנשארו בעזבונו, איך הגיעו לידי רבותינו ומה מהם הועבר לגנוך הספרייה.

נתחיל עם מכתבו של ר' מאיר אטקין ע"ה, ששלח כמה מחפצים אלו אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ע"י הרבי שביקר בצרפת בקיץ תש"ז. במכתבו מספר:

הנה הכלים היו אצל הרב התמים ר' חיים כבש ע"ה שהי' רב ביוחאוויק, ואח"כ דר בנעויל, ושמענו ממנו כמה פעמים שיש אצלו כלים אלו, והיינו הכף של הבעש"ט נ"ע שזה בירושה אצלו מצד זוגתו ע"ה שהיתה בתו של הווילייקער גוטער איד (וסיפר שהיא קרובה למשפחת אדמו"ר שליט"א, וכמו"כ סיפר שבהיותו בראסטאוויק ביקשו ממנו הכלים אלו בבית אדמו"ר). ואח"כ כשהי' בסאמארקאנד הי' על שולחני בחגה"פ, ואז ראיתי הכלים, וסיפר שהכף היא מהבעש"ט נ"ע, והכוס הוא של הר' מרדכי לעכאוויצער, שקיבלו מר' מיכאל זלאטשעווער נ"ע,

וזה הי' ידוע לרבים מפיו, והי' יקר אצלו ולא הי' חפץ בשום אופן למוכרם, ולאחר שנפטרו ע"ה גמרו אנ"ש שימכרו אלו הכלים שהם בחזקת יחוס על הוצ' ההצטרות, וקניתי אותם.

אחרי שיצא הר"מ אטקין את רוסיה, בשנת תש"ז, כתב אשר הוא רוצה למסור את זה במתנה אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ובכ"ט אייר השיב לו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

במענה על מכתבו מכ"ב לחד"ז, ברוך בואם לשלום. התשורה הכי יקרה לי ימסור לידי"ע הרב ר' בנימין שי' גאראדעצקי לשמירה מעולה עד אשר ימסור לי, והשי"ת יחזק את בריאותו ובריאות ב"ב יחיו ויסתדרו בסדר טוב בגו"ה.

באותה שעה היה הרבי בפריז, ולפני חזרתו לנ"י. החליט הר"מ למסור את החפצים על ידו לידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. על הסיבה לכך כתב בכ"ה סיון:

הנה היות שמענת כ"ק נתקבלה לי ע"י ה"ר רב"ג כ"ב סיון וצפיתי המענה, ומאחר שנתעכבה כל כך, נעשה לי ספק אם נתקבל מכתבי ואם יהי' מענה, ובמילא ביום אחד קודם מסרתי כל הכלים שכתבתי לכ"ק ע"י חתנו כ"ק הרמ"ש שיחי' קודם נסיעתו, שימסור לכ"ק, כי לא ידעתי מה לעשות. ובטח קבל כ"ק.

אחרי שהגיע הרבי לנ"י. ומסר החפצים לכ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, הוא ביקש שוב שהר"מ יכתוב הפרטים הקשורים לזה. במענה הר"מ מער"ה תש"ח הוא כותב:

הנה באמת כבר אמרתי לכ"ק מה שידוע לי, וגם כתבתי הכל מה שידוע לי בפרטיות, במכתב הראשון שכתבתי לכ"ק אד"ש אדות הכלים וכו'.

ואח"כ כותב את התיאור שנעתק לעיל.

הרבי קיבל את התיאור ומסרו לידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שרשם עליו: קראתי:

בשעתו הראיתי לר"מ אטקין ע"ה את הכלים שהגיעו לספריה מעזבונו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, לראות אם יכיר את הכף ואת הכוס הנוכרים. ולא מצאם.

אמנם יחד עם זאת נמצא בספריה כלי נוסף, שע"פ המסורה גם הוא נשאר מעזבונו של ר' חיים כבש, וגם הוא כלי שהשתמש בו הבעש"ט.

המדובר בקומקום קטן שהובא לרבי לערך בשנת תש"ל ע"י ר' ישראל פויזנער מקלימאוויתש, ומצורף לו מכתב:

זה הכלי קניתי בעיר סמרקנד בשנת תשכ"ו מאחד מאנ"ש. הכלי הוא מהכלים שהניח אחריו הרה"ח חיים כבש ז"ל. בעת הקני' אמרו לי שהיא מהכלים של הבעש"ט ז"ע ... לפי המסורה זהו כלי שהבעש"ט ז"ל השתמש בה. והרי זה מתנה לכ"ק אדמו"ר שליט"א. הכלי הובא דרך גבול רוסיה לאה"ק בשנת תשכ"ט ע"י ידידי ר' אברהם לייב בן חי' רחל גאדין מריגא.

יחד עם הכלים ששלח הר"מ שי' אטקין, שקנה מעזבונו של הרב חיים כבש, שלח גם פרוכת שקנה ממקור אחר, ואשר לפי המסורה היא של כ"ק אדמו"ר הזקן. אודותה כותב באותו מכתב תיאור:

הפר[וכ]ת קניתי מיד האברך התמים אהרן אלי' [גרשוני], שהוא חתנו של ר' פנחס [שרייבער] ראקשיקער ע"ה. כפי שמספר בא זה לידו מגיסו התמים ר' אליעזר ע"ה שאלקעס (כך קראו לו), שהי' בן בית אצל ר' שמואל עקיבא שניאורסאן ממאסקווא, וממנו בא לו זה בקבלה שזהו של אדמו"ר הזקן נ"ע.

קז. בהיכל קדש – כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

בתמונות הראשונות שלפנינו, נראים כמה פריטים שבהיכל קדשו, אשר הם עומדים גם היום באותו מקום, כפי שהיו עומדים אז:

(א) מנורת חשמל – על השלחן.

(ב) שעון חשמלי – על השלחן.

בתמונה הזאת נראה השעון מוסתר בחלקו ע"י מנורת החשמל. והוא נראה יותר ברור בתמונות טקס קבלת ניירות האזרחות, של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אדר תש"ט (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 40).

(ג) פעמון – על השלחן.

רגיל היה הרבי לשבת לבדו בהיכל קדשו, ועוסק במלאתו הקדושה, וכאשר היה זקוק למוזכירו, היה מצלצל בפעמון והמוזכיר היה נכנס.

בארכיון נמצאים שלושה פעמונים. אחד מהם הוא זה שבתמונה הזאת. השני שבהם – נראה על השלחן בתמונות קבלת ניירות האזרחות, של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אדר תש"ט (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 41).

(ד) סולם מדרגות קטן – בפינה.

סולם זה עשוי לעלות בו כדי להוציא ולהכניס ספרים למדפים העליונים של הארונות שבהיכל קדשו.

כשמעיינים בתמונת הדלקת נרות חנוכה בשנת תש"י (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 50), אפשר לראות שהרבי גם הדליק את נרות החנוכה – על גבי מדרגות אלו.

הסולם עומד בפתח הנכנס מהפרוזדור אל היכל קדשו, ועל גביו נרות החנוכה. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע יושב לפני החנוכה, ומאחוריו נראה היכל קדשו.

(ה) ספרים קטנים – ליד החלון.

ספרים שימושיים אלה עמדו תמיד על השלחן. בתקופת המשפט, אחרי שהספרים האלו הוחזרו, הורה הרבי להניח אותם על שלחנו הקדוש, כפי שהיו בחיים חיותו בעלמא דין, ושם הם מונחים עד היום.

בתמונה השמאלית שלפנינו, רואים את כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בשעת כניסת השופטים להיכל קדשו, לטקס קבלת ניירות האזרחות.

- (ו) לכבוד האירוע לבש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע את הספודיק שלו.
- הספודיק שמור עתה בגנזך החפצים אשר בספריה.
- (ז) גם ניירות האזרחות שקיבל אז, שמורים עתה בגנזך הספריה.
- על המסמך הזה חתם פעמיים, פעם על המסמך עצמו ופעם על התמונה שעליו.

- בתמונה הימנית רואים:
- (ח) ארון ספרים קטן - מסתובב. להקל על כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שלא יצטרך ללכת לארונות לקחת משם ספרים, היו עומדים הספרים שמעיין בהם, על הארון הקטן הזה, ליד השלחן.
- (ט) מזוודה - בפינת האח. במזוודה הזאת היה נשמר תמיד אוסף המכתבים כתבי-יד-קודש רבותינו נשיאינו, ואוסף המאמרים כתי"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, וכן סידור הבעל שם טוב, ומכתב הבעל שם. את האוצר הזה שמר תמיד במזוודה, שלא משה מתוך ידיו, וגם בימי השואה, לא עזב את המזוודה, וכשנפלו פצצות וברחו מבית לבית, לא היה עוזב עד שיקחו גם את המזוודה הזאת. על גבי המזוודה חרוט באותיות מוזהבות (הר"ת של שמו הקדוש): J.S.

קח. העפרון של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

את המעונות לאלפי המכתבים שהיה מקבל, השיב בדרך כלל בעפרון עם מילוי, על גבי פנקסים מיוחדים, ממוספרים לפי מספרי המכתבים שהתקבלו. אח"כ היה המזכיר מעתיק משם את המעונות, ומכין מהם מכתבים במכונת כתיבה. לפנינו תצלום עפרון זה, ומצורף לו כיתוב של המזכיר ר' ניסן מינדל:

בעפרון זה השתמש כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע כמה שנים רצופות עד הסתלקותו יו"ד שבט תש"י.

קט. ה"עמוד"ים הראשונים של הרבי

בשנים הראשונות לנשיאותו מיאן הרבי לשבת על כסא מיוחד ליד עמוד (סטנדר) מיוחד בעת התפלה, כי אם היה יושב על הספסל הרגיל ליד השלחן הרגיל. המדובר הוא בבית המדרש הקטן למעלה, שבמשך ימי השבוע ישב בתפלות ליד השלחן הרגיל שבצד מזרחית צפונית וביום השבת ישב בתפלות ליד השלחן הרגיל שבצד דרום. מכל מקום היה הפרש בין ימי החול ליום השבת, שבימי החול התפלל גם את תפלת שמונה-עשרה ליד השלחן הרגיל, ואילו ביום השבת העמידו עמוד בפנה דרומית-מזרחית, שאצלו היה מתפלל תפלת העמידה.

העמוד שהיה עומד בפנה הדרומית-מזרחית בשנים הראשונות לנשיאות היה נמוך ומשופע. שמעתי אומרים שהסבה לכך, כדי שיוכל גם לשבת ליד העמוד, כאשר הסידור מונח על העמוד ולא יהיה גבוה מדאי.

לע"ע לא התברר בדיוק מתי נבנה העמוד הזה. מה שברור הוא שלקראת חודש תשרי תשי"ב כבר השתמש בו. וכך מספר הר"מ שי' הרליג:

המכסה של העמוד הזה נפתח כלפי מעלה כדלת. באותה שנה הביא הרבי את חבילת הפדיונות גם לתפלות של יוהכ"פ. כשהגיע זמן ההפסקה, פנה אלי ושאל אם אני נשאר להפסקה בביהכ"נ. כשהשבתי לחיוב, בקשני להשיג במשך זמן ההפסקה, שאף אחד לא יפתח את המכסה של העמוד ולא יגעו בפדיונות. כשחזר הרבי אחרי ההפסקה, שאלני אם הכל היה כשורה.

עד מתי השתמש הרבי בעמוד הזה? גם זה לא נתברר לע"ע. בכל אופן, כעבור מספר שנים החליפוהו בעמוד גבוה יותר. ושוב כעבור כמה שנים החליפוהו בעמוד גדול רחב ויפה יותר. לעמוד הזה הרכיבו שתי דלתות קטנות ומדף הנפתח לעת הצורך, כאשר הרבי יושב ליד העמוד ומניח את הסידור על המדף. בשנת תשכ"ב בנו עמוד רביעי עבור הרבי, בבית-הספר-למלאכה בכפר-חב"ד. בנו אותו בצורה הדומה לעמוד השלישי הנ"ל.

[הפרש קטן יש בין העמוד השלישי הנ"ל ובין העמוד שהובא מביה"ס למלאכה, שבזה האחרון יש עמוד דק המפסיק בין שתי הדלתות הקטנות.

לשינוי זה היתה משמעות מיוחדת ביום הכיפורים, שבו היה יורד הרבי לתפלת המנוחה עם הכובע על הראש. כשהיה מגיע לעמוד, רגיל היה להניח את הכובע בתוכו עד תפלת ערבית

(שכנהוג, מתפללים תפלת ערבית במוצאי יום הכיפורים עם הטלית על הכתפיים והכובע על הראש). באופן זה שהעמוד הדק מפסיק בין שתי הדלתות אי אפשר היה להכניס בתוכו את הכובע, ולזה הוזקקו דוקא לעמוד השלישי הנ"ל, בלי העמוד המפסיק שבין הדלתות].

באותו חודש אלול, שנת תשכ"ב, באה קבוצה מהארץ לחודש החגים לרבי, במטוס צ'רטר

מיוחד. במטוס הזה בא גם הרה"ת הרחשד"ב שי' ליפסקה, ועל-ידו שלחו את העמוד לרבי. הוא הגיש את העמוד לרבי, יחד עם הרה"ת הרד"ב שי' טייכמן, בעת ההתוועדות המיוחדת שערך הרבי לכבוד האורחים, באור לערב ר"ה.

הרבי אמר אז שיחה מיוחדת, בה ביאר את מעלת העמוד שהובא, וסיפר וביאר את הסיפור הידוע שסיפר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת ערה):

כי פעם שאל הוד כ"ק רבינו הגדול את הוד כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, במה התפללת בר"ה העבה, ויענהו כי התבונן במאמר וכל קומה לפניך תשתחוה. ואח"כ שאל הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי את הוד כ"ק אביו רבינו הגדול במה התפללת, ויענהו מיט דעם שטענדעה, כי הכל אלקות והוא לבדו הוא ואין זולתו.

אחרי ההתוועדות הורה הרבי להעלות את העמוד להיכלו הקדוש. העמוד עמד בהיכלו הקדוש במשך יותר מחצי שנה.

באותה שעה כבר נבנה בית הכנסת בחצר של 770 למטה, ושם היו מתפללים קבלת שבת ושחרית ומוסף של שבת. אמנם תפלת המנחה בערב שבת ובש"ק התפללו בביהכ"נ הקטן למעלה. את העמוד (השלישי הנ"ל) היו מעלים ומורידים כל פעם לתפלות.

בימי פסח תשכ"ג אמר הרבי להרב חדקוב, שבמקום להעלות ולהוריד כל פעם את העמוד, יוציאו את העמוד החדש מחדרו ויניחוהו בקביעות למעלה, ואילו העמוד הקודם ישאר בקביעות למטה.

ארבעת ה"עמודים" הראשונים האלה, שאצלם ואתם התפלל הרבי בשנים הראשונות לנשיאותו, נשמרים בגנוז חפצי-הקודש שבספריה.

ק. ספר ההפטרות שבחדרו הקדוש

במשך שנים רבות היה מונח בחדר היחידות של הרבי, ספר ההפטרות כתוב ע"ג קלף, עם שני עצי חיים ומעיל. הוא היה מונח על גבי שולחנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע¹³.

מלבד הנ"ל היו תמיד מונחים על גבי השלחן הנזכרים ספרים שהרבי עיין בהם וכיו"ב¹⁴. מכל מקום הזהיר הרבי את המזכיר הרי"ל שי' גרונר, שלא יניח ספרים על גבי ספר ההפטרות הנזכר. לכן היו הספרים מונחים זה על זה לצדו של ספר ההפטרות. מהו המיוחד שבספר ההפטרות הזה? זאת לא נתברר לע"ע. אבל על גבי עצי החיים שלו רשום:

זאת נדבת האשה טויבע בת ר' יואל בשנת תרפ"ז לפ"ק. בזכות זה יגן עליה ועל בעלה דוד ב"ר מאיר שלמה רובין ובניהם ובנותיהם אכ"ה.

ועוד מדבקה על העץ חיים:

ר' גרשון גאלין שי'. שנת תשח"י.

13 דלעיל פרק קג.

14 וגם היה תלוי עליו מקל נועם, המיוחס לרבי לוי יצחק מברדיטשוב, כדלעיל פרק קב.

ר' גרשון גאלין היה נגיד שגר בקראון הייטס שתרם הרבה למוסדות חב"ד, והשתדל שיהיה בצנעה בלי פרסום (חתימתו - לעיל ע' סו-סח).

כשהיו נכנסים לרבי ליחידות היו רואים את ספר ההפטרות הזה, ולא ידעו מהו. חשבו שהוא ספר-תורה.

ביום מן הימים (במר-חשון תשל"ח, כשהרבי חלה, ושהה בחדר קדשו משמח"ת עד ר"ח כסלו) החליט הגבאי ר' יעקב ליפסקר לבנות ארון קודש מיוחד עבור ספר התורה הזה.

הוא הביא את ארון הקודש אל הרבי והציע שיעמידו את ארון הקודש בחדר של הרבי, ואת ספר התורה בארון. הרבי השיב על כך, שאין זה ספר תורה כ"א ספר הפטרות. ואת ארון הקודש יכניסו לספרייה. מאז עומד ארון הקודש בספרייה. כעבור משך זמן, נמסר גם ספר ההפטרות הנזכר לשמירה בספרייה.